

ÎSMAÎL BEŞÎKCÎ

ÎSKANA MECBÛRÎ
YA KURDAN

iBV
İSMAİL
BEŞİKÇİ
VAKFI

ÎSKANA MECBÛRÎ YA KURDAN

Îsmâil Beşîkcî

Weşanên Weqfa Îsmâil Beşîkcî

İSKANA MECBÛRÎ YA KURDAN

İsmail Beşikci

Çapa Kurdî ya Yekem:

Roni Basın Yayın: Stenbol - Nisan - 2017

Navê Resen ê Pirtûkê:

Kürtlerin Mecburi İskânı

Redaksiyon: Ahmed Kani

Wergêr: Omer Dewran

Mizanpaj: Azad Xanzade

Berg: Mert İnan

Çap:

Kayhan Matbaası

Bakır ve Piriñç Sanayicileri Sitesi, Orkide Cad. No: 9 Zemin Kat
Haramidere / Beylikdüzü-İstanbul

Tel: 0 212 576 01 36

Kayhan Matbaası Sertifikası: 12156

Roni Yayın Sertifikası:25474

ISBN 978-605-9073-33-2

Ji bilî jêgirtin û danasînê, bi tevayî an hin beşên pirtûkê bêyî destûra nivîskar, Weqfa İsmail Beşikci û Roni Basın Yayın Ltd. Şti. nayê çapkirin û belavkirin.

Weşanên Weqfa İsmail Beşikci

Roni Basın Yayın Tanıtım Ltd. Şti

İstiklal Cad. Ayhan Işık Sok.

No: 21, Kat: 3, Beyoğlu / İstanbul

Tel: 0212 245 81 43

e-mail: roniyayin@gmail.com

ÎSKANA MECBÛRÎ YA KURDAN

Îsmâil Beşîkcî

Weşanên Weqfa Îsmâil Beşîkcî

Îsmâil Beşikcî

Îsmâil Beşikcî, 7ê Kanûna Paşî sala 1939an, li navçeya Îskilîpê ya Çorumê hatiye dinê. Di sala 1958an de qeyda xwe ya Fakulteya Zanînen Siyasî ya Enqereyê çêkir. Di sala 1962an de destûrnameya xwe girtî ye. Di dawiya sala 1964an de, li Fakulteya Fen-Edebiyatê ya Zanîngeha Ataturk ku li Erziromê ye, di beşa sosyolojiyê de wek asîstan dest bi kar kir.

Di 1965an de, teza xwe ya doktorayê li ser “Binyada Civalû ya Êla Elikan a Koçber” amade kir. Teza wî hat pejirandin û bernavê doktor girt.

Di 20ê ûrmeha 1970an de, ji wezîfeya li Zanîngeha Ataturkî hat derxistin. 19ê hezîrana 1971an li Diyarbekirê hat girtin. Bi vî awayî pêvajoya Beşikcî ya zîndan û darazîne ku dê bi salan bajo dest pê kiriye.

Beşikcî, bi teyayî 17 sal û du meh li zîndanên awarte û yên cûda cûda girtî ma.

Beşikciyê ku bi giranî li ser binyada civata Kurd berhemana nivîsiye, li hember propaganda û sepanînen îdeolojiya fermî ku bi piranî li ser zanistê û bi taybetî jî li ser civata kurd bûn, rexneyên ku bi azîna zanistî dikir derxist pêş. Derdorên “Akademik” ku li hember kêşeya Kurd bêhestiyar diman û bi devê serdestan diaxivîn, ji ber ku xwe radestê îdeolojiya fermî kiribûn, ji zanist û etîka zanistî dûrketibûn, ji aliyê Beşikcî ve hatin rexnekirin.

Bi tevî ewqas çewisandin û zîndanîkirinan jî ji rexnekirina polîtîkaya îdeolojiya fermî ya ku Kurdan înkâr dikir, paş ve nema. Di her platformê de, hebûna Kurd, kurdi û Kurdistanê, rastiya neteweyî û welatî anî ziman û parast.

Îsmâil Beşikcî, di hemû jiyana xwe de helwesta bi merivek zaryar re lihevhatî nişan da, li hember çewsandinan xwe netewand, ji xebatên zanistî, ji rêbazan tu car tawîz neda. Beşikcî, her dem wek merivek zanyar ma û zanyariya xwe domand.

Beşikciyê ku îro jî bi nivîs û axaftinên xwe heman helwesta xwe ya bi rêbazî didomîne, bi qasî çil berhemên wî ku piraniya wan li ser civata Kurd û kêşeyên wan e û li ser mijarên cûda cûda gelek gotarên wî hene.

Îsmâil Beşikcî zanyarek e ku Nişana Mele Mustafa Barzanî ji aliyê Dewleta Federal a Kurdistanê ve, Xelata Navneteweyî ya Weqfa Hrant Dink a Azadiya Ramanê ya 2012an, bernavê Doktorîya Fexrî ya 150. Salvegera Damezirandina Zanîngeha Boğaziçiyê, bernavê Doktorîya Zanîngeha Selaheddin li Hewlêrê, Nişana Gevork Surenyans li Ermenistanê jê re hatine pêşkêşkirin.

Beşikciyê ku hê jî nivîsên wî di weşanên cûda û internetê de têne weşandin, di Weqfa Îsmâil Beşikcî ya ku di sala 2012an de damezrandina xwe temam kir de, endamê heyeta mutewelî û serokê rûmetî ye.

NAVEROK

NOTÊN WEŞANGER JI BO ÇAPÊ.....	07
PÊŞGOTÎNA ÇAPA III.....	09
PÊŞGOTÎNA ÇAPA II.....	12
PÊŞGOTÎNA ÇAPA I.....	13
DESTPÊK.....	15
PÊDIVÎYA JI BO PÊZANÎNA ZANISTÎ	
Û ŞÊWAZA ZANISTÊ.....	15
I. ZANISTA DI BIN KONTROLA	
ÎDEOLOJÎYA FERMÎ DE.....	16
II. PÊDIVÎYA PÊZANÎNA ZANISTÎ.....	24
III. PÊDIVÎYA JI BO ŞÊWAZA ZANISTÊ.....	30
IV. ŞÊWAZA HELWÎSTÊ YA	
BERAMBERÎ ARÎŞA KURDÎ.....	36
V. PEYWENDÎYA ÎDEOLOJÎYA DEWLETÊ	
YA FERMÎ (KEMALÎZM) LI GEL ZANISTÊ.....	41
VI- HIZRA ZANISTÎ YA CHP, DI BIN NAVE	
“ZANISTÊ” DE, “DIJMINATÎYA ZANISTÊ”.....	49
VII. DI BIN NAVÊ “DÊMOKRASÎYA AZADÎXWAZ”	
DE, DIJMINATÎYA “AZADÎYA XELKÊ”.....	53
VIII. CHP, JI BER ÇI BI RÊKA ZANISTÊ	
BERÊ XWE NADE DÎYARDAN?.....	74
ÎSKANA MECBÛRÎ YA KURDAN ÇAWA BERÊ	
XWE DANE DÎYARDA ÎSKANA MECBÛRÎ?.....	95

I. NÊRÎN Û REXNEYÊN DI DERBARE	
YASAYA ÎSKANÊ DE.....	96
II. DÎYARDA QANÛNA ÎSKANA MECBÛRÎ	
(NEFÎKIRIN).....	106
A. madeyên qanûnê:.....	106
B. Egera Qanûnê.....	120
C. Çavpêkeftina Qanûna Îskanê ya Mecbûrî li Parlemenê.....	126
D. Pêkanîna Qanûna Îskanê ya Mecbûrî, Rênma, Biryarname.....	135
E. Peywendiyên Brokratî û Peywendiyên Tirkîyê li gel Cihana Derê di dema çêkirina Qanûna Îskanê de.....	142
III. NÊRÎN Û REXNÊ DOÇ. DR. TANER TÎMURÎ	
DI DERBARÊ QANÛNA ÎSKANÊ DE.....	145
IV. BERAMBERÎ DÎYARDA ÎSKANA MECBÛRÎ	
PÊŞKEFTINA NEWEKHEV YA KAPÎTALÎZMÊ ÇÎYE?.....	154
A. Nêrîn û Rexna A. Doçent Dr. Behice Boranê.....	154
B. Mirov dikare “di nav guhorînê de” anku di nav rehenda dem û cihî de ji civakan têbigehê.....	173
C. Nêrîna TÎP (Partîya Karkirên Tirkîye) nû ya “Pêşkeftina Newekhevîya Kapîtalîzmê”.....	182
V. ENCAM.....	185

NOTÊN WEŞANGER JI BO ÇAPÊ

Îskana Mecbûrî ya Kurdan di demên pêş de bibû mijara dozê.

Di 12.4.1978an de Dadgeha Çapemenî ya Asliye û Cezayê ya Stenbolê bi dîroka 12.4.1978 û Esasa 1977/141, bi Biryara Hejmara 1978/80 mixaliftiya li hember TCK 142/3ê sal û niv caza lê hat birîn. Û biryar hat misogerkirin.

Cezayê Beşikcî hat înfazkirin.

Betalkirina bi dîroka 12.04.1991 û Hejmara 3713 li gor madeya 23. ya Yasaya Tekoşîna Hember Terorê, madeya 142. Ya TCK nivîskarê me Îsmail Beşikcî û Îskana Mecbûrî ya Kurdan bereat kir û rûspî derket.

Pirtûka di destê we de di demên pêş de çapa yekemîn ji Weşanxana Komal û çapa duwemîn jî **Yurt - Kitap Yayınê, Çapa Sêyemîn û Çaremin jî İBV/WİB** ve derçûbû. Ji bo keda wan em ji wan re spasdar in.

Îsmail Beşikcî eleqedarîya rêvebiriya Hukumeta Herêma Kurdistanê û serwezîr Nêçîrvan Barzanî bo kitêbên wî wisa îzeh dîke:

“Di salên 1990î de û hîn paşê jî ez pêdihesiyam ku Nêçîrvan Barzanî gelek eleqe nişanê kitêbên Îsmail Beşikcî dide. Hevalên ku diçûn başûrê Kurdistanê û dihatin wisa digotin. Meha nîsanê ya sala 2013 de wek şandeyeka Weqfa Îsmail Beşikcî me serdana Hukumeta Herêma Kurdistanê kiribû. Wê demê Nêçîrvan Barzanî serwezîrê Hukumeta Herêma Kurdistanê bû. Di dema suhbetê de ji me re behs kir ku ew kitêbên Beşikcî meraq dîke. Û tekîd kir ku pêwîstî pê heye

kitêbên Beşikci li kurdîya kurmancî û soranî bêne wergerandin û li Kurdistana Başûr bêne weşandin. Got em dişên di vî warî de yarmetîya madî û manewî bikin. Em ji ber vê eleqedariya wî ya dilsozane sipasîya cenabê serwezîr Nêçîrvan Barzanî dikin."

Em bi çapa Kurdî ya pirtûka *Îskana Mecbûrî Ya Kurdan* bextewar in!

Ji Beşikci re rêzdarî, ji xwandevan re dostanî

Weşanên Weqfa Îsmail Beşikci

Çapa yekem ya Îskana Mecbûrî ya Kurdan di sala 1977'an de ji hêla Weşanên Komal ve hatibû kirin. Çapa duyem di 1991an de ji hêla Yurt Kîtab-Yayın ve hat kirin.

Di 2013an de çapa nû tê kirin. Dema çapa yekem û çapa nû ji hev gelek cihê ne. Di dewra çapa yekem de ku di 1977an de hatibû kirin û di 1991an de kurd û kurdî dihatin înkarkirin. Nivîskar, roj-nameger, partiyên sîyasî, sazîyên sîvîl ên civakî yên behsa kurdan dikirin bi cezayê îdarî re rû bi rû diman. Dema di 2013an de çapa nû hat kirin rewş gelek cihê bû. Deskeftiyê tekoşînê bi xwe re anîbû hebûn. Dewletê bi neçarî li hember van destkeftiyên gavên piçûk avêtibû. Êdî kurd û kurdî nayê înkarkirin. Lê ev nayê wê meneyê ku kurd wek netew, wek gelek an jî kurdî wek zimanek serbixwe tê pênasekirin. Pirsgirêkên bi tîpên w, q, x re tê jiyandin vê piştrast dikin.

Hê jî navên ku tîpên w, q, x di hundirîn li zarokan nayên kirin. Gerîndetîya Serjimarîyê dibêje "ev tîp di tirkî de tune ne" û navên zarokan qeyd nakin. Bo malbat hilbijêrin listeyek navan didin pêşiya wan. Ev polîtîkaya di navbera salên 1985-1988an de li Bulgarîstanê dihat kirin ev 90 sal zêdetir e li Tirkîyê birêve diçe. Ev helbet hinceteke ku kurd asîmîleyê tirkî bibin. Polîtîkayek sîstematîk e.

Rê tune navên helbestvan, nivîskar, sîyasetmedarên kurd li kolan, park, baxçeyên belediyên ku Partiya Aştî û Demokrasî bi rêve dibe bê kirin. Biryarên meclîsa şaredariyê digre ji hêla Parêzgeh, qeymeqamtî ve bi gotina "ev nav ne li gor nixên tirkî, ne li gor rêzimana zimanê tirkî ye" tîpên redkirin. Parêzgeh, qeymeqamtî bo betal-kirina van biryaran doz li dadgehan vedikin. Hin çar ji çara sîsiyê meclîsên şaredariya ji PADê pêk tîpên. Lê rêveberiya navendî vê vîne

tune dihesibîne. Ev pêvajo, hêza rêveberiya navendî, tundîya îdeolojîya fermî nîşan dide. Lê helbet girîng e ku bo destkeftî zêdetirbin tekoşîn berdewam be.

Tê zanîn ku di tekoşîna 30 salên dawî de gund hatin xirakirin, neçar kirin ku malbatên kurd cih û warên xwe biterikînin. Her çiqas hin hejmar derbarê kesên cih û warên xwe terikandine de bê dayîn jî, hejmara dewletê û saziyên sivil ne nêzê hev in, lê rastiyeke heye em dikarin bibêjin ku ji milyonan derbas kirî ye.

Hin cihêtiyên girîng ji pêvajoya salên 1920, 1930 û 1960an hene. Di wan salan de zêdetir axa, beg, şêx û serokeşîr dihatin koçberkirin. Koçberê rojavayê Tirkiyê dihatin kirin, dest datanîn ser hemû mal û milkên wan, hew perçeyek erd didan wan bo bikaribin debara xwe bikin. Koçberkirinên 1980, 1990an gelek cihê ne. Êdî gundiyên belengaz jî tên koçberkirin. Dixwazin bi zorê gundî bibin cerdevan. Gundên cerdevanîyê qebûl nekin bi tevayî tên kavilkirin. Li kêleka gundan daristan û hemû çavkaniyên debarê jî tên rûxandin. Û tê gotin ku cardin veqera gundan bêimkan e. Di rastiyeke de kesên cerdevanîyê qebûl bikin, çeka dewletê bigirin û li hember PKKê şer bikin dikarin veqerin.

Kesên gundên wan hatine kavilkirin bi ku ve diçin, debara xwe çawa dikin qet ne di xema dewletê de ye. Koçberkirin bi hişmendiya "gel behr e û gerîla masî" tê kirin û dixwazin herêmê bê mirov bihêlin. Kesên rewşa wan hinek li cih e diçin Stenbol, Îzmîr, Bursa, Kocaeliyê lê kesên xizan ancax dikarin xwe bavêjin bajar û bajarokê herî nêzik. Gelek kurd jî koçberê herêmên Çukurova, Mersîn, Antalya bûn

Di derbarê vê pêvajoyê de Weşanên Pêrî, Avesta, Doz, Aram, Vate, Îletişim, Weqfa Tirkiyê ya Lêkolînên Sosyal û Aborî (TESEV), Weqfa Mafê Mirovan gelek berhemên nirxbarînd weşandin.

Di bultenên Mafê Mirovan de, di kovara Toplum û Kuram, Dipnot ûwd. de lêkolînên hêja tên belavkirin. Pirtûka Joost Jongerden "Li Tirkiyê Pirsgerêka Îskanê û Kurd, Li ser Modernîte,

Şer û War Hûrnêrînek” ku di sala 2008an de Mustafa Topal verge-
rand û Weşanên Vate weşand pir hêja ye. Her wiha xebata TESEV ya
bi navê ”Di Nav Welat de Ji Cih Kirin” jî hêja ye.

Çapa yekem ya Îskana Mecbûrî ya Kurdan di 1977an de hat
kirin. 1991an de heman metin hat bikaranîn. Di çapa 2013an de jî ti
guherîn di metnê de nehat kirin.

Ji WÎB û Weşan û Belavkirina Ronî keda Ahmet Önal gelek
heye. Ji xebatkarên weqfê û weşanxaneyê re û Talat Ertunanê ku
sererastikirinan kir re spas.

İsmail Beşikçi

Sibat 2013

Di vê pirtûkê de li ser dîyardeya îskana mecbûrî tê rawestin. Armanc ne lêkolîna mijarên wek ku çawa dîyardeya îskana mecbûrî hatî fikirîn, çawa hatî pêkanîn, encamên çawa bi xwe re aniye. Armanc ew e ku bi piştî îlana komarê re raperînên kurdan û piştî raperînan bicihanîna koçberkirina kurdan, sazîyên wek zanîngehên tirkî, çapemeniya tirkî... çawa tê pênasekirin û çawa tê vegotin e.

Di rastîyê de koçberkirina kurdan ne dîyardeyêke piştî komarê ye. Di dema hikûmeta Îtîhad û Terakî de jî koçberkirinên berfireh hatine kirin. Ser meselê, dema Şerê Yekem yê Cihanê de komkujîya ermenan pêk hat di ser 700 hezar kurd jî ji Kurdistanê ber bi Anatoliya Rojava û Navîn ku li wir tirkî pîrbûn hatin koçberkirin. Bêguman ev mijarên lêkolînên cihê ne.

Di vê lêkolînê de jî, helwesta sazîyên wek zanîngeh û çapemeniyê ku çawa nêzikê dîyardeya sirgûnê, sirgûnkirinên kurdan ên di dawîya salên 1920an de û di salên 1930an de pêk hatine, tê lêkolîn-kirin. Îdeolojiya fermî bi têgehên zanistê tê rexnekirin. Di parastina bi devkî û nivîskî hat kirin ya di doza derbarê vê kitêbê de hat dîtîn de, têkilîyên zanist û îdeolojiya fermî bi awayek berfireh nîqaş kirî ye.

Di naverokê de tu guherîn ji bo çapa duyem nehatî kirin.

Girtîgeha Ulucanlar ya Girtî

Enqere – Cotmeh 1991

Îsmail Beşikçi

PÊŞGOTINA ÇAPA -I-

Tiştên di vê lêkolînê de tên gotin, ji tiştên li Tirkîyê tên gotin gelek cihê ne. Sedema vê, nivîskar ji dîyardeyan bi rê dîkeve û piştî xwe dide dîyardeyan. Heta niha "hemû dîyarde bi hev ve girêdayî ne û di nava guherînê de ne, bo rastiya objektîf bê fam kirin divê têkiliyên di navbera dîyardeyan de û bitûnî pir baş bê saz kirin" hatî gotin. Lê belê bi karîgerîya îdeolojîya Kemalîst ango îdeolojîya fermî, ji dîyardeyan a gelek girîng hebûna neteweya kurd bi tundî û bi zanetî li derveyê lêkolîn û lêhûrbûnan hatî girtin. Ev feraseta herkesê ku li Tirkîyê diji tirk dihesibîne ye. Me tu car bawerîya xwe bi îdeolojîya fermî, bi Kemalîzmê neanî. Me hewl da hemû dîyardeyan û dîyardeya kurdan bi her aliyên wê lêbikolîn. Ji ber vê rewşê encama herdû aliyan ji hev gelek cihê ye. Ya yekem, ji subjektîvbûna îdeolojîya fermî pêk tê û li gor daxwazê îdeolojîya fermî tevdi gere. Ya duyem ji tiştên tê jiyandin, ji jiyana objektîf pêk tê. Ji ber vê, tiştên di vê lêkolînê de tên gotin û di lêkolînên din de tên gotin gelek cihê ne û sedema wê jî ev e.

Li vir mijarêke din jî derdîkeve; ew jî ev e, dema behsa pêşîlêgirtina azadiya fikirînê ya li Tirkîyê tê kirin, herdem madeya TCK 141-142. tê hiş û li hember vê tekoşîn hatî dayîn. Lê di derbarê pirs-girêka kurdan de hê TCK 141-142. neketiye dewrê astengî tê kirin. Hin caran hin beşên zanîngehan, hin caran navgînên pêwendîdanî, hin caran beşek fireh ji "çepgir" û "sosyalîstên" tirk peywira TCK 141-142. an tînin çîh. Karê sansûrê dikin.

Çavkaniyên di vê lêkolînê de hatine bikaranîn ne çavkaniyên nayên zanîn û kes xwe nikare bigihîne ne. Ji ber îdeolojîya Kemalîst, her ji ber çav dûr hatine xistin, bala li ser wan hatî rakirin. Xwendevan her dem dikare van çavkaniyan kontîrol bike. Ji ber vê yekê dîroka çapê, weşanxane, hejmara rûpelan, hetta çapxaneyê çavkaniyan bi tevayî hatî dayîn.

Di vê lêkolînê de piştî "Destpêk"ek li ser dîyardeyan lîenêzîkbûna şêwaza zanistê çawa tê kirin, li ser çend dîyardeyên di dewra komarê de pêk hatî disekine. Tê ravakirin ku van dîyardeyan zanîngehên tirk, "sosyalîstên" tirk çawa şîrove dikin. Di vê pirtûkê de tenê li ser dîyardeya Îskana Mecbûrê tê rawestîn.

Wek tê dîtin ev lêkolîn berdewamiyek pirtûka *Şêwaza Zanistê* ye. Di derbarê sepandina şêwaza zanistê ya li Tirkiyê ye. Li ser mijara çawa li Tirkiyê bi palpiştîya dîyardeyên cur bi cur hilberîna zanînan ku jê re "zanistî" tê gotin radiweste.

Sermawez / 1976

Îsmail Beşikçi

PÊDIVÎYA JI BO PÊZANÎNA ZANISTÎ Û ŞÊWAZA ZANISTÊ

Tirkîye ji layê sîyasî, aborî û civakî ve bi lez û bez dihête guhorîn û pêş dikeve. Bi hevterîbê guhorîn û pêşkeftinê, vekolîn û gengeşeyên dor arîşeyên sosyoekonomîk, sosyopolîtîk û kulturî jî pêş dikevin û girîngîyekê werdigrin. Pertûk, hindêk rojname, kovar û nivîsên van salên dumahîyê dihêne pexşkirin, nişana girjbûna vê xebatêye.

Pêşkeftinên antîdêmokratî ya piştî sala 12ê Adara 1971ê, her çend hewl da, ji bo fişarê bide ser van cûre xebatan, lê serneketîne. Nekariye rêk li pêş van pêşkeftinan bigre.

Berê ev cûre xebatane bi tenê li zankoyan dihatine kirin. Ev ro zanko, yek ji wan navendane bi tenê pêzanînan dirust dike. Ji bilî zankoyan, hindêk dam û dezgeh û kes jî beşdarî van cûre xebatan dibin. Rasterast ew bi xwe nexşa vekolînan didanin û bi rê ve dibin. Ji bilî zankoyan, hindêk dam û dezgehên wek Rêkxistina Plandanê ya Dewletê, Enstîta Amarê ya Dewletê, Wezaretê Îmar û Îskanê, Wezaretê Karên Gundan, Bank, Weqif hwd. bûne girîngtirîn navendên dirustkirina pêzanînan. Ji bilî van hemûyan, partiyên sîyasî, sendîka, komale, rojname û kovarên ku organên wan yên weşanêne, rojname û koverên ku ji van dam û dezgehan ser bi xwe karî dikin, kes, bi rolên girîng radibin ji bo civaka bi pêzanînan agahdar bibe.

I. ZANISTA DI BIN KONTROLA ÎDEOLOJÎYA FERMÎ DE

Xebatên hizrî, fonksiyonên dirustkirina pêzanînan, gelek girîng in daku ji zankoyan derbazî hindêk dam û dezgeh û organên dewletê bibe. Ji bilî hindêk dam û dezgeh û organên dewletê, wergirtina van cûre fonksiyanan ji layê dezgehên wek partiyên siyasî, sendîka, kovar, rojname jî, gelek girîngin ji bo geşepêdana jîyana hizrî û dêmokratîzebûnê.

Em dikarin ji zankoyan derbazbûna fonksiyonên berhemana pêzanînan ji bo dam û dezgeh û organên din yên dewletê, bi berfirêhbûn û girjbûna peywendiyên giştî ya jîyana dewletê ve dîyar bikin. Ji ber ku zanko nikarin wek navendên berhemana pêzanînan û hizrê derbazî prosêsa berhemana pêzanînan bibin eve dibe girîngtirîn eger ku dezgeh û kesên derveyî organ, dam û dezgehên dewletê ji vê çendê mifayê wergirin. Zanko di hindêk arîşeyên serêkî yên welaî de, şewaza zanistê bi kar neanîye, îdeolojîya fermî ya dewletê berceste kiriye. Bawer kiriye ku ev îdeolojî bêyî gengeşe yekane rastî û heqîqat e, “ketwarîya dawîye”, ji ber hindê jî hemû caran xwe li dûrî şewaza zanistê girtîye. Bo nimûne heta salên 1960an, zankoyan hem li Tirkîyê, hem di derbarê peywendiyên çînî yên li Tirkîyê, hem jî li ser arîşa netaweya kurd, ji bilî îdeolojîya dewletê ya fermî çî tiştek din negotîye. Li dût pêdivîya vê îdeolojîyê, dîyar kiriye ku li Tirkîyê, çînên civakî nîne û bi vê nêrînê bawer kiriye. Dîyar kirine ku “Li Tirkîyê mîletek dijî, bê çîn, bê îmtîyaz û perçîmekirî dijî, ew jî mîletê tirk e”. Gotine “Tirkîye komeke ku bê çîn û bê îmtîyaz perçîme bûye”. Dîsa li dût vê îdeolojîyê, her kesê ku li Tirkîyê dijî, resenîyeta wî/ê tirk e, ji bilî ziman û kultura tirkî çî ziman û kulturên din nîne. Xakên kurdan jî yên tirkane, jêderên serxak û bînxakê jî yên Tirkane.

Piştî salên 1960an jî, li gel pêkhata civakî jî, bi lez û bez guhorînên siyasî û aborî çêbûne. Ev guhorînên sosyoekonomîk bûne gera

wê çendê ku rewten civakî û siyasî yên nû dirust bibin. Li gel peywendîyên civakî rewten çepgir û rastgir roj bi roj aşkiretir bûne. Pêşkeftina rewten çepgir li gel xelkî danana peywendîyên organîk hêlaye ku peywendîyên çîn û çînên civakî li Tirkîyê bihêne vekolînkirin. Di vê demê dê, zankoyan dest ji wê hizra ku digot “Li Tirkîyê çînên civakî nîne, xelkek pêrçîmêbûyîne, bê çîn, bê îmtîyazin” berdan û berê xwe dane rastiya çînên civakî yên li welat û dest bi şîrovekirina wan kir.

Seraray vê çendê, zanko derbarê arîşa kurd ya ku girîngtirîn arîşa welatî ye, di sa helwêstek li dût pêdivîyên îdeolojîya fermî bi rê ve dibe. Çavê xwe ji bo arîşê dineqînin, her kes weke tirk dihête nîşandan. Dibêjin “Li Tirkîyê arîşeka etnikî nîne.” Zanko bi rîjdî û zanabûn bikaranîna şewaza zanîstê piştguh dike, berevanîya îdeolojîya fermî û dogmatîzma wê îdeolojîyê dike. Zanko çî caran di vê derbarê de helwêstek xweser nîşan nedaye. Zanko ne xweser in. Zanko her çend wek unîteyek kargêrî kê m be jî, li gel pêkhata xwe ya xweser, ji layê fonksiyonên berhemanîna pêzanînan, ne xwesere. Ew pabendê îdeolojîya fermî ye. Ji bo xwe kiriye prensîbek ku derveyî îdeolojîya fermî hizir neke.

Di vê derbarê de pêdivî bi nimûneyek konkîrêt heye. Bo nimûne, nivîseka Prof. Dr. Yavuz Abadan. Prof. Dr. Yavuz Abadan, li zankoyên Stenbol û Enqerê, wanebêjîya waneyên wek yasayên giştî, felsefa yasayê, azadîyên giştî, doktorînen siyasî, metodolojîya zanista siyasî, kirîye. Ka berê xwe bidinê Prof. Dr. Yavuz Abadan, salên 1958-59an, di nivîseka xwe ya ku bi navê “Li Tirkîyê partiyên siyasî û grubên tazyîq” de çî dibêje:

“... E. Pêşe

Rewşa serjimêriyê li dût pêşeyan li Tirkîyê, li xwarê hatîye dîyarkirin:

1. Kîştûkalî:	9.936.000	% 66,4
2. Yên pêşeyên wan ne diyar:	2.595.000	% 17,9
3. Hosteyên Hunera biçûk:	784.000	% 5,4
4. Karkirên bê saxlet:	297.000	%
5. Xizmetkar:	293.000	%
6. Firoşyar:	265.000	%
7. Kargêr:	246.000	%
8. Veguhestin û Peyamnêrî:	174.000	%
9. Kesên xwedan pêşeya azad:	162.000	%
10. Kesên kanza û berî derdixin:	45.000	%

Jêder: Enstuta Amara Dewletê serjimêriya 1955, jimara weşanê: 372, Enqere 1957, r. 27, Tablo: 12.

B. Texên civakî:

Tabloyên serî, nimûneyên serêkîne ku li gel amarên fermî yê girîng ji bo pêşkeftina jiyana sîyasî li cesteya civaka Tirkîye, her wesa xetên têkelin jî. Ji ber vê egerê, ji van wergirtina encamên vebir û aşkire, gelek diware. Jêdera vê xamoşîya serêkî, realîteya sosyolojîke. Li Tirkîyê hem ji layê yasayî, hem jî ji layê aborî ve hevbirîyek heye ku çînên civakî bi misogerî nîne. Li dût amara ku piraniya wana ji parlemenan pêk dihêt, bersiva ku ji bo pirsê "li Tirkîyê çînên civakî hene?" hemûyan gotine na. (berê xwe bidine Lucienne Talloen, Partiyên sîyasî û Çînên Civakî Li Tirkîyê, r. 43 û 50. Roporta ku ji bo Kongra Zanistên Civaka Sîyasî Ya Navnetewî ku payîza sala 1955an li Stokolmê kom bûyî)

Her çend di van nimûneyan de diyar dibe, hindê hewl hatine dan da kesên heman karî dikin wek gundî, bajêrî, xwendewar û nexwendewar, karkir, sinatkar, firoşyar, bazirgan, fermanber, leşkir hwd,

çînên civakî yê cûda nîşan bidin.

Lê di van hemû hewldanên cûdakirinê de, ya girîng dabeşîya karîye ne ku hizra çînêye. Di encam de jimara rêjeya kesên ku kiştû-kaliyê dikin di “koma pêşesaziyê” de, % 66,4 e.

Jimara malbatan 2.778.750 hatiye destnîşankirin, di nav vê jimara cotyaran de, karmendê kiştûkaliyê yê bê ax, xwedan erdê mezin, şivan, zêrevanên daristan û hemû kesên ku dût û nêzîk ji peywendîya wan li gel kiştûkaliyê jî nîne, hene.”¹⁰

Prof. Dr. Yavuz ABADAN, nivîsa ku sala 1958an an jî 1959an nivîsiye, tê de dîyar dike ku li Tirkîyê çînên civakî nîne yan jî çînên civakî ne dîyarin, her wesa vê çendê wek realîteyeka zanistî nîşan dide, eve jî helwêstek li dijî zanistê ye. Eve ne li dût dîyardayan e, ne propozîsyoneke ku ji çavdêri û dûtçûna sistematî ya dîyardayan hatiye wergirtin. Propozîsyonek dûtî dîyardan e. Ji ber hindê ne zanistî ye.

Propozîsyonek bi rengê li Tirkîyê çînên civakî nînin, çînên civakî dîyar nebûne, propozîsyonek îdeolojîk e. Eve propozîsyonek kemalîzma ku îdeolojîya fermî ye. Ev propozîsyon di serdema yek partîbûnê de hatiye dîyarkirin da li gel diruşma “em miletek perçîme bûne bê çîn û bê îmtîyaz in”, “xelkek perçîme bûne bê çîn û bê îmtîyaz in” bigunce. Ji ber hindê ne zanistî ye. Ev diruşme bingeha kemalîzmê ye. Şêwazeka “Şeştîr”e. Prof. Dr. Yavuz Abadan evê nivîsa ku sala 1958an yan jî 1959an nivîsiye, hewl dide ku ev diruşma ku yekem taybetmendîya kemalîzmêye piştrast bike, wek propozîsyoneka zanistî nîşan bide.

Vekolerê holandî Lucienne Talloen, pirsekê ji koma parlemenan dike û dibêje, “Gelo li Tirkîyê çînên civakî hene?” ev koma navbirî bersivê dide û dibêje, “Li Tirkîyê çînên civakî nînin, miletek heye maf û berjewendîyê wan pêk ve ne, bê çîn û bê îmtîyazin û perçîme

1- Yavuz ABADAN, Tirkîye'de Siyasi Partiler ve Tazyik Grupları, SBF, 100. Yıl Armağanı, SBF, Ankara 1959, r. 92-94.

bûne” ev bersive helbet nabe nîşaneya wê çendê ku li Tirkîyê çînen civakî nînin. Ewe nîşana wê çendê ye ku ew koma ku tûşî pirsra vekolerî bûne, parlemena wan cesteyê îdeolojîya kemalîzmê di nav xwe de wergirtîye berceste kiriye. Ev parlemento, ya 10. (1954-1957) parlamentoya Tirkîyê ye.

Ji helwîst û reftarên vekoler Lucienne Talloen diyar dibe ku wî şewazeka zanistî û hizrêka zanistî newergirtîye. Ewî di derbarê peywendiyên partiyên siyâsî de teknîkek ne dirust bi kar anîye, ji bo hebûn û nebûna çînen civakî li Tirkîyê. Ji ber hindê jî evê çendê ew negehandîye dîtina ketwarîya objektîf, berûvajî wê çende ew jê dût xistîye. Her çend nebûna çînen civakî li Tirkîyê wek hîpotezekî wergire jî, ne diyarê ka ev hîpoteza bi çavdêriya çî diyardan, di encama çî dûvçûnekê de hatîye wergirtin. Hiç nevegerîyaye berê xwe nedaye ka ev propazîsyone li gel diyardan digunce, yekser bersivên parlemenan wek “rastî”, “heqîqet” hatîye pesendkirin. Ji ber hindê ev xebate û encamên wê ne zanistî ne. Ew xebata ku şewaza wê ne zanistî be, helbet dê neşê xwe bigehîne encamên zanistî jî.

Redkirina hebûna çînen civakî, ji xwe helwêstek li dijî zanistê ye û ne tiştek zanistî ye. Seraray vê çendê, ji bilî gumanbirina zanistî, propozîsyonek bi rengê “Li Tirkîyê çînen civakî nîne” divêt peywendîya wê li gel diyardeyan bihête danan. Ji xwe heger peywendîya wê li gel diyardeyan hatiba danan, bi wan hîpotêzên ku di encama çavderî û dûvçûna sistematîya diyardan hatîye wergirtin û carêke din ev hîpotêzane bi rêka diyardan hatiba kontrolkirin, hingê dê encameka bi vî rengî ya li dijî zanistê jî newerdigirtin. Diyardên ku hebûn yan jî nebûna çînen civakî li Tirkîyê jî, ne li dûv bîr û bawerîya endamên parlemenê diyar dibe, ew bi xwe raste rast jîyan bi xwe ye. Hemû civake, peywendiyên berhemanînê ya civakîye.

Ya ku me divêt em li vê derê diyar bikin, peywendî bi helwîsta vekolerê holandî nîne. ya ku me divêt, helwîsta Prof. Dr. Yavuz Abadan e. Prof. Dr. Yavuz Abadan, ji ber ku nêrîna xwe piştrast kiriye yan jî nêrîna xwe bi hêz xistîye, Lucienne Talloen jî vê nêrîna “Li

Tirkîyê çînên civakî nîne” hembêz dike. Ew jî hindî wî vekolerî be zaniste û be şêwaze. Negeheştîye behremendîya hizra zanistî.

Wek dîyare, Prof. Dr. Yavuz Abadan, behsa çîneyîyên Tirkîyê nake. Ji ber ku ew kemalîste. Xwe berpîrsê îdeolojîya fermî anku piştrastkirina kemalîzmê dizane, hewl dide ku wê wek zanistî nîşan bide. Ji ber ku di kemalîzmê de civak jî mirovên berjewendîya yeke, pêk dihê. Ji ber ku kemalîzm rê nade çî ferq û cewazîyeka civakî. Li gel kemalîzmê bi tenê yê rêveber û yê dihêne bi rêvebirin hene. Yê bi rê ve dibin, bi navê serdestan kemalîst in. Yê din jî anku piranîya mezin jî xelk e.

Prof. Dr. Yavuz ABADAN, da behsa çînan neke, da bikare bibêje “Li Tirkîyê çînên civakî nîne”, yan bi qestî yan jî bi zanebûn, amare ku bi kar anîye jî, bi awayekî tekdayî dide peş xwendevanî. Gava em beşa peywendîdar ya amare ku bi kar anîye bidin, hingê dê dîyar bibe ka çawa tek daye.

1. yê ku çandîneyê dikin :	9.636.000	% 66,4
2. yê ku pêşeyê wan ni dîyare:	2.595.000	% 17,9
3. sinatkar, îmalat û karkirîya sexbêî:	784.000	% 5,4
4. karkirên ne kalîfîye:	297.000	%
5. pêşeyên xizmetkarîyê:	293.000	%
6. firoşyar û pêşeyên peywendîya wan li gel firoşyarîyê hene:	265.000	%
7. Muteşebbis, kargêr û pêşeyên peywendîya wan li gel nivîsgehan hene:	246.000	%
8. pêşeyên veguhestin û ragehandin:	174.000	%
9. karmendên têknîkî, xwedan pêşeyên azad:	162.000	%
10. yê ku karê kanza û derxistina keviran dikin:	45.000	%

Jêder : DÎE, serjîmêrîya sala 1955an, jimara weşanê: 372, Enqere 1957, r. 27.
Tablo:12

Di her du xîşteyan de jî, divêt em berê xwe bidine kategoriya 7an. Prof. Dr. Yavuz ABADAN, bi tenê dibêje “kargêr”. Lê di jêdera dirust de dibêje, “Muteşebbis, kargêr, yên peywendîdarî bi karê nivîsîngehan” Anku, di jêdera dirust de, ji bo kategoriya peywendîdar daxuyanîyek bi vî rengî heye. “Ji bilî yên ku li gel xwe karkirên bi mûçe nade şixulandin, ew bi xwe karê xwe dike”. Ev daxuyanîyê ji layê Prof. Dr. Yavuz ABADANî ve nahête dîtin. Ji ber ku ev derbirînene nîşaneyê çinayetiye. Têgeha “kargêr” jî, têgeheke derbirîna burokrasiyê bi taybet jî layenên serî dike. Ji ber hindê jî, eve civaka kapîtalîst anku civaka ku diçe prosesa pêşkeftina kapîtalîzmê, cûdabûna çîna wek kapîtalîst-karkir vedişêre. Lê, ji xîşteyê ne di şîyan de ye, diyarda çinayetiye bihête wergirtin. Wek giştî dikare % 66.4 qergire? Ma çandyarên xwedanên erdên fireh û gundiyan bê ax, ne endamên çinên cûda ne? Van her duyan wek yek nîşan dide eve jî veşartina diyarda çinayetiya Tirkîyê ye. Bi zanebûn xwe ji derbirîna diyarda çinayetiye dûr dixe.

Heger Prof. Dr. Yavuz ABADAN berê xwe daba du rûpel piştî jêdera ku bi kar anîye, dê hingê gelek zehmet ba ku diyarda çinayetiye veşêre. Hingê dê xwe jî gotin û aşkirêkirina vê diyarda çinayetiye dûr nexistiba. Di vê xîşteyê de, serjimêriya temen 15 û jê meztir, li dût kategoriya karên xwe hatine cûdakirin. Beşa peywendîdar ya vê xîşteyê bi vî rengîye:

	jimara wê	%
karsaz (yên ku kesê bi mûçe dide şixulandin)	55.0000,	0,5
yên ku bi xwe karê xwe dike (yên ku kesên bi mûçe nade şixulandin)	3.081.000	25.6
yên bi mûçe	1.672.000	13.9
yên di nav malbatê de bê mûçe kar dikin	6.599.000	54.8
ne diyar	632.000	5.2

Jêder: berpirsiya giştî ya amari Serokwezîrî, serjimêriya giştî ya sala 1955an, , jimara xeşanê: 372, Enqere 1957, r. 31, Tablo: 20.

Di vê xîşteyê de gelek aşkireye. Rêjeya karsazan, anku, çîna kapîtalîst ya ku dest bi pêşkeftinê kiriye di civakê de pênc ji hezarîye. Rêjeya mûçexwar, anku çîna karkiran jî çardeh ji sedîye. Ma eve ne xîşteyêke ku bi aşkireyî çînayetîyê nîşan dide? Madem ev jimare ne ber çavin çawa dikarin bibêjin li Tirkîyê çînên civakî diyar nebûne, nîne? Nexêr, eve dibe mandel û haşakirina ketwarîya objektîfî, konkîrêta ketwarî. Eve jî dijî zanistê ye. Ne helwêstek zanistîye. Lê Prof. Dr. Yavuz ABADAN, pir bi aramî dikare berdewamî bide vê helwîsta xwe ya ku ne zanistî ye. Ji ber ku ew jî îdeolojîya kemalîst, anku jî îdeolojîya fermî bawer dike. ev îdeolojî, îdeolojîya serdestan e. Pêdiviya diruşma îdeolojîya kemalîst ya ku dibêje “em miletek in bê çîn, bê îmtîyaz û perçîme bûne”, “xelkek bê çîn, bê îmtîyaz û perçîme bûne” cî bi cî dike. hewl dide ku vê îdeolojîyê wek rastîyek zanistî nîşan bide. Ji ber hindê, wek Receb Beyê ku sala 1930an bûye nivîserê giştî Partîya Xelkê komarî û profesore dîroka şoreşa tirk li zankoyê û wezîrê navxwe, diaxive. Ev helwîsta salên 1930an heta salên 1960an jî berdewam kiriye. Da bikarin berdewamî bidine vê helwîstê jî, amar jî hatine têkdan. Amarên mifadar hatine piştguhkirin yên kêmehatî pêşkêşî xwendevanan kirine.

Li vê derê xalek din ya girîng heye ku divêt em amaje pê bidin. Ew jî eve ye: salên 1958-59an de, babetên wek “bi rûdanan peşxistina zanistên sîyasî”, “şewaza zanistî sîyasî li dûv diyardayan”, “şewaz û naveroka zanistên sîyasî”, hatine gengeşekirin, nivîsîn û axavtin. Prof. Dr. Yavuz ABADAN jî beşdarî van gengeşan dibe.⁽²⁾ Lê ji ber ku ev gengeşene, li welatên rojavayî dihêne kirin, lewma Tirkîye jî vê çendê dike. Ya rast diyarda ku objeya zanistê ye, li Tirkîyê konkîrêta ketwarî (çînên civakî wek nimûne) dihêne redkirin. Li dûv çarçoweya îdeolojîya fermî, ew pêzanîna ku bi datayên îdeolojîya fermî, hatiye wergirtin, ne pêzanînek zanistî ye.

Piştî salên 1960an, hevterîba pêşkeftina pêkhata aborî û sîyasî li

2- Yavuz ABADAN, Siyasette Nazariye ve Tatbikat Münasebeti ve Türk Anayasa Sistemi, İncelemeler, SBF, Ankara 1960, r. 90-107.

gel civakê, ev helwîsta req, helwîsta ne zanistî ya zankoyan jî hate guhertin, êdî pesenda hebûna çînên civakî kirin. Bi pesendkirina çînên civakî ji layê zankoyan ve, me nevê em bibêjin zankoyan dest bi berhemanîna pêzanîna zanistî kirine. me divê em bibêjin, pesendkirina hebûna (çînên civakî) konkîrêta ketwarî pêngavek girîng e. Piştî konkîrêta ketwarî hate pesendkirin, helbet mekanîza û qonaxên din jî hene ji bo berhemanîna pezanîna zanistî.

Di derbarê arîşa netewa kurd jî, hêjta zanko konkîrêta ketwarî red dike. Berdewamî dide îdeolojîya fermî anku kemalîzmê. Hebûna netewa kurd red dike. Navendên din yên ku pêzanîna dirust dikin ew jî wek zankoyan berdewamî didine heman helwîstê.

II. PÊDIVÎYA PÊZANÎNA ZANISTÎ

Pêşkeftinên aborî yên li Tirkîyê, bizavên civakî û sîyasî, çalakîyên kulturî, kar li xelkê dikir. Hewlên ji bo dêmokratîzebûna civakê, dêmokratîzebûna Tirkîyê dihatine dan, çawa kar li hemû layenên Tirkîyê dikir, her wesa li civaka kurd jî dikir. Xelkê kurd “şiyar dibû”, di derbarê aborî, sîyasî, civakî û kulturî de hizir li gel wan çê dibû. Di derbarê azadîyê û mafên serêkî de, nêrîn û gengeşên ku dihatine kirin, civaka kurd jî pê daxbar dibû. Em dikarin heman tiştan ji bo derbare wekhevîyê, mafên mirovan jî bibêjin. Dîsa wek vê çendê nêrîn û hizrên ku di derbarê destnîşankirina çarenûsa xwe ya netewan de dihatine pêş kar li civaka kurd dikir. Xebat, çalakîyên îdeolojîk yên di derbarê kontrol û bikaranîna dewlemendiya siruştî ya netewan de, hizirêk li cem xelkê kurd jî dirust dikir. Kurdên ku gelek caran guh li van diruşman dibûn û seraray vê çendê tûşî sîyasetên dijberî van nêrînan dibûn, êdî têgehiştin û bivê nevêketin nav nakokîyan û qeyranan, ji ber hindê ketine nav lêgeryana çareserîya van. Bi kêmî pirsên girîng yên ku pêdivîya bersivê bûn.

Kurdên ku di derbarê sîyaseta dewletê de ya ku li dijî wan bi kar dihanî, gehîştine hizrêkê, ji bo wan bû pêdivîyek girîng ku di derba-

rê pêkhata sosyoekonomîk, sosyopolîtîk û kulturîya civakê de, xwe bikin xwedan pêzanînên zanistî. Ji ber ku bêyî pêzanînên zanistî yên bi vî rengî, dîyar bûye ku ne di şîyan de ye bikare arîşan çareser bike, di derbarê arîşan de pêzanînan bi destxwe ve bihîne. Helwîsta wek zankoyan, navendên berhemanîna pêzanînan dikin, di vê derbarê de ya ber çave. Redkirina arîşê, pesendkirina îdeolojîya fermî.

Li gel vê yekê, helwîsta dam û dezgeh û organên wek Rêkxistina plandanana Dewletê, Enstîta Amarana ya Dewletê jî, bi vî rengî ye. Her wesa, karên ragehandina Tirkîye jî bi giştî li dûv daxwaza îdeolojîya fermî ye. Dîyarda kurdî, çî caran jî layê organên ragehandinê ve nehatîye pesendikirin. Arîşa hatîye redkirin. Hatîye piştguhkirin. Raport û nivîsên di vê derbarê de hatine amadekirin, çî caran nehatine pêş vekolîn û rexnegirtina raya giştî, hemû caran nixamtî maye, nehîni girtine. Em dikarin heman tiştan jî bo partiyên sîyasî, sendîka, komale û organên wan yên ragehandinê, rojname, kovar yan jî kesan jî bibêjin. Nexasme, rewten çepgir ên Tirkîye jî, nerîneka pêdivî nîşanî arîşa netawa kurd nekiriye. Çepgirî nekarîye ew qereboya ku îdeolojîya dewletê danaye ser hizra aborî û sîyasî parçe bike, bi awayekî azadane dest bide ser arîşê. Bi kurtî neşîyaye şewaza zanistî bi kar bihîne û bi kar nehînaye.

Di vê rewşê de, pêkhata sosyoekonomîk, sosyopolîtîk, kulturî ya civaka kurd, derkeftina hindêk dam û dezgehan gelek bi siruştî ye jî bo berhemanîna pêzanînên pêdivî. Bo nimûne, mehên havîna sala 1969an, em dikarin damezrandina Komaleyên kulturî yên şoreşgerên rojhelatî li Enqerê, Stenbolê û Kurdistanê, di vê çemkê de bihelsenînin. Di peyrewa Komala Kulturî ya Şoreşgerên Rojhelatî de, çawanî û armanca damezrandinê wesa hatîye dîyarkirin:

“Rêkxistineke hatîye damezrandin li ser binyata yekîtîya çalakîyan û karî, perwerde, piştgirîya hev, genc û endamên xwendina bilind kirî yên ku gehîştî behremendîya hizrî û helwîsta zanistî, li Tirkîyê jî bo pêşxistin û belavkirina kultura şoreşger ya ku dibe hêmayeka çalak jî bo veguhestina şewaza berhemanîna pêşkeftî.”

Armanc, "bi zanistî têgehîstina pêşkeftina civakî ya li Tirkîyê, di vê derbarê de dirustkirina vekolînan..".³⁾

Ka Komala Kulturî ya Şoreşgerên Rojhelatî, di derbarê civaka kurdî de, vekolîn kirine yan ne, heger kiribin ka çend serkeftî bûne, ne babeta vê nivîsêye ku heta em gengeşê li ser bikin. Ne hind girîngê jî. Ya girîng, destnîşankirina pêdivîya pezanîna zanistîye. Da em bizanin hewlên pêdivî hatine dan ji bo dabînkirina vê pêdiviyê.

Wek dîyare, zanko yan jî dezgehên din yên ku karên wan berhe-manîna pêzanînane, bi şewazeka zanistî berê xwe nedane arîşên serê-kî yên civakê, arîşe red kirine û nekirine babeta vekolînê, eve jî bûye egera wê çendê ku navendên din dirust bin da berhe-manîna pêzanînan bikin. Ji ber ku zanist ji pêdivîya civakê dirust dibe. Dema di jîyana civakî de, di peywendiyên çînan de, di hemayên navxwe û derêke de, hêmayên nû dirust bibin, hingê pedivî bi pêzanînan heye heta ku rewşa nû aşkire bikin. Ya ku vê pêdiviyê cî bi cî dîke jî zaniste.

Ji ber van hemû xalan, karên weşan û vekolîna bi vî rengî, derveyî dam û dezgeh û kesên zankoyan, bi taybet kes û dam û dezgehên derveyî organên dewletê, bi rêvebirina wan, dibe egera gengeşeyek bi hêz li dor van weşanan. Û ev gengeşene gav bi gav zêdetir dibe. Ji ber ku, berê ew arîşên ku bi tenê hindêk layenên entelektûel û layên zankoyan gengeşe li ser dikirin, niha, bêtir ji bo raya giştîyek berfireh dihête pêşkêşkirin. Seraray weşanên zankoyan, li hindêk deverên welatî, xwe digehîne rêjeyek kêr xwendevanan jî, kovar û rojname li seranserî welatî dikare xwe bigehîne xelkek zêde. Eve jî dibe egerêk ku xelk roj bi roj ji layê hizrî ve pêş bikeve. Ev têgehîstine jî, nêrîna arîşên li ser Tirkîye yê ji binî ve diguhere. Ev bizavene gelek girîngin ji bo pêşkeftina hizra zanistî li Tirkîyê. Ji ber ku piştî bizavên rojavabûnê li Tirkîyê dest pê kiriye, li hemû warên jîyanê, civakî, aborî, polîtîk û kulturî, zarvekirina rojava hatîye kirin, wesa bawer kirine ku dê bi vê rêkê geşepêdanê bikin. Lê dîyar bûye ku ev hemû hewlane çî encamek erênî nedaye, çênabe gelên

3- DDKO Dava Dosyastî I, Komal Yayınları, Ankara 1975, r. 629.

Anatoliyê ji bo çareserîya arîşên sosyopolîtîk û sosyoekonomîk wek emrazekî bi kar bihêt.

Ev cûre peywendîyên ku civak li gel Rojava dirust dike, bi taybet li gel nîfşên genç û vekolerên genç bûye egera kardaneye û qeyranan. Ev kardanewe û qeyrane bûye derfetek ku egerên arîşên Tirkîye aşkire bibin û bihêne vekolînkirin. Aşkire kiriye ku divêt bi şewaza zanistî berê xwe bidine arîşan. Wek me li serî jî dîyar kirî, ev bizavene ne bizavên bê hêzin, evene nakokîyên civakî aşkire dikin. Arîşe di encama prosêsek bi vî rengî de aşkire dibin. Bi pênaseyek din, hindêk hêzên sîyasî, aborî û civakî, kar li hêzên berhemanîn û peywendîyên berhemanînê dikin. Peywendîyên civakî dihêne guherîtin, hêzên nû yên sîyasî derdikevin û li ser jîyana civakî bi karîgerin. Bivêt û nevêt eve kar li layenên zanistî jî dike. li gel guhorîna pêkhata civakî, êdî pêdivî bi berhemanîna pêzanînên nû û çareserîyên nû hene. Pêzanînên nû jî bêguman kar li peywendîyên civakê dikin. Ji ber hindê, di navbera “hişyarîya” li gel civakê dirust bûyî û dînamîzma xebatên zanistî de, peywendîyek bi hêz heye. Ev peywendîyane, prosêsên pêdivî amade dike da li dûv ketwarîya objektîf û serdîyardan bibin û girîngîye bide arîşên sosyoekonomîk û sosyopolîtîk ya xelkên Anatoliyê.

Yek jî, girîngtirîn kêmasîya vê prosêsê, şewaza vekolîn û bekarîna vekolînê û encamên wê yên praktîkî ne. Li vê derê pirsê ku dihête pêş, ka ew vekolînên ku heta niha hatine kirin, çend bûne ronahîyek ji bo çareserîya arîşan. Pêdivîye bihête destnîşankirin ka dê erkê vekolînê çawa pêk bihêt, vekolerî çawa bihête dirustkirin û bi çi awayî pêş bikeve. Di vê derbarê de hindêk arîşên pîla duyê dihêne pêş. ev vekolîne ji bo çi dihête kirin? Dê ji bo çaraserîya çi arîşekê bi kar bihêt yan jî dê bibe jêderêk alîkar? Di nav arîşên giştî de, giraniya vê arîşê çîye ku ev vekolîne hewl dide da çareser bike? Peywendîya vê arîşa ku bûye babeta vekolînê, li gel arîşên din çîye? Çawa ji wan arîşan bi karîger dibe û çawa kar li wan dike? çaraserîya arîşê, dê bibe egera derkeftina çi arîşeyan? Hdt...

Ev hemû pirsene, divêt wek danana stratejîya vekolîna civakekê û destnîşankirina stratejîya vekolînan bihête wergirtin. Lê beta niha vekolînên ku li Tirkîyê hatine kirin, hemû bê ser û ber bûne, bi aşkîreyî nehatîye diyarkirin ka ev kare ji bo çi hatîye kirin, xizmeta çi armancê dike, vê armancê pêk dihîne yan ne. Egera vê ya serêkî jî, tenegehiştina şewaza zanistê ye. Dîyarnekirina çavdêrî û rewşên têgehên û peywendîyên prosêsane di şewaza zanistê de. Bo nimûne, di derbarê gelek gundan de vekolîn hatine kirin. Lê ew gundane ne wek parçeyekî welatî hatine wergirtin, wek cihek serbixwe hatine wergirtin. Peywendîya gundan li gel bajêr û bajêrokan nehatine danan. Nehatîye diyarkirin ka peywendîyên civakî yên gundan çawa kar li hemû pêkhatê dike, çawa ji giştîyê bi karîger dibe. Di nav dem û cihê de, nehatîye danan. Her wesa, guhorînên sosyoekonomîk, sosyopolîtîk û kulturî, rêka guhorînan, hêzên ku dibine hemaya serêkî ji bo guhorînan, nehatine aşkirêkirin.

Ji layekî din ve dasthelatîya sîyasî, hewl dide bi karanîna hemû emrazan, xebatên zanyarên ku karên zanista civakî dikin, li dûv îdeolojîya xwe areste bike. Lê ji ber ku kes û dam û dezgehên peywendîdar, bêyî gengeşe îdeolojîya fermî wek yekane "rastî", yekane "heqîqat" werdigrin, roj bi roj li gel wê berceste dibin, lewma jî ev rewşe aloztir dibe. Kewate, li vê derê du diyarda hene ku divêt nehêne piştguhkirin. Yek ji van diyardan ewe ku desthelatîya sîyasî hewl dide ku îdeolojîya fermî li ser zanyaran biçespîne. Desthelatîya sîyasî hez dike ku zanyar bi awayek bi hêz û dînamîk beşdarî çalakiyên dirustkirin û belavkirina îdeolojîya dewletê ya fermî bibin. Ya duyê jî, zanyar bi awayekî xweşbextane pêşwazîya bi van cûre daxwazên dewletê dikin. Li gel îdeolojîya dewletê ya fermî berceste bûne. bi tenê ne sinordarin bi çêkirina wê îdeolojîyê, her wesa erkê belavkirina wê jî helgirtine.

Li dûv pêdivîya şewaza zanistê, divêt ev her dû diyar de bi misogerî li gel hev di nav mîlmilaneyê de bin. Divêt zanyar beramberî daxwazên dewletê, desthelatîya sîyasî, xweragir û xweser be.

Neçare xweserîya xwe biparêze. Wekî din zanist dirust nabe.

Ya rast ev her du diyarde, li Tirkîyê bi misogerî bûne yek. Zanyar bûne ew kes ku ew îdeolojîya dewletê ya derewan, dirust dikin û berfireh dikin. Em dikarin heman tiştan ji bo wan dezgehên ji bibêjin ewên ku peywendîdarin bi van babetan. Ji ber hindê jî rêk li pêş van cûre pirsan digrin weku ka ev vekolîname ji bo çi dihêne kirin, encamên wan li kê derê û çawa bi kar dihên. Nexasme, kes yan jî dam û dezgehên peywendîdar, dema vê îdeolojîya fermî ya derewan wek zanist, “yekane rastîya zanistî” nişan didin û berevanîya wê dikin, her wesa di bin navê “welatperwerîyê” de propaganda wê çendê dikin, eve jî dibe egera tekdaneka mezin. Dewlet hewl dide bi rêka emrazên ragehandinê wek radyo, TV, çapemenî, sînema xelkê bide bawerkirin ku yekane rastî eveye. Dibêjine vê çendê “welatparêzî”. Heçiyê pêdiviyên şewaza zanistê cîbicî dikin, bawerî bi îdeolojîya fermî ya derewan nahînin jî, bi gef û tirsê wan kontrol dikin û dikine zindanan. Zanyar yan jî dam û dezgehên ku li gel dewlet, desthelatîya sîyasî û îdeolojîya fermî bûne yek, beramberî vê çendê xwe mit dikin yan jî çepikan lê didin.

Li vê derê arîşa serêkî ew e ku divêt em ser rawestin: heger dewlet, rastîye, “heqîqetê” dizane, her wesa ji bilî wê çi rastîyek din jî çênabe, madem wesaye, çi hewce dike ku dewlet pêzanînen nû dirust dike? Ma ji bo çi ye zanko dihêne avakirin û vekolîn û lêkolîn dihêne kirin? Madem li gel civakên serdemîyane û dêmokratî, girîngîya berhemanîna pêzanînan heye, ji bo çîye dibêjin, yekane rastî eve, ji bilî vê rastîyê çi rastîyek din nîne û divêt hemû kes bawerîya xwe bi vê çendê bihîne û pêdiviyên wê cî bi cî bikin? Ma eve ne dogmatîzmeka reqe? Ma dogmatîzm, ne rêgirêke li pêş hizra azad?

Dewlet berhemê serdestîya çînekê ye, ji ber ku emrazê tundra-wîyê û fişara serdestîya çînekê ye, divêt ji bo xwe berhemanîna pêzanînan bike da bikare bingeha îdeolojîya vê diyardê dirust bike ta ku berdewamî bide hebûna xwe. Lê çênabe van pêzanînan bi perda setekarîyê wek “rastîya vebir”, “heqîqata vebir” binuxumîne. Ev pezani-

nane ji bo parastina berjewendîya çîna serdestê dewletê “yekane rastî”, “yekane heqîqat e”. Helbet hizra “rast”, “dirust” ya çîn û texên din ew ên ku li gel çîna serdest nakokin, cûdane.

Madem wesa em dikarin vê çendê bibêjin: dewlet yek ji wan navendan e ku berhemana pêzanînan dike. Lê nikare înhîsara berhemana pêzanînan di cestyê xwe de bigre. Ji bilî dewletê, dezgehên wek zanko, partiyên sîyasî, sendîka, komale, ragehandin, TRT, sînema, rojname, kovar, hdt... girîngtirîn navendên berhemana pêzanîna ne. Rola van gelek mezin e ji bo agehdarbûna civakê.

III. PÊDIVÎYA JI BO ŞÊWAZA ZANISTÊ

Salên dumahîyê, rêka bikaranîna şêwaz û têknêka vekolînên zanistî, ketiye nav prosêseka redkirina zarvekirin û veguhestina rojavayî. Helwîsta nû, ji bo xwe kiriye armançek ku pêzanînen li dût rewşa Tirkîyê û çareseriyên nû. Armanç bi van rêkan arîşên serêkî yên welatî çareser bikin.

Li Tirkîyê, hêmayên ku babetên vekolînan destnîşan dikin, ne zanyar yan jî dezgehên dinin. Guhorînen sosyoekonomîk, sosyopolîtîk û kulturî, kar li zanist û zanyaran dikin. Helbet zanist yan jî zanyar jî kar li van cûre peywendîyan dikin. Di van kardanawen de hindêk arîşe derdikevin ku divêt vekolîna wan bihêne kirin. Heta berî 15-20 salan, çalakîyên xwendekaran ne wek diyardeyekê bû lewma jî çî kesî pêdivî bi vekolînê nedidît. Arîşeyek bi vî rengî kar li jîyana civakê nedikir lê ev ro, zanyar hewl didin da çalakîyên xwendekaran bizanin, peywendîya we li gel pêkhata civakê dirust bikin. Ser eger û encama wê radiwestin.

Di sa wek vê çendê, ji sala 1945an heta salên dawî, hemû zanyarên civakî behsa girîngiya dêmokrasîyê û mifayên wê yên ji bo Tirkîye dikirin. Bi pêkanîna dêmokrasîya burjuwa Rojavayî ku gelek jê hêvîdar bûn, car caran welatî ber bi tengavîyê ve dibir, kodetayên leşkirî jî lê zêdetir dikir. Aşkire bû ku pêkanîna dêmokrasîya burju-

wa Rojavayî li welatên kê m pêşkeftî yan jî pêşnekeftî, bi hemû dam û dezgehên xwe ve ne di şîyan de ye û bi tenê wek rûxsarî dimîne. Ji ber ku dêmokrasîya burjuwa Rojava, li dûv peşkeftina kapîtalîzma Rojavayî wek dezgehek serxan rû daye. Li Tirkîyê jî, guhorînên sosyoekonomîk, hinde pêşnekeftibûn ji bo bibe bingeha dêmokrasîyek klasîk û bihêle ku ew temendirêj be. Ev ro êdî zanyarên sîyasetê, behsa girîngiya dêmokrasîyê nakin. Vekolîna wê çendê dikin ka ji bo çi wek rûxsarî maye, ji bo çi hemû dam û dezgehên wê pêk nehatine. Vekolînê dikin ka dê çi arîşe rû bidin yan jî rû dide heger dêmokrasîya burjuwa Rojavayî li civaka paşvemayî, li hindek cihan saxletên fêodalîteyê hene û pêşesazî pêş nekeftîye, pêk bihîni. Ji ber ku hem guhorînên naveroka têgeha dêmokrasîyê, hem jî cûdabûna pêkhata sosyoekonomîk ya welatên kê m pêşkeftî yan jî pêşnekeftî, de bibine egera çebûna şewazên sîyasî û civakî yên nû. Roj bi rojê daxwaz û arezûyên dêmokratî yên xelkê berfireh dibin û girjtir dibin

Li Tirkîyê arîşa Kurdî jî di demeka wesa de aşkire bûye û wek arîşeyekê hebûna xwe dîyar kiriye û li hêvîya çareserîyê ye. Niha seraray fişarên ku ji dewletê, partiyên sîyasî, sendîkayan, komalan, ji dam û dezgehên hemecûr, çapemenî, TRT, di vê derbarê de vekolîn dihêne kirin û encamên wê dihêne pêşkêşkirin ji bo rexne û nêrîna xelkê. Ji ber ku dema li deverêkê, arîşeyek rû dide, te bivêt û nevêt dê hindek kes derbikevin li ser vê çendê serê xwe biwestînin. Le 18-20 sal berî niha li Tirkîyê, vê arîşê hebûna xwe nedida hestpêkirin. Ji ber hindê jî çi kesî ev yeka ji bo xwe nedikir arîşe û çi vekolîn nedikir.

Ew hizrên ku dibêjin ev arîşe ji layê hêzên derêke ve dihête handan, êdî ne cihê beraqilanene. Ji ber ku heger li navxwe arîşeyek nebe, ne di şîyan de ye ji derê arîşeyek bihête dirustkirin. Li gel vê çendê, hem hêzên navxwe, hem jî hemayên derê, dikarin bibin egera girjbûna arîşeyan. Ji ber hindê şûna bi karanîna diruşma "handana derê" dikarin berê xwe bidine çareserîya arîşeya welatî ya navxwe.

Ya ku babeta vekolînan destnîşan dike ne zanyare yan jî ne hiz-

rên wî ne. Babetên vekolînê, ji xwe di encama bi karhatina hêzên civakê de, aşkire dibe. Zanyar, di mercên ev ro de, bi awayekê rêk û pêk dikare paşeroja vê heza civakê destnîşan bike. Her weha ji ev ro ve dikare nîşan bide ka dê paşerojê de rewşeka çawa rû bide. Encama van hemû xalan eveye: divêt zanyar ne ew kes be ku jê daxwaz bihê-te kirin heta ku ser babetekê vekolînê bike, zanyar ew kese ku di jîya-na civakî de, hest bi zehmetîyan dike, nakokîyan dibîne, van ji bo xwe dike arîşe û ji bo wan lêgeryana çareserîyan dike.

Em di derbarê civakê de, di derbarê guhorînên sosyoekonomîk, sosyopolîtîk û kulturî ya civakê de xwedan hindêk pêzanînên girîng in. Ev pêzanînan, di encama çavdêrî û dûvçûna sistematî ya civakê hatine bi destveanîn.

Girîngtirîn van cûre pezanînên ku bawerî pê heye, peywendîda-re bi prensîbeka zanistê ku ew bingeha şêwaza zanistê ye jî. Li dûv vê, hemû tişt û diyardên siruştê, dirokê, civakê girêdayî hevin û pey-wendîdar in. Ev diyarde û tişt jêk ne serbixwe ne. Di nav sistema pey-wendîyên berfireh, têkel û girj de ne. Diyarde û tiştêkî siruştê, dirokê yan jî civakê, çawa ji van guhorînên diyarde yan jî tiştan, ji peywen-diyan bi karîger dibe, her wesa kar li wan jî dike. Kewate dema diyar-de yan jî tiştêk dihête wergirtin, peywendî û girêdan ji diyarde yan jî tiştên din serbixwe nahête wergirtin. Sistema girêdan û peywendîyan nikare diyarde û tiştên din red bike. Hemû pabendên navxwe û derê yên diyarde yan jî tiştan pêk ve bi giştî dihête wergirtin. Hewl dihête dan da hêmayên serêkî yên ku dibine bingeha guhorînan destnîşan bike. Lê nikare hindêk diyarde yan jî tiştan bi zêderowî nîşan bide û bihîne pêş, ên din jî nebîne û red bike.

Kewate, hemû hêmayên jîyana civakî, her peywendîya mirovan, hemû nirxên ku ji van peywendîyan dirust dibin, hemû dezgehên civakî, aborî, sîyasî, kulturî, leşkirî, ayînî ku ji van peywendîyan dirust dibin û kar li wan peywendîyan dikin, hemû kar li hev dikin û giştbûnê dirust dikin. Ketwarîya objektîfî, giştbûneke ku di nav dem û cihê de ji layê van peywendîyan ve dirust bûye. Yan jî, her şêwaza van peywendîyan, dezgehan û nirxan, parçeyekin ku ketwarîya objek-

tîfî pêk dihinin. Her wesa çî civakek ji civakek din bi giştî nehatiye izolekirin. Çî civakek, li dûv civakên din, têra xwe nake û di nav xwe de xamoş bûye. Yek ji wan pêzanînên bawerpêkirî ku me di derbarê guhorînên pêkhata civakê de bi dest xwe ve aniye, eveye. Eve jî bi kurtî, divêt em bi hevgirtî û girêdayê hev berê xwe bidine diyardan yan jî peywendiyên diyardan. Di nav vê hevgirtinê de, çênabe hindêk diyarde yan jî peywendiyên diyardan, nebînin, hindêk konkirêtên ketwarîyê red bikin, hindêkan jî bi zêderoyî mezin bikin. Eve dijî prensîbêye ne di berjewendîya şêwaza zanistê de ye.

Yek jî pêzanînên bawerpêkirî ku di encama dûvçûn û çavdêriya rêkên sistematîk ya civakê de hatiye bi destveanîne, guhorîna diyarde yan jî tişte. Çî diyarde yan jî tişt ne çîgire, dihête guhorîn. Eve jî taybetmendiyeka şêwaza zanistê ye. Li dûv vê taybetmendiyê, hemû zanistên civakî, dîrokî ne. Zanistên civakî dîrokî ne ne ku ya taqîkirinêne. Bo nimûne, fîzîk, kîmya zanistên taqîkirinêne. Ji ber ku fîzîknas yan jî kîmyager, dikare ew diyardê ku li siruştê çavdêrî û dûvçûna wê kirîye, di taqîgeha xwe de carêke din dubare bike û ji nû ve dirust bike. Lê di civakê de, her diyardek ji bo carêkê ye. Bo nimûne, li deverêk diyar kirî, li demek diyar kirî, ne di şîyan de ye ji nû ve wê çalakîya kodetayekî dubare bikî û dirust bikî. Li deverêk din, li demek din, çedibe çalakîya kodetayekê dirust bibe. Eve êdî diyardeyek cûdaye. Rehendê cih û demê hatiye guhorîn. Şêwaza peywendiyên di navbera kes, çîn û rêveberan hatiye guhorîn. Ji ber hindê zanistên civakî, xwedan taybetmendiyek dîrokîne. Bê guman siruşt jî dihête guhorîn. Çawa her diyarde dihête guhorîn, her wesa hemû tişt jî dihête guhorîn. Lê em dikarin rûdanên siruştê li taqîgehan dubare bikin ji nû ve dirust bikin. Lê em nikarin kodetaya ku demêkê rû dayî ji nû ve dirust bikin.

Encama girîng ya saxletên dîrokbûna zanistên civakê eveye: em nikarin bi dîmen û rewşa diyardeyek yan jî koma diyardan ya ev ro, têbigehên. Ya girîng têgehiştina wan nakokîyane ewên ku çalakîyê û bizavê dide diyardan û peywendiyên diyardan. Zanist, bi giştî ketwarîya objektîfî werdigre. Gava em diyardan yan jî peywendiyên

koma diyardan li dûv rewşa wan ya ev ro wergirin, em nikarin bi dirustî ketwarîya objektîfî wergirin. Ji ber hindêye ku zanistên civakî neçare dîrokî be. Bêyî ku bi tenê berê xwe bide dîmenên diyardan yan jî koma diyardan, wergirtina hêzên serêkî yên ku çalakîyê dide wan, bi tenê bi hizrêka dîrokî dirust dibe. Heta em ji rewşa pêşerojê tênegehên em nikarin ev ro jî têbigehên. Heta em eger û encamên rûdanên pêşerojê nezanin, bêyî ku peywendîyên diyardan bizanin, heta ku kar li peywendîyên wan nekin, em nikarin ji rewşa ev ro têbigehên. Divêt em rewşa ev ro jî baş bizanin heta ku bikarin rasterêya paşerojê danin û di derbarê paşerojê de pêşbînîyên dirust bikin. Bi tenê rêka dîrokê em dikarin ji guhorîn û nakokîyên navxwe û derê yên diyardan û koma diyardan têbigehên. bi vê şeweyê em dikarin ji ketwarîya objektîfî bi giştî têbigehên.

Yek ji giştîbûna girgin û baqerpekîrî ku me di derbarê guhorînên pêkhata civakê de bi dest xwe ve anîye, ew jî hêzên ku rasterêya guhorînan ya diyardan destnîşan dike. Li dûv vê yekê, di her pêkhata civakê de, hemû dam û dezgeh û nirxên wê, bi her cûre şeweyê peywendîyan, hemû ne di heman astê de ne. Her dezgehek, her nirxek, her layenek, li gel civakê, yan jî di guhorîna vê civakê de, ne xwedan heman rola serêkî ne. Li dûv dem û cih, li gel hindêk civakan hêzên navxwe xwedan rola guhorînê, li gel hindêk civakan jî rola derêke gelek mezine. Li gel civakên ku hezên berhemanîne, peywendîyên berhemanîne pêşkeftî û bajêrvanî lê geşe, hêzên navxwe li wê derê xwedan rola serêkîye ku guhorîna sosyoekonomîk, sosyopolîtîk û kulturî dike. Li gel van cûre civakan, ya ku dibe hêmayê guhorînê, nakokîyên civakê ne. Ew kardanawa û karîgerîya di navbera dezgehên civakê ne. Li gel civakên ku peywendîyên rû bi rû lê kêmbûyî, şûna wê peywendîyên firelayanî û dezgehî zede bûyî de, li wê derê rola hêzên navxwe gelek girînge di pêşkeftina civakê de.

Li civakên ku nebûne pêşesaz, hêzên berhemanîne û peywendîyên berhemanîne li paşe, piranîya xelkê li gundan dijîn, bêtir karîgerîya derê xwedan role di guhorînên sosyoekonomîk, sosyopolîtîk û kulturî de. Hêzên derê kar lê dike. Deverên ku peywendîya rû bi rû lê

zêdeye, li cihê ku rewşeka polîtîkî lê nîne, jêkcûdabûn, gorepanên pisporiyê aşkire nebûye, li gel van cûre civakan, bêtîr rolahêzên derê girîngin di pêşkeftina polîtîkî, aborî, civakî û kulturî de, rasterêya dîrokî ji layê wan hêzên derêkî ve dihête danan. Li gel van cûre civakan hêzên navxwe gelek giran hêdî bi rê ve diçin. Beramberî karîgerîya derê jî nikarin xwe biparêzin. Bi kurtî, li gel civakên ku gehîştîne pêşesaziyê, têknolojîya pêşkeftî ya bajêrvaniyê bi kar dihînin, jêkcûda bûne, ferq û cewazîya çînan diyar bûne, rewşa polîtîkî pêk hatî, rola hêzên navxwe rolek serêkî ye. Li gel civakên ku van taybetmendîyan nîşan nadin yan jî berûvajî van taybetmendîyan bin, rola hêzên derê çalaktir dibe û bi karîger dibe.

Kewate, dema vekolînek di derbarê civakê û guhorîna civakê de dihête kirin, em dê bizanin ku hemû şewazên peywendîyan, dezgeh û nirxên wê ne di heman sengê de ne. Ji ber hindê divêt bijare bin. Bijarebûn jî prensîbek serêkîye di şewaza zanistê de. Bijarebûn xwedan rolek serêkîye hem ka hêzên navxwe yan hêzên derêke xwedan rola guhorîne, hem jî, destnîşan dike ka kîjan ji wan di nav hezên navxwe yan jî hezên derêkî de betir çalak û xwedan rola serêkîye.

Ev giştbûne ji bo me girîng e da em bizanin di analîzên pêkhata civakan de, rola hêzên navxwe, karîgerîya rola derê çi ne. Bêguman, va ku bizavê di diyarde û tiştan de dirust dike hemayên navxweyî ne. Ya ku bizavê dirust dike, nakokî ne. Lê hêmayên ku ji derê dihên jî, xwedan rolek girînge, divê em vê çendê ji bîr nekin. Nexasme hêmayên ji derê dihên, car caran hêzên navxwe, tuwanekarîyên muhtemel parçe dike, li şûna wan dikare hemayên derê empoze bike.

Di pêkhata civakan de û di derbarê rola serêkî de, her çi hêma be jî, pêdivîye em ji peywendîyên çînen heyî baş têbigehên. Divêt bi başî bihête destnîşankirin ka ev guhorîne, ev maytêkirina li ser sîstemê daxwaza çi çînekê ye. Eve babetek girînge divêt em li ser rawestîna ka ev destwerdana di berjewendîya çi çînekê de ye, eve bi dilê wan daxwazyarane yan ne, li gel pêkhata civakê, peywendîyên sîstemê, çi guhorînek çê kiriye.

IV. ŞÊWAZA HELWÎSTÊ YA BERAMBERÎ ARÎŞA KURDÎ

Piştî me bi kurtî behsa van giştgiriyên girîng û bawerpêkirî kir ku di encama çavdêrî û dûvçûna rêken sîstematî ya civakan de, hatiye wergirtin, me divêt em behsa vê babetê bikin. Eve jî 50 salan zêdetire li Tirkîyê, hem li zankoyan, hem jî li dam û dezgehên din, wek TRT, di xebatên ku dibêjinê “zanistî” de, pûte nedane vê giştgirîya girîng û bawerpêkirî. Bi awayekî zanebûn û bi rişdî girîngî nedane vê taybetmendîya ku bingeha şêwaza zanistê ye. Em dikarin heman tiştî jî bo dezgehên wek partiyên sîyasî, komale, rojname, kovar, sînema û emrazên ragehandinê jî bibêjin.

Di van hemû nivîsan de, çî caran pûte nedane civaka kurdî. Ev hêmaya ku girîngtirîn parça pêkhata sosyoekonomî, sosyopolîtîk ya welatî ye, bi derbirîneka “netewey bi navê kurd nîne, hemû kes tirk in, bi zînamê kurdî zîmanek nîne, ew şêwazarêk tirkîye” hatiye redkirin. Eve helwêsteka dijî zanistêye. Jêdera wê derew e û hewl dide ku derewê rewa bike. Hewl dide ku îdeolojîyeka derewan li ser xelkê bi zal bike. Hemû kesan neçar dike ku bawerî bi vê bihîne û pêdiviyên wê çî bi çî bike. Ji bilî van hemûyan jî, wa dizane hizra mirovî dikare tiştên konkîrêt, konkîrêta ketwar (netewa kurd) jî nav bibe, eve jî ne hizrêka zanistîye. Ji ber ku li zanistê, hizir, piştî hebûna konkîrêt dihêt. Hizir, hizra konkîrêteka ketwar, ya hebûnekê ye.

Beramberî vê arîşê, di xebatên dam û dezgehên dewletê de wek zanko, TRT, ragehandin, sînema û emrazên ragehandinê de, her wesa di xebatên kesokî yê taybet de jî xaleka din yê dûyê heye ew jî, nedîtî û nebihîstina arîşê ye. Wek nebûyî dihêjmêrin. Bo nimûne: têgehên wek “xelkê tirk”, “civaka tirk”, “mîrovê tirk”, “gundê tirk”, jî bo deverên civaka kurd jî dihête hizirkirin, axavtin û nivîsîn. Her wesa hemû kesan wek tirk pesend dike, da arîşên navxwe û derê ya civaka kurd nebîne û nizane. Her wesa bi karanîn yan jî nehanîna têgehên sexte û xapînok wek “xelkê tirk”, “civaka tirk”, dîsa jî dikarin hebûna arîşê nebînin û nebihîzin. Eve jî şêwazeka behskirinêye.

ku di ragehandinê de bi taybet di ragehandina çepgirî de diyar die.

Her weha bi nasnekirina girîngtirîn parça pêkhata sosyoekonomîk, ya peywendiyên civakê, analîz dihêne kirin. Her wekî din, hemû çalakîyên ku di dîrokê de ji bo kurdan hatine kirin, hemû dihêne redkirin, ev helwîsta duyê jî wek ya yekê helwêstek dijî zanistê ye. Bi awayekî zanebûn, û bi rîjî ew hêmayên ku bûne rolek serêkî di avakirina pêkhata civaka evro de, dihêne redkirin û piştguhkirin. Bo nimûne, heta nizanin ka bi peyma Lozanê ya sala 1923yê, Kurdistan çawa hatîye parçekirin û dabeşkirin, heta tenegehên ka naveroka sîyaseta dijî civaka kurd çîye, dê nikarin bizanin ka pêkhata civaka kurd ya ev ro çîye. Nikarin bi piştguhkirina vê dabeşkirina emperyal û kolonyalî ve berê xwe bidine arîşa kurdî. Wek vê çendê, heta ku nizanin serhildanên piştî komarê, jênosaydên ser kurdan, mişextkirin, sîyaseta îskana mecbûrî, sîyaseta bihûjandinê, dê hingê nezanin ka kapîtalîzm li Rojhelat û Tirkîye çawa pêş keftîye. yan jî dê nezanin ka ji ber çî kapîtalîzm li deverên Rojava bêyî maytêkirina dewletê pêş dikeve, lê ji bo çî li Rojhelatî pêş nakeve. Ji ber ku ev rûdanene, kar li pêkhata civakê dike, di şewegirtina pêkhata civakê de xwedan rolên serêkîne. Bi neditin yan jî redkirina girîngtirîn hêmaya ku dibe bingeha şewegirtina ketwarîya objektîfî, nikarin analîzên pêkhata civakê bikin. Dema hewl didin da bizanin ka ev diyarde yan jî sîstema diyardan ya li gel hev peywendîdar in çîye û çî nîne, divêt hindêk ji wan wek nebûyî nehêne encamdan û nehêne piştguhkirin.

Dema li Tirkîye behsa arîşa kurd dibe, hingê helwîsta sêyem jî dihête pêş. bi taybet ev nêrîna ku li gel layenên çepgir bi zale, wesa-ye: “Belê arîşeyek bi vî rengî heye, lê niha ne dema wê ye em behsa wê bikin, mirov li hemû deran, behsa her tiştêkî nake. Hemû tişt cih û dema wê heye.” Eve jî nêrînek li dijî zanistêye. Eve qerebo dide îdeolojîya serdest ya fermî. Eve derbirina revêye. Ji ber ku ew tiştê ku zanist behs dike, dem û cihê wê ye lewma. Ya rast dema tuwane-karîyên pêdivî ji bo çaraserîya aşkire bûn, hingê arîşe jî diyard dibe.

Dibini babeta vekolîna zanistî. Ji ber hindê, nêrîna “niha ne dem û cihê wê ye”, qereboyeke ji bo îdeolojîya fermî, rewakirina wê îdeolojîyê ye. Hewl dide ku revê, xwe ragirtinê rewa nîşan bie.

Bo nimûne, salên 1964-1970-1974-1975an, anku 12 salan heman tişt ji layê heman kesan ve li heman cihê ji bo nivîskarê vê pertûkê hatine gotin. Sala 1964an digotin, “divê mirov xwe ji van cûre babetan dûr bike. Dewlet û leşkirî di van cûre babetan de gelek tundin”. Salên 1969-1970yan jî heman tişt. “Li her derê mirov nikare behsa hemû tiştan bike û binivîse, her tiştêk dem û cihê xwe hene. Ji bo em bikarin li zankoyan bimînin da berdewamî bidine xebatên xwe yê akademîk divêt em bizanin hindêk qereboyan bidin. Tiştên ku salên 1974-1975an jî dihatine gotin, piçek cûda bûn. “... Me çend caran te agehdar kir, lê tu, piştî hinde rûdanan hêjta eqlê te nehatiye serê te. Piçekî bêhna xwe fireh bike...”

Naveroka van gotinan heta 12 salan hiç nehate guhorîn. Dora vekolîna arîşa kurdî jî nehatiye. Lê dema em berê xwe didine guhorînên pêkhata civakê di salên dawî de, hingê em dibînin ku ev 12 salane demek gelek dirêjin. Bê guman di nav vê demê de, nêrîna zankoyan nehatine guhorîn lê di çalakîyên dewletê yê li Kurdistanê de guhorînên mezin çê bûn. Bo nimûne salên 1964ê heger kadirên wî yê saluxgerîyê 50 kes bûn, niha eve bûne 500 kes. Jimara polîsan, kadirên polîsan, yekîneyên leşkirî, zindan, dadgeh zêde bûne. Ji ber hindê helwîsta zanko û dezgehên wek zankoyê, ya ku dibêje “niha ne dora wê ye”, “layanên nazik hene”, layangirîya burjuwazîya kolonyalîst-milîtarîst dike, bê guman helwêstek dijminaneyê beramberî netewa kurd û xelkê rencder. Ji ber ku çî ziyana netewa kurd û xelkê rencder nîne di zanîn û agehdarbûna ketwarîya objektîfî de. Berûvajî ewe mafê wane ku rastîyê bizanin. Ewên ku ji zanîna ketwarîya objektîfî û ji axavtina encamên realîteyê ditirsin jî, burjuwazîya kolonyalîst-milîtarîst e. Rêveber û çîna serdest ya netewa serdest in. Ji ber ku wan pêdivî bi tarîyê heye da bikarin berdewamî bidine sîyaseta xwe ya kolonyalî. Pêdivîya wan bi netewên kolonyal

heye da bikarin bi dilê xwe wek kerîyek pez bi rê ve bibin.

Ev di vê derbarê de dikarin nêrina çarê jî rêz bikin. Eve jî, hebûna arîşe pesend dike, lê pêşniyar dike ku sîyaseta bihûjandinê bise-pînin da arîşe nemîne û ji navê rabe. Wek dîyare ev nêrina dawî jî, bizavê ji dîyardên objektîfî, konkîrêta ketwar nake, li dûv îdeolojîya fermî bi rê ve diçe, armanca wê piştrastkirina vê îdeolojîyê ye. Dema behsa vê çendê jî dike, berê xwe nade rûdanên pêşerojê. Hindek dîyardan bi awayekî zêderoyî dihîne pêş, hindekan jî qet nabîne, wek nebûyî dihêjmêrê. Ev nêrina ku berevanî û parastina îdeolojîya fermî dike, her wesa hewl dide da wê îdeolojîyê piştrast nîşan bide, helbet ne nêrinek zanistîye. Ji ber ku rola bawerî û nirxan di zanistê de nîne. Di zanistê de dîyarde hene, têorî û hîpotêz dubare bi rêka dîyardan dihête kontrolkirin. Yekane pîvera rastîyê, dîyarde ne.

Li vê derê armanca me ne ew e ku em bibêjine hindek kes û dam û dezgehan ku “arîşa kurdî arîşeyek girîng e, hun jî di vê derbarê de vekolin û analîzan bikin, bibin alîkar da arîşe çareser bibe, gengeşa babetê bikin...” me divêt em nîşan bidin heta ev hêma, dîyarda kurdî, nehête dîtin, her çi xebatek jî bihête kirin, dê nebe xebatek zanistî. Em amaje bi vê çendê didin eve armanca me ye. Ji ber ku hizrêk bi vî rengî pûte neda ew xala ku me li serî dîyar kirî ya ku dibêje, gişt-girî û pêzanînen bawerpêkirî ku di encama çavdêrî û dûvçûnan rêkên sistematî ya civakan hatiye wergirtin, nadinê. Ew sistema peywendî-yên ku hevgirtineka civakî dîyar dike, hindek dîyarde dihêne pişt-guhkirin, hindek dîyardên pêşerojê jî nahêne berçavkirin. Bi tenê berê xwe didine dîmenê rûxsarîya dîyarde û peywendîyên dîyardan, hewl didin da beşek girîng ya ku çalakî û hêz dide wan nebînin û veşêrin. Her weha, bi zanebûn, rasterêya dîrokî ya civakê dihête tek-dan. Helbet eve ne helwêstek zanistî ye. Eve parastin û piştrastkirina îdeolojîya dewletê ya fermîye, hewl dide da dogmatîzmê li ser zanistê bi zal bike.

Ev xebate, em dê bi rêka hindek nimûneyan hewl bidin da nîşan bidin ka li Tirkîyê bi navê zanistê çi kar û xebatek hatiye kirin û

evene li dût şêwaza zanistê di çi radeyê de pêk hatine. Em dê nîşan bidin ka çavdêriya şêwaza zanistê kirine yan ne. Em dê nîşan bidin ka ew xebatên ku dibêjinê “zanistî” bi rastî çend zanistî ye.

Bê guman babeta vekolîna me dê pêkhata sosyoekonomîk, sosyopolîtîk û kulturî ya civaka kurd be û pêde pêde şêwaza helwîstê ya beramberî arîşa kurdî be. Lê şêwaza zanistê, bi heman şêweyê berê xwe dide hemû babetên vekolîn û hemû arîşeyan. Şêwaza zanistê nikare ferq û cewazîyê bike navbera arîşeyan. Ji ber hindê, em dikarin bizanin ka di şêwaza helwîsta wan de ya beramberî sosyoekonomîk, sosyopolîtîk û kulturî ya civaka kurd, çend girîngî dane prensîbên şêwaza zanistê. Em bi vî awayî dikarin bizanin ka şêwazek zanistî bi kar hatîye yan ne.

Ji destpêkê heta niha ya ku me divêt diyar bikin, eveye, li dût pêdiviyên şêwaza zanistê berê xwe nedane pêkhata sosyoekonomîk, sosyopolîtîk û kulturî ya civak kurd, lê ji bilî vê arîşê bi heman şêwazê berê xwe nedane arîşe û babetên din jî. Ji ber ku çi diyarde û tişt ji ya din ne serbixweye. Çi civakek, ji civaka dewrûbera xwe neîzolekirîye û têra xwe nake. Ketwarîya objektîfî pêk dihêt ji hemû peywendiyên mirovan ya ku di jiyana civakî de hene, her wesa ji dezgeh û nirxên ku ji van peywendîyan dirust dibin xwe dirust dike. ketwarîya objektîfî, hevgirtineke ji kardaneweya van hêmayan pêk dihêt. Ew hêmayên ku ketwarîya objektîfî pêk dihînin, ne bi tenê ew nirx, dezgeh, peywendiyên civakê ne. Peywendî û girêdanên derê yên civakê jî gelek girîngin. Ketwarîya objektîfî hevgirtineke di nav dem û cihê de bi peywendiyên derê û navxwe, bi girêdanên navxwe û derê pêk dihêt.

Ev hevgirtina ku ji ber hindek hêmayên kêyfi, ser xatira îdeolojîya fermî bihête piştguhkirin, hingê eve dibe helwêstek dijî şêwaza zanistê. Çi peywendîya wê li gel şêwaza zanistê nine. hizra azad ya ku bingeha şêwaza zanistê ye, li dijî dogmatîzmê ye. Xebata ku li dût vê hizrê nehête kirin, ew xebate nabe xebateke “zanistî”. Eve helwêsteke berevanî û parastina îdeolojîya fermî dike û qereboyê

dide dogmatîzma wê îdeolojîyê. Ji ber hindê, piştî dihête gotin “pêkhata sosyoekonomîk ya Tirkîyê”, “pêkhata civaka Tirkîyê”, “pêşkeftina Kapîtalîzmê Li Tirkîyê”, “Rewşa çinan li Tirkîyê û peywendiyên çinan” û paşî bi awayekî zanebûn diyarda kurdî beşdarî çareserîyan nekî, piştguh bikî yan jî wek nebûyî bihêjmêrî, eve nabe helwêstek zanistî. Eve dibe qereboyek ji bo îdeolojîya dewletê ya fermî yan jî dogmatîzmê. Ne di şîyan de ye helwêstek bi vî rengî bikare di nav rehenda dem û cihî de bi giştî ji ketwarîya objektîfî tê bigehê. Ji ber ku bi zanebûn hemayek gelek girîng piştguh dike. bi vê helwîstê nikarin encamek erênî jî wergirin. Ew hêmayên ku ketwarîya objektîfî pêk dihînin, bi analîzên bêyî rehenda dem û cihî dihêne wergirtin, hindek hêma û peywendî wê bihêne piştguhkirin, hingê nabe analîzek zanistî. Di hindek yan jî hemû cihên van analîzan de hindek têrmên markisî bi kar bihên jî, eve dê encama rewşê neguhere. Bi qerebodana îdeolojîya fermî ya ku li ser derewan hatîye danan û konkîrêta ketwar red dike, analîzên markisî jî nahêne kirin. Xebatên ku bi zanebûn berê xwe nade diyarda kurdî, bi tenê li pêş kesên ku xwedan vê helwîstêne li gel dewletê ji bo wan rewatiyekê dirust dike kes û dezgehên peywendîdar heta ku qereboyan bidine îdeolojîya fermî, dê hingê berdewamî bidine rewatiya xwe li gel dewlet û hêzên serdest.

V. PEYWENDÎYA ÎDEOLOJÎYA DEWLETÊ YA FERMÎ (KEMALÎZM) LI GEL ZANISTÊ

Pêkhata civakekê hemû caran bi peywendiyên wê yên serxan û binxanê pêk ve dihête wergirtin. Hêzên berhemanîn û peywendiyên berhemanîne pêkhata binxanênê. Dezgehên wek sîstemên politîk, yasa, ayîn, perwerde, îdeolojî jî pêhata serxanêne. Çi şewazeka berhemanîne, bêyî peywendiyên serxana ku xwe wek rewa û gerdûnî nîşan dide, bi taybet bêyî îdeolojîyê anku bêyî îdeolojîya fermî nikare xwe biparêze. “Di analîza dawî de, serxan ji layê binxanê ve dihê-

te destnîşankirin”, eve ne çalakîyeke ku li dijî diyarkirina vekolîn û karîgeriya peywendiyên serxanê ye.

Îdeolojîya fermî, îdeolojîyeke dewlet pêkole dike da ku hemû kes û dezgehên ku di nav civakê de xwedan cih û fonksiyonên, vê çendê pesend bikin. Dewlet îdeolojîya xwe ya fermî, bi rêka hindêk emrazan hewl dide da bi hendêk dam û dezgehan bide pesendkirin. Di nav van dam û dezgehan zanko, partiyên sîyasî, sendîka, dadgeh, komale, her cûre dezgehên perwerdê, dezgehên ayînî, rêkxistin, kes hene. Dewlet pêkole dike da ev dezgeh, rêkxistin û kesane bibin xwedan rol di çêkirin û belavkirina vê îdeolojîyê de. Hez dike ku ew xizmeta prosêsa vê pêkhatyê bikin.

Em dikarin ev emrazên ku dewlet ji bo bercestekirina îdeolojîya fermî bi kar dihîne, du beşan de berhev bikin. Ya yekê, emrazên fişarê yên dewletê. Em dikarin ji bo wan bibêjin emrazên fişarê yên dewletê. Evene, baregeh, zindan, dadgeh, hukumet. Bi kurtî, hêzên leşkirî, polis û jendirmeyan. Beşa duyê, em ji bo vê jî dibêjin emrazên îdeolojîk yên dewletê. Ji bo vê yekê jî dikarin wesa bi rêz bikin; sistêmên sîyasî, partî, dezgehên yasayî, hemû cûre dam û dezgehên perwerdê, ragehandin, radyo, têlevîzyon, zanko, sendîka, komale, ayîn, malbat, huner, edebîyat, şano, werzêş, dezgehên kulturî. Dewlet van hemû dezgehan li dûv daxwaza îdeolojîya fermî dirust dike û rêk dixê. Ew dezgeh, rêkxistin û kesên ku ev îdeolojî berceste kirine, emrazên fişarê yên dewletê û emrazên îdeolojîk yên dewletê bi kar dihînin, yên din ji nav dibin yan jî bêkarîger dikin.

Çêkirin û pêşxistina îdeolojîya fermî ya dewletê, di sê qonaxan de dirust dibe. Qonaxa yekê, dewlet, bi rêka destur û hindêk yasayên xwe yên din, rêk li pêş pêşkeftina hizir û bîrên li dijî îdeolojîya fermî digre. Her wiha îdeolojîya fermî bi rêka yasayan ve dihête parastin û rewakirin, hizir û bîrên li dijî vê çendê jî wek ne rewa û ne yasayî dihête encamdan. Bi vê çendê dewlet diyar dike ku dewlet li gel dam û dezgehên xwe yên sîyasî, aborî, hukumet, fermanber, dadgeh, zindan, polis û yekîneyên leşkirî ve dê îdeolojîya fermî ya dewletê bipa-

rêze, rewten ku li dijî vê îdeolojîyê jî dê serkut û tepeser bikin.

Qonaxa duyê ya diruşimkirin û dirustkirina îdeolojîya fermî jî eveye: ew îdeolojîya fermî ya ku bi rêka destur û hindek yasayan ve dihête parastin, wek encamek zanistî dihête nîşandan. Di vê qonaxê de alîkarîya zankoyan gelek mezine. Zanko, li dûv hindek vekolîn û tuwêjneweyên jêderên xwemalî û biyanî”, dîyar dike ku ev îdeolojî zanista rast û dirust e. Li vê derê navên profesoran gelek kêrhatî ye. Di vê qonaxê de, ew dadgehên ku wek serbixwe bernîyasîn, dam û dezgehên hemecûr, partîyên sîyasî, sendîka, komale helwêstek nîşan didin ku vê yekê wek encamek zanistî berceste dikin. Hewl didin da di hemû xebatên xwe de vê çendê piştrast bikin

Qonaxa sêyê jî, bi karanîna dam û dezgehên, fermanberên giştî, hemû cûre dezgehên perwerdê, ragehandin, radyo, tîlevîzyon, emrazên ragehandinê, hewl didin ku vê çendê bigehînin xelkê da ew jî pesend bikin û pêdivîyên wê cî bi cî bikin. Di vê qonaxê de, gava di behskirin û bercestekirina îdeolojîya fermî de hindek arîşe dirust bibin, hingê şewazên behskirinê yên nû dihêne dirustkirin. Li Tirkîyeyê di derbarê arîşa netewa kurdî de, pêkhata îdeolojîya fermî di vê qonaxê de bi awayekî aşkîre dibînin. Cara yekê bi rêka desturê û bi yasayên din, dîyar kirine ku hemû kesên li Anatoliyayê dijîn, tirkin. Heçiyê ne li dûv vê yekê be jî, hatîye dîyarkirin ku ew bê yasayî bizavê dike. paşî jî, zanko û navendên din yên ku berhemanîna pêzanînan dikin, profesor hewl dane û dîyar kirine ku eve zanisteka rast û dirust e. Hatîye gotin, gelek caran hatîye dupatkirin ku hemû kes tirkin, xelkek nîne bi navê kurd, zimanek nîne bi zimanê kurdî(!), “zanista rast û dirust eveye”. Hatîye gotin ku yekane rastî ev e, ji bilî vê çî rastîyek din nîne. dewletê hemû cûre şîyanên xwe bi kar anîye, hewl daye ku vê rastîya zanistî li dadgehên, partîyên sîyasî, komaleyan, dezgehên perwerdê, hwd.. bide bercestekirin. Hindek serederî jî wergirtine çê dibe di dema bercestekirina vê îdeolojîya fermî de hindek arîşe û zehmetî û kardana çê bin, ji ber hindê jî hewl dane ku hindek rêkên din jî peyda bikin ji bo berceste û belavkirina vê îdeolojîyê.

Zanko xizmetê ji bo tiştên ku wan negotî jî dikin. Bi berdewamî di pêkhata dewletê de ku tê de gelek netew dijîn, behsa “tirk”, “mirovê tirk”, “civaka tirk” bikin, wate netewa kurd nîne û ew dihê-ne redkirin, eve jî wek me li serî dîyar kirî, digehête heman xalê. Car caran jî, hebûna gelê kurd hatîye pesendkirin, lê hatîye daxwazkirin ku bêyî şert û merc di nav netewa tirkî de bihêne bihûjandin û hebû-na xwe red bikin. Eve jî nişana wê yekê ye ku zanko yan jî dezgehên wek wê, hizrên duzimanî, dunirxî dikin. Bextewarî, dewlemendî, azadî û hemû tiştên ku ji bo civaka xwe anku ji bo mirovê tirk, civa-ka tirk, netewa tirk daxwaz dike, heman tiştan ji mirovê kurd, civa-ka kurd, netewa kurd, gelê kurd naxwaze. Dema daxwaz dike ku hebûna tirk bilind bibe û ji bo vê pêkole dide, lê hebûna kurd red dike, hez dike ku di bin nîrê hebûna tirk de be û di nav hebûna tirkî de bihele.

Hizra du standardî, du nirxbûn, ne bi tenê di zankoyên tirkan de hene. Partiyên siyasî, sendikayên tirk, bi kurtî hizra tirk, nexasme beşek çepgirên tirk jî di nav vê prosêse de ne.

Egere serêkî ya hizra du standardî, du nirxbûnê, nebûna şewaza zanistê ye, negehiştina hevgirtina hizra zanistî ye.

Dîsa di hindêk qonaxan re dihêne derbazkirin di belavkirin û pêkanîna îdeolojîya fermî de. Qonaxa yekê di emraza dewletê de, anku hukûmet, karmendên giştî, yekîneyên leşkerî, polis, dezgehên giştî de, bi kurtî, li gel organên yasa, rêvebirin û dadgeha dewletê, kar dihête kirin da ewên îdeolojîya fermî pesend nakin, li dijî wê radibin, hewl didin da îdeolojîyeka din pêş bixin, bi sîstematî bihêne vejartin û ji sîstemê bihêne dûrxistin. Di vê vejartinê de, hemû karên politîkî, aborî, kargêrî, yasayî yan yek bi yek yan jî pêk ve dihêne taqîkirin. Hemû derfetên dewletê ji bo vê çendê bi kar dihêt.

Duyem qonaxa pêkanîna îdeolojîya fermî jî, di nav-bera kes û dezgehên ku karên hemecûr yên dewletê dikin di hindêk organa de, hemayên girîng dihêne helbijartin jî bo derbirin û bere-vanîkirina îdeolojîya fermî. Piştî vejartina qonaxa yekê, di organên

dewletê de yên ku kar dikin divêt hemû îdeolojîya fermî pesend û berevanîya wê bikin. Di vê qonaxa duyê de yên herî baş û guncaw dihêne helbijartin. Evne di organên wek yasa, rêveberî, dadgeh û dezgehên giştî yên hemecûr, dezgehên ragehandinê de dihêne cî bi cikirin. Dewlet hemû derfetên xwe yên aborî û polîtîk bi kar dihêne ji bo bi hêzkirina van hêmayan. Sistema kredîyan bankayan dihête pêşkêşkirin da ev hêmayan mifa ji vê çendê wergirin. Bi hêzkirina van kadiran ji layê sîyasî, aborî û civakî, dihêle ku îdeolojîya fermî bi rêka wan li ser xelkî bi zal be.

Di vê qonaxa ku belavkirin û pêkanîna îdeolojîya fermî tê de dihête kirin, rola wê ya nixamtinê bi pûtedanekî dihête kirin. Îdeolojîya fermî şewaza peywendiyên serêkî dinuxîne. Peywendiyên berhevanîne, di nav vê sistema peywendîyan de, rewşa çinan ya beramberî hev, wek şewaza peywendiyên rasyonel nîşan dide. Wesa nîşan dide ku peywendiyên di navbera çinên ku xwedan mulk û çinên ne xwedan mulk de, yan jî di navbera netewa bîndest û dewletê de peywendiyên neçarî û divêt ev yeka rû bide. Hewl didin ku vê peywendiyê “ya herî zanist”, “ya herî gerdûnî”, “ya herî welatperwer” nîşan bidin. Di vê qonaxê de rola zankoyan gelek mezine.

Dewlet hemû emrazên xwe yên îdeolojîk bi kar dihêne da îdeolojîya fermî li hemû xelkî bide pesendkirin. Hez dike ku pêdiviyên vê îdeolojîyê cî bi cî be. Hemû derfetên xwe yên aborî, polîtîk û civakî ji bo vê çendê bi kar dihêne. Emrazên ragehandinê yên wek çape-menî, radyo, têlevîzyonê dike bin kontrola xwe. Bi karanîna mêmkanîzmayên aborî, kargêrî û sîyasî, rêk li pêş îdeolojîyên din digre da beramberî îdeolojîya fermî ranebî û nehêne belavkirin. Dam û dezgehên perwerdê jî di vê rêkê de bi kar dihêne. Kar û xebatên partiyên sîyasî, sendîka, komaleyan jî di nav çarçoweya îdeolojîya fermî de digre. Girîngî dide wê yekê da ev çarçowe nehête bezandin. Wek me berê jî diyar kirî, dîsa dewlet vê çarçoweyê dirust dike bi rêka destûr û yasayên xwe yên din. Hewl dide ku dezgehên kulturî yên wek huner, wêje, şano jî ji bo îdeolojîya fermî bi kar bihêne. Her wesa kar

û xebatên dam û dezgehên ayînî jî li dûv pêdiviyên îdeolojîya fermî dirust dike.

Hukumeta ku di pêkanîn û belavkirina îdeolojîya fermî de xwedan rola girînge, rêk li pêş karmendên giştî û kes û dezgehên ku berevanî û bercesteya îdeolojîya fermî dikin, xweş dike û derfetên dewletê pêşkêşî wan dike û wan bi hêz dixê. Sîstema kredîya banka, derfetên hawirde û hinardeyê, serederfîyên handanê, derfetên weberhênanê dike xizmeta wan da ew bi darayî bi hêz bin di nav civakê de û bibin xwedan hêz. Her wiha bi rêka wan zemîneyên nû dirust dike da îdeolojîya fermî li ser xelkê mikumtir bike. Ev hêzene di nav civakê de kontrola îdeolojîya fermî dikin da zêdetir bibe û berbelav bibe. Rêk nadine îdeolojîyên din bi taybet îdeolojîyên ku li dijî îdeolojîya fermî radibin. Hewl didin da rêkên din hemû pend bikin da beramberî îdeolojîya fermî geş nebin. Pêzanîne û pêşniyarên xwe yê pêdivî pêşkêşî dezgehên xwe dikin.

Seraray van hemû xalan, di şîyan de ye hemû caran hizr û bîrên li dijî îdeolojîya fermî derbikevin rû bidin û pêş bikevin her çend dewlet li dijî vê çendê hemû hêza xwe bi kar bihîne jî, nikare rêk li pêş vê rûdana hizrên dijber bigre. Di rewşeka wesa de dewlet emrazên xwe yê fişarê bi kar dihîne. Beramberî hizrên nû, hindî jê dihêt, emrazên xwe yê fişarê bi kar dihîne. Her weha, baregeh, zindan, dadgeh, yekîneyên polîsan, yekîneyên leşkirî, bi kurtî fermanberên giştî û hukumetê, anku organên yasa, rêveberî û dadgehê li dûv dem û cih bi kar dihên. Her wesa hewl didin da rêk li pêş geşepêdana hêzên civakî bigrin da hizrên nû pêş nekevin pêkhata civakî jêk cûda nebin.

Gava dewlet dibîne êdî emrazên îdeolojîk têra vê çendê nake, hingê emrazên fişarê bi awayekî çalak û bi karîger bi kar dihîne. Êdî dewlet nikare bêyî bikaranîna emrazên fişarê rêk li pêş îdeolojîyên dijberên îdeolojîya fermî bigre. Em jî bo vê çendê dikarin bibêjin eve qonaxa sêye jî bo cî bi cî kirin û belavkirina îdeolojîya fermî. Ya rast dewlet hemû caran emrazên xwe yê fişare bi kar dihîne. Lêdi vê

qonaxa sêyê de zêdetir bi kar di hine. Van emrazan di astekeye bilind de bi kar di hine, pêkhatayên kolonyalîstî, li gel dîktatorîya faşîstî di hête hev girtin.

Ji bo cî bi cî kirin û berbelavkirina îdeolojîya fermî, em dîsa berê xwe bidine nimûneya Tirkîye: pêkanîna îdeolojîya fermî li deverên kurdnişîn bi vî rengî çê bûye: berî hemû tiştan, kesên ku li dijî îdeolojîya fermî ne yan jî kes, dezgeh, hemayên ku ihtîmala dijberîyê li gel heye, bi awayekî sistematî yek bi yek hatine vejartin. Ev sistema vejartinê di hemû serhildanên kurdî yê sala 1923-1938an de rû daye. Hemû hêmayên ku hez dikin wek kurd bijîn û saxletên xwe berze nekin, bi hindêk şewazan ji sistema sîyasî anku ji sistema dewletê hatine dîrxistin. Hemû hêmayên ku hez nakin bibin tirk, tirkbûn pesend nekirine û hez kirine wek kurdek bijîn, bi hindêk rêkan hatine ji navbirin. Hatine neçarkirin da bibine tirk. Bi rêka jênosaydan ji nav birin, bi rêka mişextkirinê ji nav birin, bi rêka nehêlanê ji nav birin, bi rêka bihûjandinê ji nav birin, li dûv dem û cih car caran yek bi yek car caran jî hemû pêk ve bi kar hatine.

Hêmayên ku li dijî îdeolojîya fermî ne yan jî ew potansiyela dijberîyê li gel hene, piştî bi rêkên sistematî hatine vejartin, di nav yê mayî de, heçiyê ji bo berevanî û berbelavkirina îdeolojîya fermî de yê herî destdayî ne, hatine helbijartin. Ev hêmayên ku reda kurdbûna xwe dikin û xwe yek tirk diyar dikin, dewletê hemû derfet pêşkeşî wan kiriye. Rêk li pêş wan xweş kiriye da ew bibin parlementer û senetor. Her wela beramberî dewrûbera xwe bûne xwedan hêzek sîyasî û civakî. Ev kesên ku bûne parlementer yan jî senetor, li Kurdistanê bûne sixurê dewleta tirk yê rêkxistinê nehîni. Her wesa bûne alîkar jî da ew kesane ji layên aborî jî bi hêz bixin. Da ew bikarin bibin xwedan hêzek mezin ku li dewrûbera xwe bikine bin kontrola xwe. Sistema kredî ya bankayan bara pêtir di izmeta wan de bûye, malên bazarê yê otorîta navendî jî bi destên wan kesan li Kurdistanê hatine rêkxistin. Disa bi rêka van kesan îdeolojîya fermî li ser xelkê hatiye pêkanîn û berbelavkirin.

Îdeolojî, hewleke da hindêk hizran, bi kar bihîne ji bo armanca-ka sîyasî. Ji ber vê yeke îdeolojî, bi tenê wek sîstemeka hizrî nehête wergirtin. Îdeolojî, li gel rewten hizrî, nirx, bawerî şewazên reftarê jî werdigire nav xwe. Îdeolojî pêştir nîşan didin ka dê li kê derê çawa reftarê bike, ji çî hizran bawer bike û çî bawer neke. Destnîşan dikin. Di vê babetê de, di navbera îdeolojî û zanistê de ferq û cewazîyek girîng heye. Berê jî wek me gelek çaran dubare kiriye, zanist ji dîyardan bizavê dike, çavdêrî û dûvçûna van dîyardan dike û xwe digehîne hipotêzan. Van hipotêzên xwe carêke din vedigerîne dîyardan, bi rêka dîyardayan kontrolê li ser dike. Encamên xwe pêşkêşî vekolîn û rexnegirîya xelkê dike. eve jî prosêseka bi hêze. Di vê prosêse de, pêzanînên ku rastîya wan ji sedî sed wek nirxên giştî, bawerî, reftar, nabine xwedan rol.

Nirx û bûhayê îdeolojîyan, pabende bi bercestekirina civakê, berevanîkirin û pesendkirina wê, radeya peywendîya wê li gel ketwarîya objektîfî. Îdeolojîya ku bizavê ji konkîrêta ketwar dike, rengvedana ketwarîya objektîfî dike, ji layê civakê ve bi asanî dihête pesendkirin û berevanîkirin. Îdeolojîyên ku dijberîya ketwarîya objektîfî dike, reda konkîrêta ketwar dike jî, hewl dide bi rêka emrazên fişarê xwe pê bide pesendkirin. Duyem hemaya ku nirxekî dide îdeolojîyan, pabende bi hêza wê ya mîlmilaneyê li gel sîstem û îdeolojîyên din yên ku peywendîdarin bi desthelata sîyasî. Îdeolojîyên ku li dûv guhorîna mercan hêz û şîyana xwe ya sîyasî û aborî dupat kirine, berdewamî didine jîyan û fonksîyonên xwe. Her zindî û bi karîger dimînin.

Mêkanîzmayeka din ku dihêle îdeolojî berdewamî bidine hebûna xwe ya civakî, ew jî peşxistina dam û dezgehane. Îdeolojîyên ku dam û dezgeh dirust kirine da berdewamî bide yekîne, dewlet, partîyên sîyasî, grub hwd, şansê wan yên demdirêj zedetire.

Wek me gotî, ew îdeolojîya ku ji layê dewletê ve hatîye danan, îdeolojîya fermî ye. Îdeolojîya fermî ya ku li Tirkîyê heye, kemalîzm e. Kemalîzm îdeolojîyeka fermî ya bi derewan hatîye dirustkirin. Ji

ber ku reda konkirêta ketwar dike. girîngtirîn taybetmendîya kemalîzmê redkirina hebûna netewa kurd e. Ji ber ku hewl dide konkirêta ketwar red bike û ji nav bibe, ne di şîyan de ye ku kemalîzm li gel xelkê bi taybet jî li gel xelkê kurd bihête pesendkirin. Ji ber hindê nîrxê kemalîzmê gelek kêmbûha ye. Lê kemalîzm li dûv îdeolojîyên din, îdeolojîyek fermî ye. Xwedan hemû derfetên dewletê ye û wan bi kar dihîne. Heta niha ji ber ku kontrol li ser desthelatîya sîyasî kirîye, li gel îdeolojîyên din şerî kiriye û ser ketîye. Dema hêza wê kêm jî dibe, hingê jî emrazên dewletê yen fişarê bi rê ve dibe û hêzên nû bi dest xwe ve dihîne. Emrazên îdeolojîk yên dewletê jî, jixwe di bin kontrola wî de ye. Her wesa dam û dezgeh jî damezrandîye da berdewamî bide hebûna wî. Dezgeha dîroka tirk, dezgeha zimanê tirk, hewl didin ku vê îdeolojîya bi derewan dirust bûye wek îdeolojîyek "zanistî" nîşan bidin. Paşî dam û dezgehên wek zanko, dadgeh, partîyên sîyasî, sendîka, komale, dezgehên perwerdê, emrazên ragehandinê hwd, jî beşdarî vê çendê bûne. Ev dezgehên ku berdewamî dane jiyan û karîgerîya kemalîzmê.

Armanca zanistê, bi hemû rengên ketwarîya objektîfî, bi guhorînê û nakokîyên navxwe û derê di nav dem û cihê de werdigre. Ji ber hindê girîngtirîn erke ku beramberî van îdeolojîyan û dam û dezgehan rabiwestin. Li Tirkîyayê îdeolojîya fermî, anku kemalîzm girîngtirîn hêmaye ku rêk li pêş geşepêdana zanistê digre. Bêyî têkoşana li dijî vê îdeolojîya ku bi derewan dirust bûyî, heta ku ka ev îdeolojî xizmeta çî çîn û texan dike nehête aşkirêkirin, ne di şîyan de ye ku hizrêka zanistî bihête pêşxistin.

VI- HIZRA ZANISTÎ YA CHP, DI BIN NAVÊ "ZANISTÊ" DE, "DIJMINATÎYA ZANISTÊ"

Li Tirkîyê îdeolojîya fermî, anku kemalîzmê gelek mifa ji tegeha "zanistê" wergirtiye da bikare kemalîzmê wek zanist nîşan bide. Da bikarin roleke çalak bidine vê têgehê jî, têkoşanek gelek mezin dane. Lê têgeha zanistê, nekarîye demek dirêj yên hatî kirin veşêre.

Armancên ku hez dikirin di demeke kurd de praktîze bibe, hatiye aşkirêkirin. Dema em berê xwe didine naveroka hizir û helwîst ankû hizir û çalakîyên serokê giştîyê CHP Bulent Ecevidî, encamên gelek serincrakêş dihêne pêş.

Rojên 20-22/11/1970yan ji layê gencên CHPê li Stenbolê, dîdarêk bi navê “Dîdara Hizra Çepgir ya Dêmkokratî” hate gêran. Serokê CHPê Bulent Ecevidî pêşgotina ji bo pertûka ku peyvên vê dîdarê tê de hatine berhevkirin, wesa dibêje:

“... pêdivî bu ku ev hêmayên rêgir bihêne ji navbirin da li Tirkîyeyê, hizra çepgir ji xelkê piştgirîyê wergire û bi hêz be. Ji ber vê armancê;

Divîya rewtek hizra çepgirî ya xwemalî hatiba pêşxistin ku raçavîya mercên objektîfî yên Tirkîyeyê bike, nebe dogmatîk û zarveker.

pêdivîye kar bihête kirin da çepgirî nebe biyanîyê xelkê, hizra çepgirî û demokrasî pabend ban. Pêdivî bû li dûv mercên civaka tirk, rewtek çepgir ya rasteqîne û xwemalî li ser çarçoweyeka berfireh hatiba danan.”⁴⁾

Divêt em li vê derê bi rîjdî li ser derbirîna “raçavîya mercên objektîfî ya Tirkîye”, “dogmatîzmê” rabiwestin. Ev têgehene ne têgehên bê naverokin. Bi konkirêti mirov dişêt aşkire bike ka derbirîna çî dikin.

Serokê CHPê Bulent Ecevit, rojên 27-29/10/1974an, di peyveka xwe ya di “dîdara hizra çepgir ya dêmkokratî” de ku li Enqerê ji layê gencên CHPê ve hatî dirustkirin, behsa çawanîya helsengandina mercên objektîfî ya Tirkîye dike, her wesa dê çawa nebin dogmatîk wê diyar dike. Piştî ku dibêje sosyalîzma zanistî ne zanist e û paşê wesa berdewamî dide peyva xwe:

“... Di bingeha zanistê de guman heye. Dema ez dibêjin guman

4- Bülent ECEVİT, Pêşgotin, Demokratik Sol Düşünce Forumu, Türkiye'nin Yapısal Analizi, Ulusal Basımevi, Ankara 1971, r. 3-4

mebesta min ne ewe ku mirovan ber bi reşbinî û bêbizaviyê dibe. Ez behsa wê gumanê dikim ku mirovan ji şaşiyên diparêze, dihêle ku mirov ezmûna rastiyên xwe bike, xwe ber bi pêş ve bibe. Ji ber hindê hemû caran guman bûye hêza handanê ji bo pêşkeftina zanistê. Heger di dema xwe de mirovan guman nebiribana ser rastiyên xwe hingê li cihanê çî zanist çenedibû. Zanist, di hindek qonaxên diyarkirî de, mirovan guman birine ser hindek xalên ku wek rastî dihêne zanîn û ew diyardeyeke ku ji layên wan ve hatiye danan. Ji ber hindê jî ez têgeha sosyalîzma zanistî jî wek nakok dizanim li gel zanistê. Bi taybet li gel zanistên civakî û sîyasî, yekane rastî, realîteya vebirîne û ew nabe xalek zanistî. Bi taybet di hemû dirêjîya dirokê de diyar bûye ku hindek kes û hêzên sîyasî wa zanîne rastiyên wan yê civakî û sîyasî bê gengeşe yekane rastî û vebire”⁵⁾

Bulent Ecevit gumana zanistî wesa diyar dîke û wesa jî berde-wamî dide axavtina xwe:

“... mirovatiyê girantirîn êş û azar ji destên kesên wesa kêşaye. Ji ber ku heger mirovek yan jî hêzek sîyasî, hizir bike bibêje, ev analîzên ku ez ji bo arîşên civakî dikim, ya herî rast û dirust e, ji bilî vê çî çareseriyên din nîne, dê hingê xwe xwedan maf bizane û wê çareserîya xwe bi rêka tûndûtûjîyê li ser civakê bisepine da civak wê çende pesend bike. Ji ber hindê divêt em baweriyên xwe ji di ezmûna gumanê de derbaz bikin, yê ku ji bilî rastiyên xwe bawerî bi rastiyên din nehînin, yê ku gehîştine wê baweriyê û di derbarê me de jî wesa hizir bikin, heger em girîngiyê nedine wan divêt rewşa me bizanin”⁶⁾

Serokê giştî CHPê Bulent Ecevit, piştî ev nêrînen xwe yê di derbarê berhemanîna zanistê de gotî, derbazî qada ne zanist. Ew, “di sîyasetê de derbaz dibe” têgehek subjektîfî ye. Di vê derbarê de wesa dibêje:

“... girîngîya derbazbûna di sîyasetê de, bê guman gelek mezin e. Derbazbûna we di sîyasetê de hindî dilsoziyê girîng e. Dema em

5- Bülent ECEVİT, axaftina li Forûma Fikirîna Çepê Demokrat, Demokratik Sol Düşünce Forumu, Kalite Matbaası, Ankara, 1974, r. 3-4

6- Bülent ECEVİT, axaftina navborî, r. 4.

pîvera derbazbûnê bi kar dihinin, rastîyek heye ku divê hemû kes pesend bikin ew jî, sîyaseta çepgir ya dêmokratîka CHPê di nav mercên objektîfîya civaka tirk de, xwe dupat kiriye ku ew derbaz dibe.”⁷⁾

Bulent Ecevit, hem di dema sikreterîya giştî ya CHPê de, hem jî di dema serokê giştî yê CHPê de, li gelek caran û deman ev nêrinê xwe diyar kiriye. Berevanîya azadiya hizra bê sinor, azadiya hizra ku mercê serêkî yê pêşkeftina zanistêye, kiriye.⁸⁾ Ev nivîse, kurtîya hizrên Bulent Ecevitî ye:

“... divêt helwîsta wan kesên ku hez dikin ji bo jîyaneka azad û azadiya mirovatîyê, pêşkeftin û bextewarîya wê, kar bikin, wesa be: bêtirs rastîyên xwe bêjin, bi aşkireyî diyar bikin û bigehînin gelî da civak pesend bike. Pêdivîya behskirina rastîyên xwe û aşkîrîkirina wê, cî bi cîkirina dam û dezgehên dêmokrasîya azadîxwaze.”⁹⁾

Em van diyardayan li vê derê bihêlin û berê xwe bidine diyardeyên gešta duyê. Ewe, nîşan dide ka çawa hewl didin da berde-

7- Bülent ECEVİT, axaftina navborî, r. 4-5.

8- Pêkane ku pirtûk û axaftinên behsa wan têne kirin wiha bêne rêzkerin: Bülent ECEVİT, Ortanın Solu, çapa sêyem. Kim yayınları, Ankara 1966, r. 86-95; Bu Düzen Değişmelidir, Tekin Yayınevi, Ankara 1968, r. 3-7; Atatürk ve Devrimcilik, Tekin Yayınevi, (bêdîrok) r. 3-16; Daxuyanîya Ecevitî bo Cumhuriyetê (Axaftina bi Kemal Aydarî re), Cumhuriyet, 12. 2. 1974; ishbeta bi Abdi İpekçi re di 11. 2. 1974an de, Milliyet, 13-1, Şubat 1974; bi nivîskarên kovara Özgür İnsanê re hevdi-tin (Bozkurt Güvenç, Ahmet Taner Kışlalı, Kemal Derviş, Turhan Tükel), Özgür İnsan, sayı: 15 Mart 1974, r. 3-21; hevdi-tina bi nivîskarên Rojnameya Yeni Ortamê re (Mustafa Ekmekçi, Yaşar Uğur Mumcu), Yeni Ortam, 26 Mart-30 Mart 1974; İsmail Cem bi Bülent Ecevitî re diaxîfe: CHP, Çep û Türkiye, Politika, 3 Kasım-16 Kasım 1975; Ev axatîna ku bi Serokwezîr Bülent Ecevitî re hatine kirin di vê pirtûkê de hatine komkirin: Başbakan Ecevit İle Sohbet, CHP Yayını, Ankara 1974.

9- Bülent ECEVİT, Batılı Dünya, Özgür İnsan, jimar: 13, Haziran 1973, r. 4-5; bnr. Özgür İnsan, Özgür İnsan, jimar: 1, Haziran 1972, r. 2-6; Aydın ve Halk, Özgür İnsan, jimar: 2, Temmuz 1972, r. 2-5; Demokraside Bunalım, Özgür İnsan, jimar: 3, Ağustos 1972, r. 2-10; Dış Politika, Özgür İnsan, jimar: 4, Eylül 1972, r. 1-7; Anayasa ve Demokrasi, Özgür İnsan, jimar: 5, Ekim 1972, r. 2-5; Emanet, Özgür İnsan, jimar: 6, Kasım 1962 r. 1-4; Umut, Özgür İnsan, jimar: 8, Ocak 1973, r. 1-2; Vietnam'da barış, Özgür İnsan, jimar: 9, Şubat 1973, r. 1-3; Demokrasinin aşgarisi yoktur, Özgür İnsan, jimar: 10, Mart 1973, r. 1-4; Ordu ve Siyaset, Özgür İnsan, jimar: 11, Nisan 1973, r. 1-4.

wamî bidine sîstema kolonyalî û ji bo vê çendê di bin navê “dêmkraşiya azadîxwez”, “gelêrbûn”, “zanist” de, çawa dibine dijminê azadîxwaziya xelkê.

VII. DI BIN NAVÊ “DÊMOKRASÎYA AZADÎXWAZ” DE, DIJMINATÎYA “AZADÎYA XELKÊ”

Serokê CHPê Bulent Ecevitî, di peyva xwe ya mehên 1975ê li Tuncelî kirî de, van gotinan dibêje:

“... heger hun bibêjin xelk, hingê dê sîstema kolonyalî dirêj bibe, ez berê xwe nadime şewaza serê mirovan, heger di serê wî de heza mirovî, heza welatî hebe, hingê gelek xelk nîne, xelk heye, pêş çavên çepgirên rast, gelek xelk nîne, xelk heye.”

“... CHP, beramberî kesên ku hez dikin xelkê tirk cûda bike, têk bide û berdewamî bide sîstema kolonyalî, pêşengê şerê dijî kolonyalîye ew aşîxwaze.”⁽¹⁰⁾

Di wê rewşa ku tê de peyva wî gelek caran hate birîn û nedihêlan ku biaxive, Bulent Ecevitî, kesên ku bi digotin “azadî ji bo gelan” wek sixur gunehbar dikir.

Di rojnameyên 13-09-1975ê de jî ev peyame hebûn:

“Azadî ji bo gelan, seroke CHPê sil kir” (Soke).

“... Bulent Ecevit, ji nişkê ve zivirî pişt û bi awayekî silbûyî berê xwe da komê. Her wesa endamên partiyê jî berê xwa dane wan kesên ku digotin azadî ji bo gelan û rewşa wê derê aloztir bû. Seroke CHPê di peyva xwe de ji bo xelkê dibêje, “heger hun jî

10- Yeni Ortam, 7 İlon 1975.

hindî min kardanaweyekî nîşanî vê diruşmê nedin, hingê em nikarin dêmokrasîyê bijîn”⁽¹¹⁾

Peyameke din:

“... erkdarên ku li gel xelkê me yên nasyonalist û welatperweren Anatoliya Rojhelat, pirsra “tu tirkî yan ne” dikin û fişarê didine ser wan, li pêş çavên me çî ferq û cewazîya wan li gel ewên ku dibêjin “xelk” nîne. Her du jî dibine emrazê nexşa emperyalîzma sermaye fireh netew, hewl didin ku yekîtiya netewa tirk têk bidin.”⁽¹²⁾

“... li Tirkîyê bi tenê xelkek heye, ew jî xelkê tirk e.. niha ji bo min têbiniyek hat, di nav yên ku gazî dikin dibêjin “azadî ji bo gelan” de, “kesên Bozkurtî” hene”⁽¹³⁾

Peyameke din:

“Serokê CHPê yên ku dibêjin “azadî ji bo gelan”, got ew jî hindî mirovkujên rastgir dijminê gencên nasyonalistin.”(İzmir, Ozel)

“... mirovkujên rastgir çend dijminê we bin, ewên ku vê diruşmê bilind dikin jî ew hinde dijminê we ne. Em dê nebîne emrazê van têkderan. Em dê nekevîne xefka hindek çepgirên sexte. Çepgirên dirust dê li pey hindek çepgirên sexte bi rê ve neçe. Em dê berdewamî bidîne têkoşana xwe ya ku em rêka wê rast dizanin. Em dê xwe nekîne nav yariya wan yên ku xelkê tirk têk dide.”⁽¹⁴⁾

11- Yeni Ortam, 13 İlon 1975, (li ser vê bûyera ku li Uşakê pêk hat çavdêriyek balkêş a kesek ku bûyerê dîtiye heye: Wek vê bûyerê her dem hevîna Bulent Ecevitî Raşan Ecevit jî beşdarê çalakîyên wî dibe. Dema ku li ser diruşma azadî bo gelan alozî çêbû, Raşan Ecevit jî bûye alîkarê mêrê xwe. Dema ku Bulent Ecevit, polis û partihezan hêrîş bir ser diruşmehêjan, Raşan Ecevit jî, bi destên xwe diruşbêjan îşaret kir bo polis wan bigrin.) Wekî di Bnr. li Milliyet, Yeni Asır hwd... heman demê

12- Cumhuriyet, 19 Nisan 1976.

13- Axaftina ku di mitînga CHPê ya Aştî Azadî li Enqere Tandoğan Meydani li dar xistibû. (18 Nisan 1976) Bo rexneyek vê mitîngê bnr. Özgürlük Yolu, CHP'nin Tandoğan mitingi ve “Halklara Özgürlük” Üzerine, Özgürlük Yolu, jimar: 12, Gulan 1976, r. 49-59

14- Milliyet, 22 Adar 1976.

Ev hêrîşên ku serokê CHPê Bulent ECEVİTİ dibe ser neteweya kurd, berevajî →

Serokê giştiyê CHPê Bulent Ecevitî, di peyva xwe ya sala 1976an ya ku di parlemenê de kirî, dîsa behsa vê babetê kiriye:

“... dibêjin hun han didine cudaxwazan! Em CHPyî çî cûdaxwaz in ku yên ku hez dikin kombûnên me têk bidin, dihên, diqîrîn dibêjin “azadî ji bo gelan” dem dema bereyê ye, dewlet çî li wan nake. CHP bi tena serê xwe li dijî wan tê dikoşe, wan bêdeng dike. Wan ji meydana dûr dixê! Min hemû caran gotiye, evene kesên ku bûne emrazê sixurên têkder. Em neketine xefka wan. Me li pêş xelkê pêk

→payîna wî sernavîyek mezin di çapemenîya rastgir de girtîye. Nivîskarên wek Ahmet Kabaklı, Tekin Erer, Metin Tokeri pesê hêrişên Ecevitî dane. Wek mînak Tekin Erer di rojnameya Son Havadis de weha dinivîse:

“... Di helwesta berêz Ecevitî ya li hember bûyeran layên diçibînim û naçibînim hene. Layê diçibînim gotina wî “li Tirkîyê gel nînin, gelek heye” ya li hember diruşma komunîstan “azadî bo gelan” ye. Bi rasti gotina CHPîyan ya “li Tirkîyê gel nînin, gelek heye” li hember komunîstên aligirên xwe îşareta wêrekî û welatparêzîyek mezin e. Ji ber vê helwesta wî ez berêz Ecevitî teqdîr dikim” (Tekin Erer, “Halklara Özgürlük”, Son Havadis, 8 Îlon 1975)

Metin Tokeri, di rojnameya Hürriyetê de weha dinivîse:

“... Ji serokê partîyek siyasî, di qobaxa herî girîng a kampanyaya hîlbijartinek de li hember diruşma “Azadî bo gelan” helwestek pir di cih deye û belbî jî vê helwestê kes nikare deyne. Lê Ecevit û CHP li hember Marksîstan bi navê xwe î çepên Demokratîk pêk anîn. Wê demê, Ecevit, rê nade kurdên Barzanî ku werin Tirkîyeyê û li cem dewleta eslî rûmeta wî naşikê. CHP jî li deverên kurdan nakeve dafika nixumandîya cewaziyê” (Metin Tokeri, Kendi Solundakilerin Ecevit'e Faturası, Hürriyet, 21 Îlon 1975).

Axaftinên hêrişkar ên serokê CHPê Bulent Ecevitî çapemenîya rastgir gelek kêfxweş kiriye, daxuyanîyên Bulent Ecevitî û yên Suleyman Demirelî li rûpela yekem, li kêleka hev bi tîpên gewre hatine nivîsîn. Daxuyanîyên Bulent Ecevitî hêrişê kurdan dike ne. Yên Suleyman Demirelî jî, li ser gendeliya ku bo Bulent Ecevit û CHPê hatine angaştîkirin, sernivîsên van nûçeyan weha ne:

Ecevit: Îxaneta herî mezin ne ji rastgiran, jî çepgiran dihê.

Demirel: Ecevit gotinên bêheya û kirêt dike (Adalet Gazetesi, 13 Îlon 1975)

Ji daxuyanîyên Serokwezîr Suleyman Demirelî dixuyê ku çî qasî çapemenîya rastgir ji CHPê û serokê wê bihêrs û bikin e. Lê, hêrişên Ecevitî yên bi ser neteweya kurdê ew qasî çapemenîya rastgir kêfxweş kirine ku di rûpela 1. A rojnameyê de li cem gotinên Demirelî hatine nivîsîn.

Ev dokuman bi awayek şênber nişan dide ku serokê CHPê î azadîxwez çî qasî di nakokîyek kûr de ye. Dîsa ev dokuman bi zelalî datîne holê ku serokê CHPê Bulent Ecevitî xwedî raman û kirinên anti-demokratîk, kolonyalist e. Di vê mijarê de em minakek di jî bidin:→

ve ew têşîkand. Lê bêyî êşkence, bêyî fişar û tundî, beyî ku metir-sîyê bînin ser rêjûmê, em serketin.”¹⁵⁾

Serokê giştîyê CHPê Bulent Ecevitî, helwêsteke dijber nişanî wê peyva xwe dîdara hizra çepgir ya dêmokratî de kirî, dide. Ecevitê ku li wê derê digot guman ne pêzanînek gengese pê divêt, niha dibêje “li Tirkîyê xelkên din nîne, bi tenê xelkê tirk heye”. Vê yekê jî rastîyek bê gengese dîyar dike. berê xwe dide wan kesên ku dibêje azadî ji bo gelan û êriş dibe ser kurdan. Wek sixurên têkder.¹⁶⁾

Serokê giştîyê CHPê Bulent Ecevitî, objeya ku girîngtirîn hêmayê zanistêye, red dike, dikeve nav dogmatîzmeka req û hêrişber. Ew bi xwe hêriş dibe ser kesên ku nêrînê wî pesend nakin, her wesa hindekên din jî han dide da hêrişî wan bikin.

Heger em baş berê xwe bidinê, serokê giştîyê CHPê Bulent Ecevitî, têgeha “Dêmkorasîyê” car caran li şûna têgeha kolonyalizmê bi kar dihîne. Dibêje, “divêt hun jî hindî min li dijî wan rawestî ewên ku dibêjin azadî ji bo gelan, da em bikarin dêmkorasîyê bijîn.” Kewate, “divêt hun li dijî wan rawestî ewên ku dibêjin azadî ji bo

→Engin Konuksever, di rojnameya Milliyetê de, bi sernivîsa “Rûyê Veşarî yê Bûyerên li Sazîyên Hîndekarîyê” rêze hevpeyvînek weşandîye. Di beşa bi navê “Başbugê Rojhilatî” ya vê hevpeyvînê de, xortek ulkucu wiha axivîye: “... Di nava me de hevalên me yên kurd jî hene. Lê wek ti çepgirek nabêjin em kurd in. Em xwe wek gelan qebûl nakin.” (Milliyet, 17 Nisan 1976)

Divê xwendevan jî bibînin ku ti cudahî di navbera vê axaftinê û axaftina serokê CHPê Bulent Ecevitî de nîne. Ji layê Xortê Komela Ulkuyan ve “Heta ku kurd kurd-bûna xwe dernexin pêş, heta ku di bin nîrê koletîyê de bijîn, dê li Komelên Ulkuyan wezîfe bikin, dê bêne xelatkirin” dihê gotin. Teb’ên bi vî awî hebûna kurdan jî qebûl dike.

Yanî, konkrêta ketwar qebûl dike, dixwaze ku di bin nîrê koletîyê de kolonî bimîne. Serokê Giştî yê CHPê Bulent Ecevitî jî heman tiştan dibêje. Lê konkrêta ketwar qebûl nake. Bêyî ifadekirina vê, dixwaze lez bide karên kolonyalistî û bi tevayê netewa kurd bike kole.

15- Bulent Ecevit, Türkiye 1965-1975, 1976 yılı Butçe konuşması, Ajans Turk Matbaacılık Sanayi, Ankara, r. 201.

16- Serokê Giştî yê CHPê Bulent Ecevitî di axaftinên xwe de gotina sixurê têkder pir bikar tîne. Wek me li jorê di tîbînîya 11. de ifade kiribû, di vê mijarê de hevîna wî Rahşan Ecevit jî pê re hevkar e. Ecevitê ku bersiva berikên faşîstan bi gul dide, li hember kesên diruşma “azadî bo gelan” dibêjin bi çekan derdikeve.

gelan, da em bikarin berdewamî bidine sistema kolonyalîzmê, netewa kurd bikin koyleyê xwe." Heger netewa kurd azad bibe, hingê ew derfet namîne ta ku berdewamî bidine sîyaseta kolonyalîstî. Heta netewa kurd bibe koyle, bê kesayet û bê xîret hingê em dê bikarin kolonyalîzma xwe bi rê ve bibin. Ji ber hindê jî divêt em li dijî wan kesan rawestin ewên ku dibêjin azadî ji bo gelan.

Serokê giştîyê CHPê Bulent Ecevitî, car caran têgeha dêmokrasîyê li şûna kolonyalîzmê bi kar dihîne, her wesa dezgehên fişarê yên wek polis, leşkirî, MÎTê jî wek "xelk" bi kar dihîne. Peyva ku sala 1976ê li parlemenê xwendî, cihê balkêşîyêye.

"...Em neketine xefka wan. Me li pêş xelkê pêk ve ew têkşikand. Lê bêyî êşkence, bêyî fişar û tundî, beyî ku metirsîyê binin ser rêjîmê, em serketin."⁽¹⁷⁾

Dema em berê xwe didine diyardayan, di peyva Bulent Ecevitî de, encamên gelek serincrakêş dihêne pêş. Heçiyê bi hûrî berê xwe daye pêşkeftinên sîyaseta navxwe ya Tirkîyê, dê baş bizanin, xelkê çî caran berê xwe nedaye wan kesên ku diruşma azadî ji bo gelan bilind kirine, ew têkneşikandine. Nexasme li Kurdistanê qet nebûye. Berûvajî wê çendê beramberî endamên DDKO ku li dadgehên rêveberîya tund ya ku li Dîyarbekirê hatibû danan, ji layê xelkê ve hez û xweşhalîyek çêdibû. Eve ne merce ku dê kolonyalîst nekaribin kurdan beramberî hev bi kar bihînin, bi tenê di nav dem û cihî de, nîşana pêşkeftinekê bû.

Serokê giştîyê CHPê Bulent Ecevitî, dibêje, li gel xelkê me pêk ve berê xwe da wan kesên ku dibêjin azadî ji bo gelan, me pêk ve ew têkşikandin. Eve derewek berçave. Sîyasetmedarêkî ku berevaniya îdeolojîyeka derew dike, helbet dê bi asanî jî derewan bike. Serokê gitiyê CHPê di geştên xwe yên li deverên rojhelatî kirî, hemû caran rastî daxwazên azadî ji bo gelan hatiye, dibêje "ez wan kesan dibînim ewên ku me ji zindanan derxistî"⁽¹⁸⁾, bi vê gotinê, hêzên dewletê

17- Bnr. têbinî 15

18- Yeni Ortam, 24 Hezîran 1975.

yên zordar dişîne ser gelê kurd. Ma di şermezarkirina serokê MHPê Alparşan Tirkeşî, ya roja 23-06-1975an li Dîyarbekirê, xelkê gazî dikir digot, "li Tirkîyê yek xelk heye ew jî xelkê tirke, netewa tirk e? Yan daxwaz dikirin, digotin azadî ji bo gelan? Serokê giştîyê MHPê Alparşan Tirkeşî jî wek Bulent Ecevitî digot "li Tirkîyê netewek heye ew jî netewa tirk e." Lê xelkê wesa nedigot. Di mîtinga Tandoganê ya CHPê de Ecevit digot di nav wan de ez Bozkurtîyan dibînim, lê xelkê ew şermezar kiribû, ji bilî vê çi piştevanî li wê derê dît gelo?

Madem wesa, ew "xelkê" ku Bulent Ecevitî behs dike, kî ye? Ew hêza fişarê ya dewletê ye li ser kurdan disepîne. Yê ku kurd têkşikandine ew baregeh, polis, jendirme, leşkirî, MÎT in. Serokê giştîyê CHPê behs dike ku li gel van koman pek ve kar kirine. Em dê xebateka xwe ya din de nişan bidin ka di dema yek partî bûnê de, Firka Xelkî Ya Komarî (paşî bû partî) ji sedî sed (ne ku %99.5) xebatkarên wê yê rêxistinên Rojhelatî, sexurên saloxgerîyê bûn. Ev rewş li dûv mercên me yê ev ro kê m hatîye guhertin. Ji ber hindê serokê giştî CHPê Bulent Ecevitî dema behsa xelkê dike û dibêje "em û xelk pêk ve", "em di rêka xelke de diçin", "xelk çi bibêje ew çê dibe" hwd, di wê derê de têgeha xelk gelek caran ji bo hêzên fişarê yê dewletê bi kar hatîye.

Serokê giştîyê CHPê dema beramberî netewa kurd berdewamî dide van cûre hêrîşên xwe, ji layek din ve jî çî girîngiyê nade wan kesên ku dibêjine xwe em "parlementerên Rojhelatîne". Ji ber ku çî dewltekolonyalist girîngiyê nade parlementerên kolonyal. Ji ber ku hebûna wan girêdayî dewletê ye. Ji ber hindê, Ecevit, peyvên xwe li bidî wan dike. ji ber ku serokê giştîyê CHPê gelek baş dizane, xîret û kesayeta wan hatîye kirîn, zîncîr li dilê wan dane. Ew ketine bin xizmeta netewa serdest. Ew "welatparêz", "şoreşger", "fedakar" ên ku Ecevit behs dike, ev kesin û yê weku wanin.

Ev hemû xalene vê çendê dîyar dike. li welatekî ku tê de ji neteweyekê zêdetir netew dijîn û peywendiyên netewa serdest û netewa

pabend dîyar dibe, zehmete mirov te de bibe sosyalist, dêmokrat. Li welatên wesa, eve girîngtirîn nîşaneyê ji bo aşkirêkirina arîşa netewî, çawanîya rasteqîne ya kesan, partiyên sîyasî yan jî rêkxistinên din. Ne ku yek ji nîşaneyane, girîngtirîn nîşaneyê. Ya rast hizra Bulent Ecevitê Serokê giştîyê CHPê ku hemû caran têgeha wek dêmokrasî-ya azadîxwaz û zanistê dubare dike, dema nerîna xwe ya di derbare arîşa kurdî de dîyar dike hingê dîyar dibe ku ew xwedan hizrêk anti-dêmokratî, kolonyalist û faşiste. Ji ber hindê, Serokê giştîyê CHPê Bulent Ecevitî, peyvên wek me “ew tekşikandin” wek gêneralen kolonyalist, parêzgerên kolonyalist yên engiltere, Fransa, Spanya, Portuqalê bi awayekî asan bi kar dihîne. Dema Ecevit behsa van gotinan dikir, wê demê kurd di zindanan de, li pêş dadgehên kolonyalist tekoşana hebûna xwe didina. Şaxên gencan yên CHPê jî bi raportên nehînî, sixurîya şoreşgeran dikirin ji bo rêkxistinên nehînî. Ji bo MÎTê raport amade dikirin û bi rêkekê jî ev raportane digehandine çapemenîyê jî.

Di vê radeyê de, serokê giştîyê CHPê Ecevit, aşkire dike ku ew sîyasetmedarêkî welatê kolonyalist ku xwedan hizrêk du standard e. Ew azadî, dewlemendî û xweşbextîya ku ji bo netewa tirk daxwaz dike, çî caran ji bo kurdan naxwaze. Hez dike ku netewa kurd bibe koyle, hemû caran di bin nîrê wan de bijî. Ew rêforma xakê ya ku ji bo Rojhelatî hizir dike jî, bi tenê rêkûpêkkirina sîstema kolonyalistî-ye.

Kewate, divêt mirov berê xwe bide naveroka çalakîyên mirovan ne ku peyv, axavtin û nivîsên wan. Seroke giştîyê CHPê Bulent Ecevitî, dikare di axavtinên xwe yên li gel kovara Ozgur İnsan, rojnamên hemecûr, axavtinên xwe yên li gel rojnamevanan, li gel TRTê, behsa tegehên wek “zanist”, “azadîxwazî”, “dêmokrasî”, “gelêribûn” bike. Lê Ecevit, ew sîyasetmedar e ku hêriş biriye ser wan kesên ku diruşma azadî ji bo gelan bilind kirine. Ev çalakîya xwe jî li gelek cihan bi serbilindî behs kiriye û rexne opozîsyonîstên xwe gunehbar kiriye ku ji bo çî ew jî wek wî nakin. Naveroka çala-

kîyê, antîdêmokratî û kolonyalîstî ye. Ev çalakîya wî dê sîyaseta wî ya ku dê paşerojê li ser kurdan bi rê ve bibe, destnîşan bike. Bi vê rewşa xwe seroke giştîye CHPê berdewamiya dema yek partîbûnê ye.

Dema em berawirdiya peyv û nivîs û çalakîyên Mussolinî, Hitlêr, Frankoyî dikin, hingê ev babete baştir aşkire dibe.

Hitlêrî wesa dibêje:

“... Firka Sosyalîsta Nasyonalîstî, hatiye damezrandin ne tenê ji bo çînek taybet, belku ji bo xelkê hemû hatiye damezrandin. Di vê rewşê de divêt nehête hêvîkirin ku millet û dewlet dê berjewendiyên saltanatê neke bin misogerîyê. Îradeyek netewî ye ku ji rewatiya komarê paktire. Hizra nejadî ya ku ji layê Sosyalîstên Nasyonalîst hatiye pêş, nejadên din kêr nakin. Jiyan xelkê me rêk dixê. Me li dijî saltanatê dest bi têkoşanê kir. Hukumdaran (hukumeta împaratorîya elmanî ya ku peymanê Versoy wajo kirîye) êş û azarêk dane xelkê. Me divêt em di nav aşîyê de li gel hemû gelan bijîn.”¹⁹

Peyveka din ya Hitlêrî jî bi vî rengî ye:

“... di vê cihanê de beşek 40 milyon km. ducarkî de 46 milyon engilîz bi zal in. 37 milyon fransî jî, bi zal e li ser beşek 10 milyon km. ducarkî. 40 milyon îtalyan jî, xwedanê niv milyon km. ducarkî ye. Dema em berê xwe didine elmanên 85 milyonanî jî, neçar in ku li ser 600.000 km, ducarkî gorepanekî de bijîn û jîyara xwe bi rê ve bibin.

Çawa kêmkirina aloziya di navbera dewlemend û hejaran de dibe pêdivîyek, her wesa ne di şîyan de ye di navbera gelan de jî yek ji wan her daxwaza hemû tiştan bike û çî tiştêkî ji bo yên din nehêle.

Lê ev cihane ji layê xwedayî ve wesa nehatiye rêkxistin. Dema elman têkşikan, ev tite bi wan dane pesendkirin.

19- Axaftina Hitlerî ya di Rêbendana 1934 li Reichstag, Ayin Tarihi, jimar: 2, Sibat 1934, r. 281-285.

Mafê jîyanê, mafek giştîye. Û ji bo hemû kesane. Çênabe bi tenê miletek bibe xwedan hemû tiştan û bibêje “ez derfeta jîyanê dibexşinime we”. Bi rastî her sîstema sosyalîstî, ne ku daxwaza parsê bike, neçare ku her çi ji destê wî dihêt bike heta ku bikare ji nû ve mafê daxwaza xwe ya dadperwerîyê ava bike. Ya ku dibe babeta gengeşê ewe ku, armanc ne ewe di dabeşkirina cihanê de, yên ku beşek kêm wergirtine wek parsê, lê çawa mirov di jîyana civakî de mifayê ji mafên xwe werdigre divêt millet jî xwedan hindêk mafan bibin. Mafê jîyanê, daxwaza mafê ya prensîbên serêkîye. Mafê jîyanê, mafê daxwaza xakê ye ku ew bingeha yekane ya jîyanî ye.

Di şoreşa me ya sosyalîsta nasyonalistê ya sala 1933yê de du daxwaz hatine pêş. ya yekê, ji bo cî bi cîkirina daxwazên jîyanî ya milletê elmanî, biryara yekkirina millet bû. Wê demê milletê me ber têkçûnê bû. Aboriya me nemabû. Ji ber hindê, yekîtiya netewî ji bo milletê elmanî mercekek serêkî û fer bû. Heta ku milletê elmanî hest bi mezîniya xwe bike û daxwazên jîyanî ya welatê xwe cî bi cî bike.

Min gazî kesên xwedan hizir kir ji bo yekîtiya netewî. Ji her du alîyan heta 15 salan bohtan li min barandin. Layekî digote min, “te divêt tu asta me kesên xwedan hizir, zîrêk û bi rêk û pêk, kem biki bigehîni asta yên din”. Ne di şîyan de bû ku ez wan razî bikim. Ev ro jî hindêk kes hene hêjta bawer nakin. Lê gelek kes jî hest pê kir ku dubendîya milletê me dê bibe karesata milletê elmanî. Layenê dîyê jî li diji min têdikoşa. Wan jî digot, “em dizanin ka çînen me çine. Mirov berhemê perwerda xwe ne û mixabin ev perwerde piştî dayikbûnê dest pê dike. hemû kes hez dike wek perwerda xwe bimîne û wê perwerdê biparêze.”

Ez dizanim ew tiştên ku di nav 3, 4 yan jî 5 sedsalan de hatî kirin, em nikarin di nav du, sê yan jî çar salan de ji nav rakin. Ya ku encama vebir dide, wergirtina serederîyane ji bo rakirina van tiştan. Ez ji tiştên serêkî têgehiştim. “madem me divêt em milletê elmanî bilind bikin, divêt em yekîtiya milletê elmanî dirust bikin.” Ji ber ku hevrikên me dijayetîya vê çendê dike, em jî ji rastbûna vê çendê

bawer dikin. "yekem erkê me dirustkirina yekîtiya netewî bû, ew jî me gav bi gav bire serî."²⁰⁾

Wek diyare Hîtlêrî, behsa wekhevîya netewan dike, li dijî neteweka din sîyaseta berfirehkirinê çê nebe, divêt netewên din nehêne kêmkirin, li gel netewên din pêk ve netewa elmanî jî di nav wekhevî û birayetiye de bijî. Pêşniyar dike ku li dijî engiltere û fransaya ku van peywendîyan berteng dike, bitêkoşin. Naveroka çalakîya Hîtlêrî jî ji xwe ji layê hemû kesan ve bernîyase. Kêmkirina nejadek din, berfirehkirin, dijminatîya sosyalîzmê, layangirîya kapîtalîzmê.

Mussolînî wesa dibêje:

"... bawerîya faşîzmê eveye: karmend û karsaz êdî ne du hêmayên dijberin. Berjewendîya wan ne berjewendîya taybet e, berjewendîyek berhemanîna giştîye jî bo rêkxistina berjewendîya bilind ya miletîye. Çawa karmend nabe qorbanî, kapîtal jî ew hinde hêmayek girînge divêt nehête qorbankirin. Kapîtalîstek bê karmend, karmendek bê kapîtalîzm çê nabe. Ji ber hindê ev her du hêmayên ku hev temam dikin, divêt ji bo armanca berhemanîna berjewendîya giştî ya miletî bigehînin hev û li gel hev pêk bihînin û ji bo doza civakê çareser bikin.

Dewleta sosyalîst jî, ya lîberal jî, dewleta çînekê ne. Dewleta faşîstî jî ji ber ku pêkanîna huqûqî ya miletîye, ew jî dewleta netewî ye. Ji ber hindê dewleta faşîstî jî, yekîtiya berhemanîneye. Sîstema kooperatîfî, berhemê vê hizrê ye!"²¹⁾

Mussolînî, faşîzmê wek alternafê kapîtalîzmê û sosyalîzmê nişan dide. Li dûv hizra wî, ne kapîtalîzm ne jî sosyalîzm dikare têkçûnên nav sîstemê çareser bikin. Faşîzm jî sîstemeke ku her du yan

20- Axaftina ku Hiderî 10 Çile 1940, li hember karkerên elmanî kiriye. Ayin Tarihi, Jimar: 85, İlk Kanun 1940, r. 143-148

21- Mussolini, Faşîzm, bo vê nivîsê bnr. Nûzhet Haşim Sinanoğlu. Faşîzm û Sîstema wê ya Dewletê, Muallim Halit Kitaphanesi, İstanbul, 1933, r. 9-15; Mete Tunçay (berhevkar), Batı'da Siyasal Düşünce Tarihi, cilt: 3, Yakın Çağ. SBF, Ankara 1969, r. 250-264.

digehîne hev, karmend û karsazî di heman rêxistinekê de digehîne hev.

Bi kurtî hizra Mussolîni bi rengîye, her wesa dîsa naveroka çalakîyên wî jî ji layê hemû kesan ve bernîyase. Parastina peywendiyên berhemanîna kapîtalîst, dijminatîya sîstema sosyalîstî û dijayetîya karmend û rencberan. Di bin navê hem karmend û hem jî karsaz diparêzin lê ya rast parastina karsazîye.

Hindek nimûne ji peyv û nivîsên Frankoyî:

“... Spanya dohî êdî bû pêşeroj. Ji vir pê de êdî, em dê îmtiyazê nedine asilzade û dezgehên finansî. Kesên ku wek Juan March ê ku alîkarî daye bizava me, dê beramberî vê çendê daxwaza çî tiştêkî neke. Armancek hevpişk, azîlzade, avam, dewlemend û fehar, genc û kal û pîran hemû spanîyan digehîne hev. Ev armanc dê beramberî spanyaya sowyetî serkeve ewa ku hez dike Spanyaya reşen têk bibe.”⁽²²⁾

“... li welatên derêke navê dîktatorîyê li rêjîma me dikin. Qey xelkê Spanyayê dê beramberî dîktatorêkî dê xwe serşor bike. Hemû şoreş bi derengî hatine hestpêkirin û hem şoreşek pêkhatî dijîn.”⁽²³⁾

“... ji bo Spanyayê ne kapîtalîzma lîberal ne jî komînîzm dibe çareserî. Me berê xwe da rêka siyê. Wek encama şerê duyê ya cihanê pêk hatî, tiştêk şaşê pabendê hindek rêjîman bibin.”⁽²⁴⁾

“... Spanya ne kolonyalîst e û dê çî caran jî nebe kolonyalîst. Spanya daxwaza şaristanîyetê dike. ew jî tiştêk gelek cûdaye.”⁽²⁵⁾

Dema hun berê xwe bidine nivîs û axavtinên Franko, ew ne

22- General Franco, İspanya İhtilaline Nasıl Başladım, Ulus, 25 İkinci Kânun 1939, (Ayn Tarihi, Jimar: 62, İkinci kânun 1939, r. 285-288)

23- Axaftina Francoyi ya ku di 9ê Adara 1962yan de, li Kongreya Duyem a Sendikayan kiribû, Le Monde, Ferhebga Francoyi û Bijarte bo wergera wê nivîsê bnr. Yeni Ortam, 3 Kasım 1975.

24- Bi boneya 25. salvegera Rejîma Franco, axaftina wî ya ku di 1ê Çotmeha 1961an de kiribû. Bnr. Yeni Ortama ku li jor borî ya 3yê Mijdara 1975an.

25- Bi boneya 25. salvegera Rejîma Franco, axaftina wî ya ku di 1ê Çotmeha 1961an de kiribû. Bnr. Yeni Ortama ku li jor borî ya 3yê Mijdara 1975an.

kolonyalist e. Ne diktator e. Şaristaniyetê dibe Efrîqayê eve jî xizmet e. Li wê derê hez dike sîstema kolonyalî ya rêforma xakê bike. Dibêje êdî finans-kapîtal û asîlzade nemînin.

Em nikarin bawerîya xwe bi van gotinan bihînin û derbaz bibin. Divêt em ezmûna wê ya praktîkî bikin. Emê vekolîna naveroka çalakîyên Frankoyî bikin. Naveroka çalakîya wî nîşan dide ku Franko mirovek diktator, kolonyalist, faşîste.

Ev hemû nîşan dide ku serokê giştîyê CHPê ku gelek caran wan têgehên wek “zanist”, “dêmkraşiya azadîxwaz” bi kar dihîne, aşkîre bike. Êdî ne di şîyan de ye ku bikare bi asanî van têgehên bi kar bihîne. Behsa azadîya hizra bê sînor nake. Behsa azadîyê dike bi tenê ji bo netewa tirk. Di hevpeyvîneka xwe ya li gel berpirsê weşana giştî ya rojnama Miliyetê Abdi İpekçi kirî, ev babete bi awayekê aşkîre diyar dibe.²⁶ Heta kurd kurdbûna xwe red bikin, anku diyar bikin ku ew tirk in û ji bo vê yekê jî desthelatîyê bi vê yekê bidine bawerkirin, hingê dikarin mifa ji azadîyê wergirin. Di vê babetê de, serokê giştîyê CHPê Bulent Ecevitî, têgeha “di sîyasetê de derbaz dibe” bi kar dihîne. Bo nimûne; dibêje dema em li dijî wan kesên ku dibêjen “azadî ji bo gelan” têdikoşin, hingê zêdetir deng bi dest xwe ve dihînin. Ji têgeha zanistê yekcarî derbazî têgeha di sîyasetê de derbaz dibe, dibe, eve egera wê yekê ye ku ew negehiştîye hevgirtina hizra zanistî. Bo nimûne; Diktatorên wek Hîtlêrî, Mussolînî, Frankoyî, Salazarî, berevanîya wê çendê kirine ku ew sîyaseta ku ew bi rê ve dibin dirusttirîn û rastirîn sîyaset e. Lê ya rast di navbera di sîyasetê de derbaz dibe û sîyaseta ser bi pêzanîna zanistî de ferq û cewazîyeka mezin heye. Ev hizra di sîyasetê de derbaz dibe, kewate dema

26- Sîhbeta bi Abdi İpekçiyî re (ya ku li ser mijarên daxilî, harcî û aborîyê hatine kirin) Milliyet, 28 Hazîran-5 Tîrmeh 1976; li hember daxuyanîyên Serokê Giştî yê CHPê Bülent Ecevit yê di Rojnameya Milliyetê de, Serokwezîr Süleyman Demirel bersiv daye. Milliyet, 19-24 Tîrmeh 1976; Bülent Ecevit, li ser bersivên Serokwezîr Süleyman Demirelî bersivên nû jî daye. Milliyet, 25 Tîrmeh 1976; Di van bersivan de, Serokê Giştî yê CHPê, Serokwezîr Süleyman Demirelî bi tekoşînnêkirina li hember kesên ku dirûşmeya ‘Ji Gelan Re Azadî’ berz dikin, tawanbar dike. Dibêje ku ancax em dikarin vê tekoşîne bikin.

serokê giştîyê CHPê Bulent Ecevitî li gel wezîrê derê yê Emrîka Kissingerî bû, digote wî, bila Emrîka xemê nexwe, ew valahîya ku Yunanistanê di NATOyê de çê kirîye, em amadene dagirin, û ji bo vê çendê ew gerantîyek da wan. Lê ji layekî din ve jî wan kesan tawanbar dikir ku emrazên emperyalîzmê ne dema behsa azadîya gelan dikin. Li pişt diruşma azadî ji bo gelan, monopolîya firenetewan dibîne. Ji ber hindê jî bi rijdî vekolinkirina arîşa kurd û Kurdîstanê di nav rehenda dem û cihê de nake û piştguh dike. Ji layenên nazik daxwaza alîkarîyê dike da rêk li pêş gengeşa vê babetê bigre. Di mitîngên xwe de, dibêje heger hun jî hindî min li dijî vê çendê nerabin, hingê dê dêmokrasî nemîne. Gefê dide xelkê û fişarê dixwe ser wan û dibêje heger berûvajî vê yekê be hingê dêmokrasîya me namîne. Ji ber ku evene, girîngtirîn têgehên sîyaseta navxwe ya Tirkîyaye. Her çî kes û dam û dezgehêk beramberî kurdan helwêstek nerênî wergire, hingê li gel desthelata sîyasî rewatiya xwe distîne.

Ev hemû xalene têgehên sîyaseta navxwe ya tirkin lê çî peywendîya wê li gel zanistê nîne. Bi tenê daner û berbelavkarê îdeolojîya fermî ya ser bi derewan e.

Li vê derê min divêt amaje bi xaleke girîng bidim. Serokê giştîyê CHPê têgehên wek “dêmokrasîya azadîxwaz”, “zanist”, “wekhevî”, “azadî”, “yekbûn li gel xelkê”, “şerefa mirovatîyê” gelek caran dubare dike, lê ji bo çî beramberî diruşmek dêmokratî wek “azadî ji bo gelan” hinde sil dibe û kerbê dixwe? Ew serokê “çepgirê dêmokratî” ku pesnê xwe dida ku azadî û dêmokrasî hawirdeyê Kîbrîs nexasme Yunanistanê kiriye²⁷⁾, gelo egera dijminatîya wî ya beramberî azadîya gelan çîye? Ji ber hindê jî divêt bi kûranî analîz bihêne kirin.

Ya destpêkê, divêt em aşkire bikin ka daxwaza azadî ji bo gelan, ji layê çî çîn û texan ve hatiye kirin. Ji ber hindê jî divêt em bizanin

27- Bnr. Piştî midaxeleya Kîbrîsê a di 20ê Tîrmeha 1974an de, Guherînên li Kîbrîs û Yunanistanê. Bi taybetî destkêşana ji îqtîdarê ya cûntaya li Yunanistanê û lwd.

ka di nav pêkhata civaka Tirkîyê de, çi nakokî û guhorîn hene. Her wekî din divê di nav rehendê dem û cihê de, em pêşkeftinên çînî yên civaka Kurdistanê, peywendiyên navxwe û derê yên civaka kurd, nakokiyên heyî destnîşan bikin. Li vê derê divê em wan hokarên ku karigerin li ser parçê Kurdistanê ya li Tirkiya destnîşan bikin. Bi taybet jî, divêt peywendiyên parça Kurdistanê ya li Tirkîyê û peywendiyên wê yên li gel desthelatîya navendî, dîsa di nav rehendê dem û cihê de pêdivî bi gengeşê heye. Bêguman vekolînek bi vî rengî berfireh pêdivî bi xebatek din heye. Ji ber hindê em li vê derê, bi tenê bi kurtî behsa hindêk xalên sitûr dikin. Yên ku li vê derê dihêne gotin, ew hîpotêzin ku ji encama çavdêrî û dûvçûna diyardan hatine wergirtin. Dema wesa jî dibe dîsa divêt ew diyarde bi dûvçûn û çavdêrîya jîyanê bihête taqîkirin, anku wek propozîsyonen taqîkirî, bihêne pesendkirin.

“Azadî ji bo gelan!”, bi taybet jî, “Azadî ji bo gelê kurd jî!” ne wek serokê giştîyê CHPê Bulent Ecevitî hizir dike, eve ne daxwaza çînên serdest yê kurd, nexasme yê çîna serdestê tirk e. Çi caran çînên serdest yên tirk bi taybet jî yê CHPê, hem jî rêkxistinên wan yên aborî, daxwazeka azadîya gelan bi taybet jî azadîya gelê kurd nekirine. Çi caran daxwazek bi vî rengî yên wek seroke giştî APê û Serokwezîr Suleyman Demirelî, serokê giştî MSPê û çîgirê serokwezîr Necmeddin Erbakanî, serokê giştî CGPê û çîgirê serokwezîr Turhan Feyzioglu, serokê giştî MHPê û çîgirê serokwezîr Alparslan Türkeşî, nebûne, dê nebe jî. Hizirkirina vê çendê jî dijberîya jîyanê ye. Ev hemû kesane jî atatirkîne. Behsa miletê bêçîn, bê îmtîyaz û perçîmekirî dikin. Yan jî miletêkî bi vî rengî, anku miletên din di nav cesteyê xwe de bi giştî bihelîne bike koyle, bêkesayet bike, bê xîret bike û bi vî rengî miletê tirk yê serdest dirust bike. Tiştêk siruştîye heger rêkxistinên sermayê yên wek sendîkayên karsazan, jûra bazirganan, yekîtiya borsa û jûra pêşesazîyan berdewamî bidine vê helwîste. Evne atatirkîne. Bi rîjdî dijberê bizava netewa kurd in. Li dûv jîyanê jî eve wesaye. Ji ber ku Kurdistan ji bo wan bazarêke girîng e. Ew der jêdera kanza xav, wize û heza karî ya erzane.

Dema em berê xwe didine çinên serdest yên kurd ka ew beramberî vê diruşma “azadî ji bo gelan” çawa bizavê dikin. Çinên serdestên kurd, beşeka wan ya mezin bi rêka partiyên siyasî ku di parlementên de xwe aligirên Atatirkî diyar dikin. Dibêjine wan parlementerên Rojhelatî. Bo nimûne, serokê giştîyê CHPê Bulent Ecevitî, pêş çavên wan dibêje “li Tirkîyê bi tenê netewek heye, ew jî netewa tirk e”. Ji wan kesan anku ji parlementerên Rojhelatî çi kardanaweyek diyar nabe. Evne bi objektîfî kurd in, bi subjektîfî, di xizmeta netewaya serdest de ne. Nikarin bibêjin em kurd in. Turhan Feyzioglu yê ku bi rastî jî atatirkîyekî baş bû, di helbijartinên sala 1973yan de 11 parlementer hinartibû parlementê, ji nivê zêdetir ji wan parlemenan, “parlementerên Rojhelatî bûn. Em dikarin heman tiştan ji bo Partiya Adalet û serokê wê partîye Suleyman Demirelî jî bibêjin.

Ne di şîyan de ye ku çinên serdestên kurd yên ku di partiyên atatirkî de ne⁽²⁸⁾, rabin daxwaza azadî ji bo gelan bikin û li dijî siyaseta dijminkariya kurd ya serokên xwe kardanaweyekî nişan bidin. Bo nimûne; ma çend parlementerên rojhelatî beramberî peyva “serokê azadîxwaz” Bulent Ecevitî ku dibêje divêt hun jî hindî min li dijî wan kesên ku dibêjin azadî ji bo gelan rawestin, helwêstek nişan dane? Kardanaweya xwe diyar kirine. Madem wesa ev diruşme ne daxwaza çinên serdest yên kurd in.

Eve daxwaza rewşenbîrên kurd e⁽²⁹⁾ ewên ku dikarin arîşa Kurdistanê li Tirkîyê, li Rojhelata naverast û cihanê bihelsengîne û ji bo xelkê xwe behsa vê babetê bike û ji bo vê yekê rêkên çareserîyê pêşniyar bike. Eve daxwaza wan şoreşger û sosyalîstan e, ewên ku bi rêka perwerda dîtî, hest bi rewşa Kurdistanê ya di nav cihanê de dikin, di derbarê kolonyalîzmê de gehiştine asta hizrêkê, li gel welat-

28- Bi rastî têgeha “Çinên serwer ên kurd” çewt e. Kesên ku wek objektîf kurd bin, li wek subjektîf kurdîtiya xwe înkâr bikin helbet ne kurd in. Ew bi Otorîteya Navendîya Tirk re bûne yek û ketine bin xizmeta neteweya serwer. Ji vê hêlê ve divê li nava çinên serwer ên tirk de bêne dîtin.

29- Întelligentsia, nayê wateya ronakbîr. Ronakbîr bi giştî, komeke ku ji ber perwerdeya ku girtîye ji civata xwe re bûye biyani.

perwer û nasyonalîstên kurd dikarin peywendîyan dirust bikin. Eve daxwaza rençberên kurd, gundîyên hejarin. Li gel vê çendê hindêk endamên çîna serdest jî tê de hene ku ji sala 1923yan hir ve li gel desthelatîya navendî nebûne yek hemû caran li gel wan di nav mil-milanê de bûne. di vê kategorîyê de, çê dibe axa, kesên xwedan axa berfireh, nexasme şêx jî hebin. Ev kesane saxletên xwe yên netewî (ziman, kultur, dab û nêrît hwd) diparêzin. Çê dibe daxwaza azadî jî bo gelan daxwaza wan kesan jî be.

Lê ev beşa dawî, beramberî sîyaseta dewletê ya 50 salan gelek têk çûye. Ji ber mişextbûn û komkûjiyan, gelek ji wan mal û milkên xwe ji dest dane. Navê wan bi tenê mane. Ji ber çawanîya wan ya netewî karîgerîyek wan li ser gelî hene. Lê wan kesan wek peywendîdarên kompanyên firenetew û emperyalîzmê nîşandan, helwêstek dijberî peywendîyan û diyardên konkîrêtin û dijberî jiyanêye. Ne ku ev beşa, ew beşên ku bi subjektîfî bûne tirk û li gel sîstemê guncayîne, peywendîya wan li gel kompanyên firenetew yan jî emperyalîzmê bi rêka çînên serdest yên tirkî ve bûne.

Dijberîya hizra azadî jî bo gelan, bi taybet jî azadîxwazîya netewa kurd daxwaza çî çîn û texekîye. Niha em bi kurtî berê xwe bidîne wê. Rençberên kurd çî caran dê daxwaz nekin ku azad nebin, di sîstema kolonyalî de bimînin. Çî berjewendîya rencber, karmend û gundîyên tirk jî nîne ku Kurdistan, netewa kurd di asta kolonyalî de bimîne. Kewate dijayetîya azadîya netewa kurd ne daxwaza xelkê kedkare. Eve daxwaza kî ye? Eve daxwaza çîn û texên serdest yên tirk in. Eve daxwaza wan çînane ewên ku jêderên siruştî yên Kurdistanê talan dikin, Kurdistan jî bo xwe kirine bazara erzan û wizeyê jê dabîn dikin. Daxwaza çînên serdest yên tirk in ewên ku Kurdistanê ji malên xwe wek bazarêkê bi kar dihîne. Eve daxwaza hevkarên xwemalî, yên sixurane. Daxwaza emperyalîzmêye. Ji ber ku dema netewa kurd azad bibe, kanzayên xav dê bikeve bin destê gelê kurd, hingê dê bazar, wize, hêza karê yê erzan dê kêmtir bibe. Da ev tişte bê arîşe berdewam bike, divêt netewa kurd û Kurdistan di

asta kolonyalî de bimîne. Ji ber vê yekê jî, divêt li dijî azadiya gelan azadiya netewa kurd bibin.

Serokê giştîyê CHPê Bulent Ecevitê ku dijî azadiya netewa kurd û hizra azadî ji bo gelan e, berdevkê vê kolonyalî û çîna kolonyalî dike û daxwazên wan aşkire dike.

Serokê giştîyê CHPê ji bo çî berdevkê vê kolonyalîzmê û çîna kolonyalîyê dike û daxwazên wan aşkire dike? Ji ber ku êdî ev çîna- ne CHPê wek alternatifê desthelatdariyê dizane. Wesa bawer kirine ku arîşeyên Tirkîye dê bi rêberatiya Bulent Ecevitî CHPê ve çareser bibe û bi rêforman dê kapîtalîzm dirêjtir bibe. Lê dê çî li arîşa kurd bihêt? Dê gerantîya weberhêneriyên rojhelatî çawa bihête dirustkirin? Dema serokê giştîyê CHP dijî daxwaza azadî ji bo gelan radibe, dijayetiya azadiya netewa kurd dike, hingê vê daxwaza sermayê jî diyar dike. Niha divêt em pirsê bikin, erê rêkxistinên monopola navnetewî piştgiya kî dike? Emperyalîzm li pişt kî ye? Li pişt çînên rençberên kurd û tirkan yan li pişt çînên serdestên tirk yê kolonyalîstan û sixur û hevkarên wan yê li Kurdistanê?

Peyamê dide wan kesan û dibêje “baştirîn têkoşana ku li dijî wan kesan dide ewên ku dibêjin azadî ji bo gelan, emin, desthelatiya CHP dikare bi rê ve bibe. Em neketine xefka ewên ku dibêjin azadî ji bo gelan û em dê nekevinê jî”. Bi vê peyame jî netewa kurd bêtir, gerantîyekê dide wan layenên nazik. Serokê CHPê Bulent Ecevitî, hez dike bibêje “gava CHP bû desthelatdar dê ve arîşê çareser bike û çî xeman nexwin dilgiran nebin” çî egerêk nîne ku ew layenên nazik ji vê yekê bawer nekin. Di derbarê çawanîya çareseriyê jî wek me li serî nimuneyan de diyar kirî, naveroka wê aşkireye. CHP di helbijartinên sala 1973-ê de ev gerantîye dabû. Behaneya çûna rewşa demokratî, li ser mandel û haşakirina netewa kurd dihête danan û soz û peymanê dide layenên nazik. CHP ji bo mezintirîn arîşa metirsîdar, gerantîyek bi vî rengî dide:

“... hindek kes û rêveber, arîşeyên etnî yê anadolîya rojhelat û rojhelata başur li pêş çavên xwe gelek mezin dikin. Ji ber vê mezin-

kirinê jî tirs û gumanek dirust dibe û eve jî dibe egera serederîyên fişara wan giran. Lê xelkê vê deverê bi giştî ji bo yekbûna dewlet û millet gelek bestyare û hez dike dewlet nêzîktirî wan bibe. Arîşên vê deverê civakî û aborî ne ne ku etnîkî ye. Heger arîşên civakî û aborî wek me li serî diyar kirî bihêne çareserkirin, hingê ew dilgiranî û nîgeranîya ku hindek layen xwedan dikin, dê bi xwe ji navê rabe.

Heger li anatoliya rojhelat û rojhelata başur, hindek bizavên cûdaxwaz hebin jî, divêt em jêdera vê çendê di nexşe û planên hindek biyanîyan de bibînin ewên ku bazarê li ser jêderên bin erdê yên rojhelata naverast dikin. Dewleta tirk, wek di belevoka helbijartina CHPê de jî hatîye diyarkirin, heger bi giştî bibe xwedan jêderên bin erdê yen welatî, li deverê geşepêdanekî dirust bike, hingê dê ev handane jî nemîne.

Desthelatîya CHPê dê berî hemû tiştan li anadolîya rojhelat û rojhelata başûr ji bo gundîyan dest bi perwerdê bike, wê newekhevîya ku ji ber kêmbûna perwerdê dirust dibe, rake.

Ji bo ev hemû xalene pêk bihên, desthelatîya CHPê li dûv çarçoweya nexşa geşepêdanê, dê xebatekî bike da anatoliya rojhelat û rojhelata başur geş bibe û di pêşesazîyê de bi hêz bibe. Armanca plandanana deverê, li gel geşepêdana xelkên rojhelat û rojhelata başûrî, ew ferq û cewazîya di navbera devaran jî çareser bike û hev-girtina Tirkîye mikumtir bike.

Desthelatîya CHPê dê bi rêka aborî, serederîyên civakî û perwerde, rêform, alîkarî û bi rûyekî ken hebûna xwe li anatoliya rojhelat û rojhelata başur dirust bike ne ku bi rêka fişar, çek, komandoyî."⁽³⁰⁾

CHP bi vê daxuyanîya xwe ya helbijartinê gerantîyekê dide wan layenên nazik di derbarê arîşa kurdî de. Em dê paşî vekolînekê li ser vê daxuyanîyê bikin.

Çalakîyên serokê giştîyê CHPê Bulent Ecevitî, di heman dem de

30- Ak Günlere, CHP 1973 Seçim Bildirgesi, r. 49-50

gerantîyeke ji bo emperyalîzma Ewropa jî. Serokê giştîyê CHPê, hez dike ku Tirkîye bibe pirayek di navbera Ewropa û Rojhelata navarast de. Hez dike ku welatên Ewropa peywendîyên xwe yê bazirganî û pêşasazî li gel Tirkîyê zêdetir bikin. Welatên Ewropa jî baş dizanin li Tirkîyê arîşeyeka kurdî heye. Madem wesa dahatûya wan weberhêneriyên ku dê Rojhelat bihêne kirin, dê çawa çê be? Alternatîfî desthelatîyê CHP û serokê giştîyê wê bi dijayetîya diruşma azadî ji bo gelan, gerantîyekê dide emperyalîzma ewropa jî. Ji ber hindê, ew serokê giştîyê CHPê ku pesnê xwe dida digot min ji bo Yunanistanê azadî û dêmokrasî dirust kir, propaganda dikir, niha bûye dijminê azadî ji bo gelan.

Ev çalakîyên serokê giştîyê CHPê Bulent Ecevitî karîgerîya xwe nişan daye. Wek me li serî nimûneyên wê nişan daye, Tekin Erer (Son Havadis), Metin Toker (Hurriyet) gelek çapemenîya rastgir piştgirî dane wî.

Eve bûye helwîsta rastgiran. Le helwîsta çepgiran çîye? Çi çê bûye? Xaleka girîng jî eve ye. Heger em berê xwe bidinê, dema serokê giştîyê CHPê hewl dida da gerantîyê bide emperyalîstan, rêkxistinên emperyalîst û monopolên firenetew, şoreşger û dêmokratên kurd, anku ewên daxwaza azadî ji bo gelan dikirin jî tewanbar dikir ku ew bûne emrazên emperyalîzmê. Digot, li pişt wan monopolên firenetew hene ewên ku dibêjen azadî ji bo gelan. Di nav wan de Bozkurtî hene. Eve jî nişaneyê wê çendê ye ku serokê giştîyê CHPê Bulent Ecevitî, siyasetmedarêkî zîrêk, xwedan serbor û ew baş dizane ka ew çî karî û çawa dike. ew şoreşger û sosyalîstan kurdan bi vî awayî gunehbar dike û bi vê yekê jî du armancan pêk dihîne. Ya yekê, bizava netewî û şoreşgerên kurd nişan dide ku ew peywendîdarin li gel emperyalîzmê, bi vê yekê peywendîyên xwe yê li gel emperyalîstan û kolonyalîstî vedişêre. Ya duyê jî, hewl dide ku bizava dêmokratî ya netewa kurd ji çepe tirkan dûr bixe.

Serokê giştîyê CHPê heta van daxuyanîyên xwe, li gel çepgirên

tirk u bizaven "sosyalist" êdi şûna "azadî ji bo gelan" gotina "huriyet ji bo gel" bi kar anîne.³¹

Îgera guhorîna vê dirûşmê çîye?

Çepgirên Tirkîye çî caran di nav dem û cihê de analîza arîşa kurdî nekiriye. Dîyarda kolonyalistî, bi giştî hindî hizra tirkî, hizra azad ya bizava çep û sosyalîstên tirk jî sînordar kiriye, rêk li pêş berhemana zanistî girtîye. Bo nimûne, "çepên tirkan" çî caran vekolînek li ser peymana Lozanê ya dabeşkirina emperyalîstî li ser Kurdistanê nekiriye. Hemû caran xwe ji vekolîna wê yekê dûr xistiye. Çepên tirkan ku li gel çînen xwe yên serdest û kadirên rêveberên xwe hêriş birine ser Sewrê, lê li gel kadir û çînen xwe yên serdest jî pesnê Lozanê dane. Heger em di sîyaseta emperyalîstî de rêzbendîkê çê bikin, Lozan ji Sewrê paşverûtir û dirindetire. Ji ber ku di Sewrê de Anadolî dihête parçekirin, lê rêk dihate dan ku layenên tirk,

31- Wek mînak; roja 11ê Kanûna 1974an li Wêranşehîrê, di danezana ku li ser kuştina 20 gundiyan jar ji aliyê çend sazîyan şoreşger ve hatibû belavkirin de "bijî biratiya gelan" dihête gotin. Bo vê danezanê bnr. *Aydinlik Dergisi*, jimar: 48, 7 Ocak 1975, r. 5; 18 Mayıs 1976'da, Di nivîsên ku piştî kuştina Fevzi ARSLANSOY ji layê Faşîstan ve li Enqereyê, li ser bûyerên di merasîma cenaze de li Pirsûsê pêk hatin, hatine nivîsîn de jî "ji gel re azadî" tê gotin. Wekmînak bnr. *Halkın Kurtuluşu*, jimar: 16, 31 Mayıs 1976, r. 3; bo xweberxweya vê nivîsê bnr. *Halkın Kurtuluşu*, jimar: 17, 14 Haziran 1976. r. 3 Wekî di Bnr. *Halkın Kurtuluşu*, jimar: 2, 19 Şubat 1976 (Divê mîlet azad bin, Gel yek bin); *Halkın Kurtuluşu*, jimar: 12, 26 Nisan 1976, (Girseyan berz kir: ji Faşîzmê re mirin, ji gel re Huriyet): Bo guherîna di kovra *Devrimci Gençlik* de bnr. jimar: 1, 20 Kasım 1975, r. 3, jimar: 9-10, 25 Haziran 1976 jimar: 14; *Militan Gençlik*, jimar: 5, 23 Haziran 1976, r. 5; *Halkın Sesi*, jimar: 53, 20 Nisan 1976. r. 6.

Di ti kovarek ji vanan de, derketina lîderê CHPê ya li hember dirûşmeya "Ji Gelan re Azadî" nehatîye rexnekirin. Bi tenê mitîngên CHPê hatine pesindayîn. Dîsa kovarekên wek *Kitle*, *İlke*, *Ürün*, *Yürüyüş*, *Birikim*, *Öncü*, *Sosyalist Gençlik* ku piştî vê mitîngê (*Mitînga Tandoğanê*) hatine weşandin tew behsa vê mijarê jî nekirine. Tê famkirin ku wan îqazên lîderê CHPê Bülent Ecevitî baş li ber çavan girtine.

Di "Mitînga Protestoya Fişar û Tadeyên Faşîst" de ku mehek berê vê mitîngê, ji layê 9 sazîyan şoreşger ve 13ê Adara 1976an li Enqereyê hatibû lidarxistin, bivebirî dirûşmeya "Ji Gelan Re Azadî" hatibû redkirin. (*Rizgarî*, jimar: 1, 21 Adar 1976, r. 110).

Ev jî nişan dide ku çepê tirkan û bizava "sosyalist", şermkirina ji kirinên burjuvaziya xwe ya kolonyalist li hêlekî dihêlin, bi li hember derneketinê, rexnenekirinê, hevkarîya kirinên kolonyalist kirine.

dewleta tirk damezrînin. Li Lozanê jî, dewletên zilhêz yên emperyalîst û hevkarên xwemalî, Kurdistan parçe kirin ji dîrokê birin. Hemû berxwedanên wan bi xwînelo tepeser kirin.

Dîyarda kolonyalîstî, ji ber ku çepên tirk û bizavên “sosyalîst”ên tirk kiriye du standardî, hindêk peywendiyên gelek girîng ji bi zanebûn hatîye piştguhkirin.

Serokê giştîyê CHPê, dikare daxwaza xelkekî bike ku bê kesayet, bê xîret bin heta ku ew bikare wek kerîyek pez wan biajo. Dikare li dijî azadîya gelan raweste. Ewe daxwaza partîya wî û burjuwazîya militarîst ya ku ew berdevkê wane û dam û dezgehên emperyalîst bin. Lê ew ne bijare û daxwaza gelê kurde. Berxwedanên ewe nêzîkî 60 salin li dever û demên hemedûr yên Kurdistanê rû didin vê yekê nîşan dide.

Li vê derê babetek din heye ku divêt em li ser rawestin. CHPê çî caran arîşa netewa kurd nekiriye nav bernama xwe. Wek partiyên din, li dijî vê arîşa ku nekiriye bernama xwe, têkoşaye. Lê divê ew arîşe bi aşkireyî di nav bernamê de heba. Burjuwazîya kolonyalîst mîlîtarîst, “lawênên nazik”, dema “dê têkoşîn li dijî kurdan bihête dan” dihate gotin jî, hez nedikirin ku tê de peyva kurd derbaz bibe. Ji ber ku Kurdistan wek hindêk kolonyalên klasîkî, piştî bûne “xwedan rêveberiya xwe” ne kolonyalek wesaye ku serxwebûn bihête dan. Kurdistan, navê kurd, hatîye parçekirin da ku ji dîrokê, zimanî û rûyê erdê nemîne. Her parçeyek wê jî di bin kontrola dewletek cûda yên kolonyalîst û emperyalîst de maye. Têkoşîna qaçax ji ber hindê ye.

Di vê babetê de serokê giştîyê CHPê, ji têgeha “zanîstê” diçe têgeha “pragmatîzmê”. Li dût hizra wî heta ku sîyaseta wan xizmeta desthelatîya wan bike kewate hemû tişt rast û dirustin. Ev her du têgeh jî, dû têgehên dijberin. Divêt netewa kurd û sosyalîstên tirk van hamû tiştan bizanin.

VIII. CHP, JI BER ÇI BI RÊKA ZANISTÊ BERÊ XWE NADE DÎYARDAN?

Ber bi rojên sipî(ronak), em dikarin ji daxuyanîya helbijartina sala 1973yan ya CHPê ji beşa peywendîdarê Rojhelate vê encamê wergirin: Ya yekê, hatîye diyarkirin ku li Anatoliya Rojhelat û Rojhelata başûr amaje bi arîşa etnî hatîye dan. Ya duyê, amaje pê hatîye dan ku ji bo tepeserkirina arîşa etnî rêka tûndûtûjî jî bi kar hatîye. Ya sêyê, diyar dikin ku bi taybet hindê kes û rêveber “layenên nazik ev arîşe pêş çavên xwe mezin kirine”. Ya çarê, hatîye gotin ku seraray arîşa etnî dibe cihê tirs û nîgeraneyê, ya rast arîşe aborî û civayîye ne ku etnîye. Ya pêncê, dibêjin, “xelkê vê deverê pûte dide yekîtiya millet û dewletê hez dike ku dewlet nêzîktirî wan be”. Ya şeşê, dihête gotin ku “bizaven cûdaxwaz yê xwedan taybetmendîya etnîne, ji bo jêderên binerd yê Rojhelata Naverast, ji layê hêzên derêke ve hatine handan.”. Ya heftê, soz dihête dan ku bi perwerdeyeka bi lez û bez û bi hêz, dê dest bi asimilasyonekî bikin, hemû kesê bibe tirk û arîşa etnî jî dê çareser bibe. Ya heştê, dihête gotin, bi plandana geşepêdana Rojhelat û Rojhelata başûr, dê xelkê deverê bi dadperwerane bihête pêşxistin, bi vî awayî dê yekgirtina aborî dirust bibe û eve jî dê arîşa etnî ji nav bibe. Ya nehê, dihête goten ev hemû xalene dê ji bo xelkê, bi serederiyên civakî, aborî û perwerdeyî, bi rêform, alîkarî û bi rûkenî çê be ne ku bi çek, fişar, komando. Bi vî awayî dihête pesendkirin ku dema berê li Kurdistanê rêka tundrawîyê jî bi kar hatîye.

CHP bi vê daxuyanîya xwe ya sala 1973 ya helbijartinê, pesend dike ku arîşa etnî heye. Eve jî nişana wê yeke ye ji bilî netewa tirk, netewa kurd li devera Rojhelata dijî. Lê siyaseta dewleta kolonyalist ser bi derewan bi rê ve diçe. Kolonyalizma tirk ya li Kurdistane jî, da çalakîyên xwe rewa bike, îdeolojîya fermî ya derewan ji bo xwe dike palpiştî. Ji ber hindê, kolonyalistên tirk li dûv dem û cihên hemecûr, dikarin bi asanî derewan bikin. Ji ber ku diyarda kolonyalistî, hizra tirk têk daye. Siyasetmedar û rewşenbîrên ne xwedan hizra zanistî û

bi du standardan hizir dike afirandiye. Berê xwe bidinê axavtina serokê giştîyê CHPê Bulent Ecevitî, rêkeftî 09-06-1976an ka çi dibêje:

“... dema CHP hukumete, kes nikare li welatê me hizrên wek “azadî ji bo gelan”, “damezrandina federasyonê” ku ne di berjewendîya netewa me, civak û diroka me de ye diyar bike.

Çê dibe li hindêk welatan sîstema dewletên fêderal hebin û bi rê ve biçin. Lê qet ji wan welatan yekê jî fêderasyona destkird çê nebûye. Welatên ku heman netawan dirust bûne, ji ber ku bi wê rêkê dikarin xwe biparêzin lewma fêderasyon helbijartine. Li Sowyetê wesaye, li Yogosyavya wesaye, Swisra wesaye, ji ber ku Kibrisê jî rewş heman tişte, divêt fêderasyon hebe. Çêdibe li Lubnanê jî ji ber vê yekê biçin fêderasyonê. Lê eve xiyanete heger ew gelê tirk ku bi sed-salane li ser axa Anatoliyê ku bi hizra netewbûnê jiyane û yekgirtinê de ne, di bin seywana yek dewletî de kom bûne, tu parçe bikî.

Hukumeta ev ro, weku cihê pesnê ye radibe dibêje li Tirkîyeyê rewten bi vî rengê zêde bûne. ya rast eve li xwe mikur hatineka tehle. Hêj berî du salan dema CHP hukümet bû, ji bo çi li welatê me rewten bi vî rengî nebûne arîşe? Lê niha ji ber çi weku li xwe mikur hatina hukümetê gehîştîye asteka bilind? Rojek dê bihêt û netawa tirk dê daxwaza baca vê yekê ji hukümetê bike. Seraray vê hukümetê, seraray be berpîrsîya vê hukümetê û têkdana wê, dê netewa tirk parçe nebe.”³²⁾

Wek diyare, sala 1973yan arîşeka etnî, hebûna neteweka din, netewa kurd dihête pesendkirin, le sala 1976an behsa yek netewê dikin ku li ser axa Anatoliyê bi sed-salane dijîn. Ew jî netewa tirk e. Derew girîngtirîn siyaseta kolonyalîstan e. Tundrawî û fişara dewletên kolonyalîstî li ser xelkên kolonî, ji ber encama nebawerîya van derewan e. Li Tirkîyeyê jî, lorîkên wek “azadî”, “dêmkorasîya azadîxwaz”, “wekhevî”, “huriyet”, “sîstema hejî xîreta mirovatîyê”

32- Cumhuriyet, 10 Heziran 1976.

dema ji layê xelkî ve aşkire bûn ku ew lorîkin, hingê, desthelatiya sîyasî ji bo kontrolê li ser vê hişyarbûnê bike destbi sîyaseta tundra-wî, fişar û tepeserkirinê dike, wek din jî çî altematîf di destê wê de namîne.

CHP, di daxuyanîya xwe ya sala 1973yan de, anku di pertûka rojên sipî de, dibêje ku çî arîşa etnî ya xelkê rojhelat û rojhelata başûr nîne, divêt dewlet nêzîktirî wan be, ew di nav hevgirtina tirk de dijîn û eve jî rastîyek bê gengeşe û vebire. An ku li dûv CHPê, netewa kud dest ji mafên xwe yên netewbûnê, mafên xwe yên civaka kurdbûnê berdane. Hez dikin wek tirk bijîn. Dewletê hemû caran qencî li wan kiriye, zilim û zindan û jênosayd nebûne, ji ber hindê hez dike ku dewlet nêzîktirî wan bibe. Bi misogerî xelk wesane. Komek biçûk dibêje em kurdin ew jî biçûkin û bê karîgerin. Dê sîyaseta CHPê ya bi rîjd dê wan jî dirust bike heger nebin jî dê nemînin.

Rêveberên CHPê çawa gehîştine vê bawerîyê? Gelo encama çî vekolîneka zanistîye ku netewa kurd dest ji mafên xwe yên netewî, mafên parastina taybetmendîyên xwe yên civaka kurdbûnê berdane û van mafan red dikin, hez dikin wek tirk bijîn? Gelo çî diyarde, çî çavdêrî hêlaye ku xwe bigehînin vê encamê? Eve hizra subjektîfî ya rêveberên CHPê ne ku wek hizrêka "zanistî" nişan didin. Heger bi rêka zanistê berê xwe nedine diyardan û rûdanan dê çî caran xwe ji van cûre helwîstan rizgar nekin. Heger rêveberên CHPê ji sala 1920an hir ve di nav rehenda demî de berê xwe dabana arîşa Kurdistanê, gelo dê xwe gehandibana encamek bi vî rengî? Dê negehiştiban. Ji ber ku, ji sala 1920an hir ve kurdan jî di dema împaratorîya osmanîyan de, wek netewên din gelek hewl û berxwedan dane da paşeroja xwe bi xwe destnişan bikin. Hêzên emperyal wek engilîz, fransî û hevkarên xwemalî yên Kurdistanê û li gel şahîşah Riza Şahî pêk ve bi çalakî û sîyasetên hevpişk bi xwînelo ev daxwaza kurdan tepeser kirine û rêk nedane vê çendê. Divê arîşe di nav rehenda demî de bihête wergirtin û ev berxwedanene yek bi yek bihête vekolînkirin.

Rêxistin yan jî kesê ku di nava rehenda cihî de berê xwe dide arêşê, me di şîyan de ye ku li gel kurdên ku li başûrê Kurdistanê jî bo serxwebûna xwe bitêkoşin, lê li Tirkîyeyê wek penaberêk jî nehê-ne pesendkirin û civakbûna wan bihête redkirin, razîbin jî tirkbûnê û behsa tirkbûna xwe bikin?

Ji ber ku CHP xizmeta îdeolojîyeka derewan dike û eve jî hatî-ye aşkirêkirin, bi zanistî berê xwe nade arîşê, di nav rehenda dem û cihê de hesengandina arîşê nake û vê yekê piştguh dike.

Heger wesabe, gelo jêdera ev cûre pêzanînên CHPê çine? Ev pêzanînên CHPê jî xebatkarên wê yên di rêxistinên saloxgerîyê de ne, dihêt. Wek me li serî jî dîyar kirî, hemû xebatkarên Firka Xelkê Komarî yên li Rojhelat û Rojhelata Başûrî endamên rêxistina saloxgerî bûn. Li gel saloxgerîyê pêk ve kar dikirin. Li bajêrên Rojhelat û Rojhelata Başûr, wek Elezîz, Diyarbekir, Bîlis, Hekarî, Mêrdîn, Agirî, Muş, Dêrsim, Bîngol, Urfa, Sêrtê rêxistinên partîyê jî nebûn. Şêfê mezin serokê giştîyê Firka Xelkê Komarî Mistefa Kemal, dema parlemen jî nû ve ava kiriba, hindek parlementer jî bo van deveran jî didamezirand. Ev karê damezrandinê paşî jî layê şêfê netewî û cigir, serokê giştî İsmet İnönü ve hate kirin.⁽³³⁾

33- Li virê peyva "tayîn" wateya karê tê kirin bi tevayî dide. Lê "hîlbijartin" bi awayê vebirî nade. Hukmê destûrî 1924an e ku divê endamên MMMTê jî layê gel ve bêne hîlbijartin. Lê, di serdema Yek Partîyê de, tekstek heye ku Destûrname bi qet'î li ser radiweste û hemû bendên wê rêz bi rêz têne sepanandin. Ev jî rêzîknameya Firqa Gel a Komarê ye. Heyetek ku ji serokê vê firqê Gazî Mustafa Kemal, cihgirê wî û →katibê wî pêktê (Dîwana Serokatîya Giştî), li gor vê rêzîknameyê hemû berendamên mebûsan dîyar dike. Di sa li gorbendek di ya rêzîknameyê, bi qet'î kes nikare li hember biryarên Dîwana Serokatîya Giştî îtîraz bike. bes, pêwîstiya van biryaran tînin cih. Herçi qas li virê behsa heyetek sê kesî hatibe kirin jî yek otorîte heye, ew jî Şêfê Mezin Gazî Mustafa Kemal bi xwe ye. Ji xwe li gor rêzîknameyê, raya tayînkirina Sekreterê Giştî yê Cigirê Serokê Giştî, di sa di destê wî bi xwe de ye. Di sa li gor hikmê rêzîknameyê Serokatîya Giştî ya wî heta ku bijî ye û dê ti carî neyê guhertin. Di 1938an de jî bi guherînek hikum hatiye dayîn ku İsmet İnönü Şêfê Milî Serokê Giştî yê CHPê ye neguher e.

Di serdema Yek Partîyê de CHP dewlet bi xwe ye. Serokê Giştî yê CHPê Gazî Mustafa Kemal Serokkomar, Cihgirê Serokê Giştî yê CHPê İsmet İnönü (paşê Celâl Bayar) Serokwezîr, Sekreterê CHPê Şukru Kaya paşê Recep Peker ûhwd.) Wezîrê→

Parlementerên rojhelatî yê ku li dûv îrada bilind ya şêfan dihatina damezrandin, divêt ji bajêrên wek Stenbol, îzmir, selanîk, uskup, kirim, kazan, gîrît bûna. Ev damezrandine ji damezrandina mamos-tayekî asantir dibû. Parêzger, qaymeqam û serokên malên gelî ku dihatine damezrandin ji bo bajêrên Rojhelatî, hemû fonksiyonên CHPê cî bi cî dikirin. Brokrasiya kemalist li Rojhelat kadirên sixur yê xwemalî dirust kiribû. Li gel wan peymanek bi devkî dirust kiribû.³⁴ her wiha hemû kadirên CHPê bi sixurên xwemalî ve hatibû tijî-kirin. Ev pêkhata CHP ya dema yek partîbûnê, kêma hatîye guhartin. Ev ro ev peywendî li rêkxistinên CHPê yê li devera Rojhelatî berde-wame. Heçiyê çûne pêş dadgeha rêveberîya tund ya Diyarbekir dê baş bizanin. Di dosyayên Partî Dêmoqrata Kurdistanê Tirkîye de, di ya Komala Kulturî ya Şoreşgerên Rojhelatî de, naven hindekan jî tê de hene. Ji layê wan ve jî diyar bûye ku li gel endamên saloxgerîya ku êşkence li gundiyên kurd kirine, serokên bajêran, şaredar jî hene. Seraray van hemû xalan, daxuyanîyên me yê vê derê, bi rêka çavdêrî û dûvçûna sistematî ya diyardeyên konkirêt hatine wergirtin. Bi taybet ji prosêsa hatina arîşa Kurdistanê ji serdema yekpartîbûnê heta niha di nav rehenda dem û cihî de hatîye wergirtin. Ev pêzanîne encemên objektîfîne ji pêşkeftina peywendiyên civaka kurd ya li gel desthelatîya navendî hatîye wergirtin ne ku ji hindek kes û layenan hatîye wergirtin. Serokê giştîyê CHPê Bulent Ecevitî, wan tiştan baş dizane. Dizane lê da bikare peywendiyên nav partîya xwe semixum

→karê hundir in. Serokên CHPê yê bajaran di heman demê de parêzger in.

Ev pêwendî, piştî mirina Gazi Mustafa Kemal Atatürk jî di Serokkomariya İsmet İnönü de, bi heman awayî domandîye. Ev du kategoriyên borî yanî, Serokkomariya Serokê Giştîyê Partîyê, Serokwezîriya Cîgirê Serokê Giştîyê Partîyê jî di serdema yek partîyê de hiç neguherîye. Lê du kategoriyên dawî, yanî Wezîriya Hundir a Sekreterê Giştî yê Partîyê, parêzgerîya serokê partîyê yê bajêr, li hin cihan û di hin deman de guherîye. Di sedema yek Partîyê de, bi tevî ku destûrname hema hema hiç nehatîye sepandin, rêzîknameya CHPê xal bi xal hatîye sepandin. Nûkirina endamên MMMTê di 1927-1931, 1935, 1939, 1943yan de, li gor van esasan hatîye pêk anîn. Vê taybetîya bingehîn a serdema yek Partîyê dê bibe mijara lêkolînek di.

34- Di beşên piştî vê yê eleqedar de, dê li ser çawanîya afirandina kadirên sixur, bê rawestîn.

bike, şoreşger, demokrat û welatparêzên kurd bi têkdan û handanê ve gunehbar dike. Eve girîngtirîn rûdan û nakokîya Tirkîyeyê bû li sala 1976an. Divêt çepên kurd û tirk, welatparêz, nasyonalîst û dêmokratên kurd hay ji vê rewşê hebin û dûvçûna peywendîyen bi vî rengî yên dewrûbera xwe bikin. CGP ji CHPê cûda bû di helbijartinên sala 1973yan de li bajêrên Rojhelatî serkeftinek bi dest xwe ve anî, egera wê ji ber vê rewşê bû divêt em wesa bihelsengînin. Wek diyarê, 11 parlementerê ku CGP-ê di helbijartinên 1973yan de bi dest xwe ve anîbû, ji nivî zêdetirê wan Rojhelatî bûn.

Pêzanîne CHPê yên di derbarê Rojhelat de, ser raportên ev cûre kesan bûn. Tiştek siruştîye ew kesê ku kurdûna xwe red bike, xwe tirk bizane û pesnê xwe bide, sixurîya wan jî li ser vê yekê be helbet dê li dûv îdeolojîya fermî wan raportan binivîse. Ji ber hindê dema serokê giştîyê CHPê dibêje xelkê rojhelat û rojhelata başur xwe wek tirk dizane. Ew wan kadirên xwe wek xelk dizane.

Serokê giştîyê CHPê Bulent Ecevit, dema behsa wan kadiran dike wek şoreşger, welatparêz û gelperwer behs bike. Eve tiştek siruştîye. Dewletên emperyalîst kolonyalîst wek Engeltere, Fransa, Spanya, Portuqal dema behsa sixurên xwemalî yên koloniyên xwe dikin, pesnê wan didin. Bizavên netewî, dêmokrat û şoreşgerên koloniyên xwe jî hemû caran wek têkder nîşan dane. Organê weşana CHPê kovara Çepê Dêmokratîk, bi navê “dîdarêk li gel parlementerên rojhelatî” mezgerdek dirust kiribû. Berpîrsê kovarê Hamdi Fidan rêveberîya vê kombûnê kiribû. Komek parlementerên Rojhelatî yên CHPê beşdarî vê kombûnê dibin. Beşdar evene: Hasan Deger, Tekin İleri Dikmen, Recai İskenderoglu, Sureyya Oner, Nurettin Yilmaz.

Ev dîdara bi navê “dengê Rojhelat azarkêş” Tekin İleri Dikmen wesa diaxive:

“... Li Anadolîya Rojhelat û Rojhelatabaşûr, parçeyekî Tirkîyeye ku ew welatê tirkan e. Wek deverên din li Rojhelat û Rojhelatabaşûr gelê tirk niştecihin. Ez peyva tirk, wek têgehek destûrî ku tê de nejadperestî nîne, di bin ronahîya nasyonalîzmeka yekgirtî de bi kar

dihînim. Her çend di warê aborî û civakî de ferq û cewaziyek diyar bibe jî, di biwarê hevqirtina welat û yekitiya netewî de çî arîşe nîne. Ew komên biçûk yên ku hez dikin ferq û cewaziyê dirust bikin jî, ew hêza wan ya metirsîyê nîne.³⁵

Wek diyare, di vê kombûnê de, Tekin Îleri Dikmen ji bo xwe dibêje “ez tirk im”, her wesa hemû Rojhelat jî tirk nîşan dike. Lê ew nizane ku bi redkirina netewa xwe ya kurdûnê û bi empozekirina nîrxên neteweka din li ser netewa xwe, nejadperestî ye. Ji bo ku kesayeta xwe red bike, çî dibêjin? Rewşenbîr, dêmokrat, nexasme çepgirên dewleta kolonyalist, netewa serdest ji bo wan dibêjen “şoreşger”.

Ya ku me divêt em li vê derê amaje pê bidin, ewên din jî çî kardanaweyî nîşanî vê axavtina Tekin Îleri Dikmen nadin. Lê ev parlementerên ku kesayeta wan ji layên wan ve hatine redkirin, li dor arîşên wek av, elektrîk, wize, qaçaxçîtî hwd bi dirêjî axivtine.

Wek me got rêkxistinên CHPê li Rojhelatî peywendîyên bi vî rengî dirust kirine, lê bo nimûne, Partiya dadê, partiya dêmokrata ku demên dirêj bûne hikumet, wek CHPê peywendîyên bi wî rengî dirust nekirine. Ji ber ku ev cûre peywendîyane, di dema yekpartîbûnê de hatîye danan û mikume. Her wesa dewlet jî piştgirîya vê çendê dike da ev peywendîye ji layê CHPê ve bi rê ve biçe. Ji ber ku bi diruşmên wek “azadî”, “dêmkorasîya azadixwaz”, “wekhevî”, “sîstema hejî xîreta mirovatîyê”, “raçevkirina hejaran”, ev peywendîyane dihêne veşartin.

Eve egera serêkiye li gel CHPê da bi helwêsteka zanistî berê xwe nede arîşa kurdî, di nav rehenda dem û cihî de xwe nêzîkî arîşe nake, wek taboyekê diyar bike. Lê, heger di nav rehenda dem û cihî de berê xwe nede peywendîyên civakên din dê nikare çî pêzanînên dirust wergire. Nexasme di derbarê paşeroja civakê de nikare raste-

35- Bi Mebûsên Şerqê re danîşîna vekirî, Dengê Şerqa Bijan, Demokratik Sol Dergisi, Jimar: 16, Kasım 1975, r. 6-7.

rêyekê dane. Bi gotina eve handana hêzên emperyalist yên derêye ji bo wergirtina jêderên bin erdî, dê di derbarê civakê de çi pêzanînekê nede. Ya girîng ewe ku vekolinê bike ka bi rêka Lozanê Kurdistan çawa parçe bû ji layê emperyalîstan ve, netewa kurd çawa parçe bû û hate bi rêvebirin. Kurdistan li dûv berjewendîya çi çînekê hatîye parçekirin. Ev berjewendiyên çînî û berjewendiyên netewî çawa pêk hatine. kadirên ku dibêjin li dijî emperyalîzma engilîz û fransîyan şere rizgarîyê daye, anku kemalîst û ev hêzên emperyalist, piştî şerî çawa gehîştine hev, çalakîyên leşkirî û politikî yên hevpîşk dirust kirine. çi qerebo dane hev ji bo dabeşkirina Kurdistanê. Ji bo têgehîştina vê peywendîyê divêt ev arîşe di rehenda dem û cihê de bihê-te wergirtin.

CHP diyar dike ku dê bi rûkenî berê xwe bide rojhelatî. Ma çi pêdivî bi vê gotinê heye. Bo nimûne, ji bo deverên wek Ege, Derya Sipî yan jî Trakyayê wesa nabêje, lê ji bo rojhelat û rojhelata başûrî dibêje. Eve nîşaneyê wê yekê ye ku beramberî arîşe dilnîgerane. Lê eve bi tenê peyve. Heta ku CHP û serokê wê Bulent Ecevitî nebine dêmokrat, çi alternatîfek din nîne ji bilî fişarê di destê wan de. Serokê giştîyê CHPê Bulent Ecevitî, diyar dike ku "me arîşa etnî çar-ser kir, me hêrîş bire ser ewên ku dibêjin azadî ji bo gelan, me zedetir deng bi dest xwe ve anî"³⁶ Lê ya rast deng hatiye dan ji bo CHP rewşeka dêmokratî dirust bike, çavdêriya rençberan bike, sistemeka hejî xîreta mirovatîyê damezrîne. Ma gelo redkirina mafên keseyata giştî ya netewekî, sistemeka hejî xîreta mirovatîyê? Helbet dê gelê kurd têbîghê ka wateya "sîstema hejî xîreta mirovatîyê" ya ku Serokê giştîyê CHPê ji bo kurdan hizir dike, çîye. Dê di demek gelek kurt de. Ji ber ku ev sîyaseta kolonyalî ji layê şoreşger û dêmokratên kurd ve aşkire bûye, ji ber hindê Ecevit dilgirane, ditirse, bi kerbe û kîne. Tiştêk siruştîye ku şoreşger, dêmokrat, rewşenbîrên kurd ji vê sîyaseta kolonyalîstî pêştir têbîgehên.

Em berê xwe bidine van diyardeyan:

36- Daxuyanîyên Ecevitî, Milliyet, 29 Hazîran 1976.

Serokê giştîyê CHP Bulent Ecevit gulana sala 1976an seredana Yugoslavyayê dike. Peywendîyek germ nîşanî mafê civaka tirkbûna tirkên wê derê daye.

“... Ecevit şeva din hate Uskupê, ji layê tirkên wê deverê bi awayek germ hate pêşwazîkirin. Acevit peyvek ji bo xelkî xwend, diyar kir ku “gelek pê xweşe ku Yugoslavyayê mafên wekhevîyê daye xelkên tirk yên vê derê.” Ecevitî diyar kiriye ku bi ser daxwaza xwe hatîye Uskupê da li cem xelkî kom bibe.”³⁷

“... Ecevit, egera peywendîya xwe ya li gel Yugoslavyayê, wek rêveberîya xweserî, berevaniya netewî, sîyaseta derê ya bê pabend û sîyaseta netewan, nîşan dide. Ecevit bi pesndanekî behsa Yugoslavyayê dike ku mafên wekhev dide hemû civakên netewî û azadî dide wan ku bi zimanê xwe weşanê bikin, di cejnên de alayên xwe bilind bikin, xwendgehên xwe vekin.”³⁸

Meha Puşpera sala 1976an serokê dewleta Yugoslavya Tîto, seredana Tirkîyeye kir. Piştî li gel serokkomar û serokwezîrî rûnişt, li gel serokê giştîyê CHPê Bulent Ecevit jî çavpêkeftinek kir. Di nûçeyên têlevîzyonê ya roja 9ê Puşpera 1976an de, peyveka Bulent Ecevitî ya bi rengî hatîye pexşkirin:

“... Min li gel Tîtoyî çavpêkeftineka gelek mifadar kir. Min gotê ez pê xweşim ku we mafên netewî daye tirkên Yugoslavyayê. Û min jê daxwaz kir da wan mafan berfirehtir bikin. Tîto jî hez dike ku wan mafan berfirehtir bike. Min xweşaliya xwe ragehande wî.”

Lê di heman nûçeya têlevîzyonê de, di sa daxûyanîyeka din ya serokê giştîyê CHPê Bulent Ecevitî hatîye xwarê. Ev nûçe jî yekser piştî nûçeya din hatîye dan. di vê nûçeya duyê de, Bulent Ecevitî, heçîyê daxwaza azadiya gelan kirine, berevaniya mafên netewbûna kurd û netewa kurd kirine, wek sixurê emperyalîzmê tewanbar kiriye. Diyar kiriye ku beramberî wan dest bi têkoşaneka tund kiriye û

37- Hurriyet, 22 Gulan 1976.

38- Oktay Gonensin, Ecevit'in Yugoslavya Duragi, Cumhuriyet, 25 Gulan 1976.

gazî hemû kesan jî da beşdarî vê têkoşanê bibin. Ev her du daxuyanî jî bi dûmenên Ecevitî yên bi zindîhatine dan. di ya yekê de Ecevit di nav aramî û asûdebûna serdemîyanebûnê de ye. Ronake, wek serokek demokrat e. Di ya duyê de, dilgirane, diltenge û bi kerb û kîne. Serokek tarî ye. Ev bêaramîye ji kolonyalistiyê dihêt. Eve tirs e ku êdî ew lorikên "dêmkraşiya azadixwaz" nikarin pêkhata çalaki û hizrên kolonyalistî veşêre. Eve jî dihêle ku ew bibe têkder û saloxger. Serokê giştîyê CHPê ku di gorepana sîyaseta kolonyalist û emperyalist yên ku ji sala 1923yan hir ve li ser Kurdistanê berdewame, baş yariyan dike, pesnê xwe dide ku neketine xefka wan yên ku dibêjin azadî ji bo gelan. Şanazî bi sîyaseta xwe ya kolonyalistî dibe.

Pesindana sîyaseta kolonyalistî ya ku burjuwazîya kolonyalist û milîtarist li ser Kurdistanê bi rê ve dibin, taybetmendiyek hevpişke li gel dêmkraştî tirk, çepgirên tirk, rastgirên tirk. Lê li gel dêmkraştîya rojavayî, rewşenbîrên dêmkraştî, sosyalîstan hemû caran ji ber sîyaseta kolonyalistî ya ku burjuwazîya wan li Efrîqya û li deverên bi rê ve dibin, şerm kirine û eve diyar kirine.

Ev her du daxuyanîyên ku 9ê Puşpera 1976an di nûçeyên têlevîzyonê de hatine belavkirin, nîşan dide ku serokê giştîyê CHPê mirovek nejadperest e. Serokê giştîyê CHPê dibêje bila tirkên Yugoslavyayê, taybetmendîyên xwe yên civaka tirkbûnê biparêzin. Lê daxwazê jî dike ku bila kurdên Tirkîye jî, taybetmendîya xwe ya civaka kurdûnê ji dest bidin, bibin tirk. Pêşniyar dike her cûre emraz bi kar bihêt da taybetmendîyên tirkbûnê veguhezine kurdan. Ma MHPa ku li Tirkîya wek nejadperest bernîyase, ji vê çendê cûda tiştek din dike?

Bi van daxuyaniyan em nikarin ji bo Ecevitî bibêjin nasyonalîst e. Ji ber ku nasyonalîstî peywendîdar e bi nirxên netewa xwe. Heger destdirêjîya nirxên neteweka din bihête kirin, hingê ewe ji nasyonalîzmê derdikeve dibe nejadperestî.

Ew kesê ku hewl dide da nirxên netewa xwe li ser neteweka din biselmîne û berevaniya vê çendê , ew kese nejadperest e.

Ev her nûçeyên têlevîzyonê, gelek girîng e ku ka siyasetmedarê kolonyalist çawa xwedan hizrên du standardî ye û nişaneyê wê yekê ye jî çend nakok e.

Serokê giştîyê CHPê 11ê Puşpera 1976an li Sovyetê gerîya. Nerînên xwe yê nê ve geştê bi awayekî berfireh di rojnama Hurriyetê de nivîsî.⁽³⁹⁾

Ecevit wesa dibêje:

“... dema em berê xwe didine babeta azadiyê, divêt em bizanin hizra azadiyê ya li Tirkîyê û Sovyetê jêk cûdane. Eve jî encama rêjîmên me yê nê siyasî dihêt ku em nikarin berewirdiya wan li gel hev bikin. Ji ber hindê gava me bivêt em bê layen rewşa wî welatî bi objektîfî bihelsengîn, divêt em berê xwe bidinê ka di navbera maf û azadiyên ku dane welatîyên sovyetê yê nê tirk û welatîyên sovyetê yê nê rûs de newekhevî, bê sengî, heye yan ne. Wek min got, ez zêde nemam û min çavpêkeftinên berfireh nekir heta ku bikarim biryarêk vebir bidim. Lê nêrîna min ya yekê ew e ku di vê derbarê de çi arîşe nîne. xelk zimanê xwe zikmakî bi kar dihîne û kultura xwe pêş dixê. Rêka karên wan vekiriye. Ne bi tenê Bakuya ku tirk lê zêdene, her wesa li Moskow, Lenîngiradê bi asanî me li xweringeh, firoşgeh, muzexaneyan de li gel kesên tirk axivtin. Heta ku em cîranên xwe pê bidine bawerkirin ku em nikarin çi pîverêka din bi kar bihînin û em bi kar jî nahînin, hingê em dê bikarin bi asanî li gel wan peywendîyan dirust bikin hem jî em dê mifayekî bigehînin kesen tirk yê nê ku li wan welatan dijîn da bikarin kultura xwe pêş bixin û zimanê xwe bi kar bihînin.”⁽⁴⁰⁾

Serokê giştî CHPê Bulent Ecevit, ji bo vê geştê xwe, di cihekê din de jî wesa dibêje:

“... min dît hindêk layenên nejadperest turaniyên Tirkîyê ji ber peyva min ya ku min li Azerbeycanê di derbarê dab û nêrît û kultu-

39- Ecevit Rusya'yı anlatıyor, Hürriyet, 27 Haziran-3 Temmuz 1976.

40- Ecevit Rusya'yı anlatıyor, Hurriyet, 29 Haziran-1976.

ra wan gotî “peyva we wek peyva min, soza we wek soza min, rûyê we wek rûyê min” ketine nav dilgiranîyekê. Wesa dîyare ditirsîn û dibêjen “gelo Ecevit çekê destê me ji me distîne?” bila qet xeman nexwin û dilgiran nebin! Bila ew çekê xwedankuj ya wan be. Ew çekê ku hindêk hêzên derêke dane destên wan bila ya wan be, bi tenê bikarin pê tirkên û tirkên derê birîndar bikin. Ez dest nadime wî çekî.

Em bi eqil, mebesteka baş û hestên mirovatîyê berê xwe didine vê arîşê ne ku bi çekî û têkdanê. Hukumeta ku ji bo xwe dibêje “ez nasyonalîstim” dema ditirsîya behsa tirkên Trakya Rojava bike ku ew li Yunanistanê di bin fişar û azarê de dinaliyan, em hewl didin ku arîşa wan bigehîne hemû cihanê. Ew hikumeta ku ji bo xwe dibêje ez nasyonalîstim, dema bi tenê wek arîşeka koçberîyê berê xwe dida arîşa tirkên Bulgaristanê, em beyî ku li gel vî welatê cîran arîşê dirust bikin, di nav peywendîyeka mirovatîyê de dimînin.”⁽⁴¹⁾

Di van daxuyanîyan de, serokê giştîyê CHPê Bulent Ecevitî, berevanîya civaka tirk û tirkên dike yên ku li hindêk welatan dijîn, dîyar dike ku ji bo cê çendê dê her cûre serederîyan wergirin û her cûrê têkoşanê bidin. Dema daxwaza mafên civaka kurd yên li Tirkîyê dijîn jî dibe rojev hingê jî van tiştan dibêje:

“...Çê dibe li hindêk welatan sîstema dewletên fêderal hebin û bi rê ve biçin. Lê qet ji wan welatan yekê jî fêderasyona destkird çê nebûye. Welatên ku heman netawan dirust bûne, ji ber ku bi wê rêkê dikarin xwe biparêzin lewma fêderasyon helbijartine. Li Sowyetê wesaye, li Yogosyavya wesaye, Swisra wesaye, ji ber ku Kibrisê jî rewş heman tişte, divêt fêderasyon hebe. Çêdibe li Lubnanê jî ji ber vê yekê biçin fêderasyonê. Lê eve xiyanete heger ew gelê tirk ku bi sedsalane li ser axa Anatoliyê ku bi hizra netewbûnê jiyane û yekgirtinê de ne, di bin seywana yek dewletî de kom bûne, tu parçe bikî.”⁽⁴²⁾

Kewate, berevanîkirina mafê tirkên 120.000 yên Kibrisê, fere û

41- Ecevit Rusya'yı anlatıyor, Hurriyet, 3 Tirmeh 1976.

42- Cumhuriyet, 10 Haziran 1976.

dîrokîye. Pêşxistina mafê tirkên 100.000 yên Yugoslavyayê, fere û dîrokîye. Her wesa peywendîdanana li gel mafê civakbûna tirkên Bulgaristanê, Yunanistanê. Sovyetê karêk gelek girîng e. Eve pêdivî-yeka dêmokrasîyê ye. Lê dema babet dihête ser mafê netewa kurd, hingê jî dibêjin, "Li Tirkîyeyê netewek dijî, ew jî netewa tirk e" eve jî dibe karêkî dêmokrasîyê. Heçiyê bibêjin ez ne tirk im, kurd im, azadî ji bo gelan jî dibin têkder.⁽⁴³⁾

Mirov ji axavtina Bulent Ecevitî wesa têdigehe:

Yek ji gelek netewan heger ne di wê hêzê de be da yekê yan jî ewên din bike bin nîrê xwe, li wê derê pêkhata fêderatîf dihête danan. Lê rêveberiya tirk, bi başî netewa kurd kiriye bin nîrê xwe. Ji ber hindê jî pêdivî bi pêkhateka wesa nîne. eve naveroka hizra Ecevitî ye. Lê, ji ber ku nikare vê hizra xwe aşkire bike, dibêje "Li Tirkîyeyê netewên cûda nîne, hemû kes tirk in". Taybetmendîya nejadperestîya kemalistî, redkirina hebûna netewa kurd e, talankirina mafên dêmokratî û netewî ya kurd e.

Ev nimûnane nîşan dide ku helwîsta serokê giştîyê CHPê Bulent Ecevitî, antîdêmokratî û xwedan hizrêk kolonyalist û nejadperest e. Eve jî girîngtirin egera arîşê ye. Dema netewa kurd, daxwaza mafên xwe dike, CHP û serokê giştî dê çi bike? Nikare hemû caran wan lorîkan bibêje ku hemû kes tirk in, bila şanazî bi tirkbûna xwe bibin, yek netew heye ew jî netawa tirk e. Êdî eve çi kesî têr nake. Dema xelkê ew tirsu ku kolonyalizmê kiriye dilê wan, li ser xwe bavêjin, wê prosêsa miskînîyê xewê ji ser xwe rakin, hingê ev prosês dê girj û zêdetir bibe.⁽⁴⁴⁾

Ev prosês dê çawa pêş bikeve? Em dibêjin serokek, di bin navê

43- Rêveberên CHPê ev gotina têkber li ser hev bikar tînin. Wek mînak di mera-sîma cenazeyek de axaftina bi kurdî jî ji layê vê partîyê ve wek têkberî tê nirxandin.

44- Dewletên kolonyalist her dem dixwazin ku gelên li kolonîyê dijîn ji wan. Fanonê ku kesek ji şervanên rizgarîxwezê netewî yê Cezayîrê ye û di heman demê yek ji teorîsyenê şer e jî weha dibêje:

"Neferek netewa kolonî, dema ku berika pêşîn davêje kolonyalîstan, pêşiyê kesayeta dil ya di nava xwe de, kesayeta tirsonek dike. Ji nûve dizê, hevdem dibe".

dêmokrasîya azadîxwaz de tavên faşîzmê direşîne. ew dibêje ez dê bi rûkenî biçime rojhelatî. Lê, divê gelên rojhelatî jî wek kerîyek pez bihêne ajotin heta ku ew bikare bi rûkenî here wê derê. Peywendîdar e bi serşorîya wan beramberî sîyaseta kolonyalî. Em dibêjin, bi objektîfî çênabe ew bikare bi rûkenî here wê derê. Ji ber ku netewa kurd jî, li cihanê, rojhelata naverast, Kurdistanê, hest bi arîşa xwe ya netewî kiriye. Gehiştîye wê behremendîyê ku di nav rehenda cih û demî de arîşa Kurdistanê wergire. Divêt bizavên sosyalîst ên tirk û çepgirên tirk yên ku li gel CHPê ne, ji vê çendê baş têbigehên. Heta ku li ser Kurdistanê sîyaseta kolonyalîstî berdewam bike, pêkhata desthelatîya sîyasiya Tirkîyê, dê hemû caran antîdêmokratîk be. Her çend CHP li gel sosyal enternasyonalîst be jî, eve çawanîya wê ya antîdêmokratîk naguhere. Jixwe peywendîya wê ya li gel sosyalîst enternasyonalîyê ji bo veşartina çalakîyên wê yên kolonyalîstîyê li ser Kurdistanê da raya giştîya pêşverû ya cihanê nebîne.

Heger em berê xwe bidinê, di helbijartinên sala 1969an jî, dîsa CHP behsa van cûre arîşan dikir.⁽⁴⁵⁾ Lê piştî sala 1973yan, arîşe bêtir xwe girjtir kir û hate pêş, lewma pêdivî bû mikumtir gerantîyan bidine layenên nazik û layenên din. Ji ber hindê bi lez û bez ji azadîya hizra bê sînor vegeryan. Armanca vê vegeryanê, tabokirina arîşa Kurdistanê bû. Rêgiriye bû li pêş rehenda dem û cihî de wergirtina arîşa Kurdistanê bû. Divêt hemû caran arîşê wek metirsîyek nişan bidin lê çî caran nebêjin ka çîye û behsa wê bikin. Xelkê di vê derbarê de agehdar nakin. Serokê giştîyê CHPê Bulent Ecevit vê yekê bi aşkireyî dibêje

Serokê giştîyê CHPê, meha Puşpera sala 1976an, di hevpeyvîna xwe de ya ku li gel berpîrsê rojnama Milliyetê Abdi İpekçi kirî,⁽⁴⁶⁾ di vê derbarê de wesa dibêje:

45- Bo avakirina sîstemek merivî em ji gel destûr dixwazin, programa guherîna sîstemê ya CHPê, Ulusal Basımevi Ankara, 1969, r. 45-56.

46- Daxuyanîyên Ecevitî, (bi Abdi İpekçiyî re sihet) Milliyet, 28 Hazîran-5 Tîrmeh 1976.

“... em her çend daxwaza azadiya hizra bê sînor bikin jî, ne merc e ku em azadiye bidine ewên ku hez dikin welatê me parçe bikin. Ewe ne azadiya hizrî ye. Cûdakirina miletekî, dewletekî, welatekî nabe azadiya hizrî. Heger em bibin desthelat û em guhorîna yasayan bikin jî, rewten cûdaxwaz yên bi vî rengî dê hemû caran li gel min tawanbar bin... Helbet, beramberî yên wesa, li dîv yasa û destûrê wergirtina serederfyan karê dewletê ye. Me çî nerazîbûnek beramberî vê çendê nîne.”⁽⁴⁷⁾

Helwîsta Serokê giştîyê CHPê Bulent Ecevitî, gelek bi rone. Di vê hevpeyvînê de, hemû armanca xwe ya antîdemokratî û kolonyalistî aşkare dike. Gelo dema serokên wek Suleyman Demirel, Turhan Feyzioglu li dijî azadiya hizrî radibin, baheneyên cûda dihînine pêş?

Dê azadiya gelan çênebe. Ji ber ku sistema ku Bulent Ecevitî hizir dike, kolonyalist e, nejadperest e û antîdemokratî ye. Di sistema wesa de, tiştek siruştî ye ku bibine dijminê azadiya gelan. Di sistema wesa de daxwaza koylebûnê heye ne ku azadiya gelan. Serokê giştîyê CHPê, da bikare karîgerîya xwe ya li ser rayagiştîya pêşverû Tirkîye biparêze, kesên ku ji bo azadiya gelan tedikoşin, wan tawanbar dike ku ew sixurên emperyalîzmê ne. Me li serî jî dîyar kiribû, bi vê kiryarê xwe peywendîyên xwe yên li gel hêzên emperyalîst vedîşere û di vê çendê jî serdikeve.

Niha jî em behsa raporta nehîni ya ku şaxên gencên partîya wan amade kirî bikin ku serokê wê partîyê hemû kesan tawanbar dike bi têkderî. Her çend ji bo vê raportê dibêjin “Raporta Nehîni ya Şaxên Gencên CHPê” jî, ewe raporteka MÎTê ye. Heçiyê beşdarî dadgehên rêveberîya tund bûne, baş dizanin ku ev raporta MÎTê ye.⁽⁴⁸⁾ Ev raporte dibêje:

“...di derbarê rêkxistinên wek

1. Partîya Karkirên Tirkîyê (TÎP)

47- Daxuyanîyên Ecevitî, Milliyet, 29 Hazîran 1976.

48- Rapora Nihênî ya Ciwanên CHPê, Vatan, 24-30 Gulan 1976; Wekî di bnr. Rojnameyên dike yên wê demê, Tercuman û hwd...

2. Partîya Karkir û Sosyalîstên Tirkîyê (TSÎP)
3. Partîya Sosyalîst (SP)
4. Partîya Kedkarên Tirkîyê (TEP)
5. Partîya Yekîtiya Tirkîyê (TBP)
6. Partîya Welatî (VP)

1. Partîya Komînîst Tirkîyê (TKP)
2. Tirkîye Marksîst-Lenînîst (Maocu)
3. Bere-Portîya Rizgarîya Xelk Tirkîyê (THKP-C)
4. Leşkiriya Rizgarîya Xelk Tirkîyê (THKO)
5. Koma Ronahî
6. Leşkirîya Gundî Karkirên Şoreşgerên Tirkîyê (TİKKO)
7. Komala Kulturî yên Dêmkokrat û Şoreşger (DDKD)
8. Troçkîst

9. Yekîtiya Gencên Şoreşger (DGB)” pêzanîn hatine dan. nêrî-nên van rêxistinan, peywendîya wan li gel kî hene, peywendîyên navxwe û derê, hatine dîyarkirin.⁽⁴⁹⁾

Ev raporta nehîni di derbarê Komaleyên Kulturî Dêmkokrat û Şoreşger wesa dibêje:

“... DDKD rêxistineke berdewamiya Komaleyên Kulturî yên Şoreşgerên Rojhelatîye. Her çend beşek ji wan xwe wek Lenînîstî ji nîşan bidin jî, di doza xwe de, berî sosyalîstiyê ew nasyonalîstên şovenin. Çêdibe hindêk ji nav wan behsa têkoşana damezrandina sosyalîzmê bikin, lê em nikarin bibêjin ew gelek bi karîgerin. Bi taybet li gel gencên Rojhelatî gelek bi karîgerin. Hindêk diruşmên van layenan yê ku li xwepêşandaneka Enqerê de bilind kirine, gelek girînge. Kurdîstana serbixwe, azadi ji bo kurdan... di derbarê arîşa

49- CHP Gençlik Kollarının Gizli Raporu, Vatan, 29 Haziran 1976.

rojhelatî de hemû gurubane ji bo hebûna kurdan hevbîrin. Bi tenê TÎP, TSÎP, SP behsa gelê kurd, Maoîst jî behsa netewa kurd dikin. Çi sîyaseteka TÎPê ya aşkire di derbarê xelkê rojhelatî de nîne. Peyva "xelk" ji layê TÎPê kêma ji bo ev ro bi kar dihêt. TSÎP, bi awayekî req diruşma "dawî li faşîzmê, azadî ji bo gelan" diyar dîke. Cephecî jî dibêjin, ev ro diyar kirina druşma azadî ji bo gelan xizmeteke ji bo desthelatîya heyî, ji ber hindê hêjta zû ye em ev ro behsa vê diruşmê bikin. DDKD jî bi rêka hindê organên weşanan behsa maf û heqê bizava Barzanî dîke. dihête gotin ku peywendiyên wan li gel hindê rêxistinên Belçîk û Swêdê hene. Hîzra ku TÎP û beşek DDKD diparêze, wek kurdîniyeka sosyalîstî dihête bi navkirin, sîyaseta ku Maoîst û hindê kurdên nasyonalîst diparêzin jî, wek kurdîniya nasyonalîst dihête bi navkirin. Ji ber ku ev grûbên navborî, ji xelkê kurd wêdetir, berevanîya netewa kurd dikin û dibêjin; "em pêşî ji layê tirkên, paşî jî ji layê emperyalîzma emrîkî ve dihêne bindestkirin, ji ber hindê jî, divêt em têkoşana xwe li dijî her dûyan jî bi rê ve bibin. Divê em li vê derê amaje pê bidin ku beşek maoîst û DDKD yên ku ne layengirê cûdaxwazîyêne, behsa pêkhata otonom yan jî fêderalîyê dikin... Maoîst, ji ber teza şerê gelî, doza kurdî wek emrazekî bi kar dihînin. Cephecî jî, ji ber ku çalakîyên xwe yên li zankoyan bi rêka mîfîtanîya gencên rojhatî bi rê ve dibi, gencên kurdan wek emrazekî bi kar dihînin. Di nav van gruban de bi tenê TÎP helwêstek dirust bi rê ve dibe."⁽⁵⁰⁾

Li gel taybetmendîya ku ev raporte raporteka MÎTê ye, taybetmendîyek din jî heye. Ew jî eveye: weku hemû raportên MÎTê, di vê raportê de jî hebûna gelê kurd hatiye pesendkirin. Eve jî berjenga wê çendêye ku MÎT, li ser CHPê bi karîgere.

Di vê raportê de, dêmokrat, rewşenbîr û şoreşgerên kurd, wek şovenîst hatine tawanbarkirin. Ewên ku hewl didin da netewa kurd, dîrok, ziman, kultur, aborîya kurd ji nav rakîn, wî koyle bikin, be kesayet bikin, dibine azadixwaz, lê yên ku hewl didin têkoşana hebûna xwe bidin beramberî sîyaseta emperyalîst û kolonyalîst, yên ku ber xwe

50- CHP Gençlik Kollarının Gizli Raporu, Vatan, 29 Gulan 1976.

didin li dijî sîyaseta emperyalîst û kolonyalîst jî bibine şovenîst... ji xwe ji bili vê yekê ma raporteka MÎTê dê behsa çî kiriba.

Weku me li serî behs kirî, Bulent Ecevit, di axavtina xwe ya rêkeftî 9-06-1976ê ya TV de, nîşan kiriye ku li dûv naveroka vê raportê xwe amade kiriye. Helbet bêyî serokê giştî ne di şîyan de ye ku raportek bi vî rengî bihête amadekirin. Piştî daxuyanîya vê raportê û handana serokê giştî Bulent Ecevitî, endam û damezrênerên DDKD yên Enqerê û endam û damezrênerên DKDD yên deverên rojhelatî hatine desteser kirin. Yên ku hatine destgîr kirin, ev helwîsta CHPê beramberî dadgehê aşkire kirine. Endam û damezrênerên DDKD yên Enqerê, di zindana Enqere de belavokek ya şermezarkirina vê raportê belav kirine.⁽⁵¹⁾ CHP ku hemû caran berevanîya peywendiyên bi vî rengî kirîye, radibe şoreşger û dêmokratên kurd wek têkderêkî tawanbar dike.

Me li serî diyar kiribû ku ev raporte raporteka MÎTê ye, di hemû raportên MÎTê de hebûna gelê kud hatîye pesendkirin. Lê burokrasiya kemalîst, layenên bi karîger ev tişte di raportên xwe yên nehîni de diyar kirine.

Li Tirkîyê arîşa kurdî, hemû caran jî bo CHPê bûye arîşek gelek girîng. Ji ber hindê jî çênabe di vê babetê de helwîsta serokê giştî û şaxên gencan jêk cûdabin. Me li serî gelek caran amaje bi wê çendê daye ku serokê giştîyê CHPê çî caran hebûna gelê kurd pesend nekiriye. Lê di vê raporta navborî de, peyvên wek "gencên kurd" bi kar dihêt, eve jî pesenda hebûna gelê kurde. Ji ber hindê em dibêjin di derbarê babetek hinde girîng de çênabe di nabe serokê giştî û rêxistinên gencan de ferq û cewazîyek çê be. Kewate, ev raporte jî layê MÎTê ve hatîye amadekirin û bi rêka şaxên gencan yên CHPê hatîye belavkirin. Lewma CHP neçar bûye ku diyar bike ev raporta nehîni nabe rengvedana nerîna CHPê⁽⁵²⁾. eve wesaye lê aşkire bûye ku MÎT li ser partîyê bi karîgere.

Ev raporta nehîni ne wesa tiştêka lêhatîye ku ji layê ragehandinê ve hatîye diyarkirin. Eve bi qestî hatîye veguhestin ji bo ragehandinê. Armanca vê ragehandinê ewe ku nîşan bidin, peywendîya MÎT û

51- Cumhuriyet, 10 Hazîran 1976, r.9.

52- Cumhuriyet, 5 Hazîran 1976.

CHPê heye, peywendîyên grûbên çep, bizava demokratî ya netewa kurd ji CHPê bibirin.

Çepgiran nerazîbûna xwe beramberî vê roporta nehîni ya ku saloxên rêxkistinên çepên tirk dide, diyar kirine. Çend roj piştî xuyakirina vê raportê, serokê giştîyê CHPê çavpêkeftinek li gel berpîrsê weşana giştî ya rojnama Milliyete Abdi İpekçi kiriye. Di vê çavpêkeftina dirêj de, cihê serincrakêşîyê ku hîç behsa vê raporta nehîni nahête kirin. Lê di vê çavpêkeftinê de dîsa Bulent Ecevitî, behsa azadiya hizrî ya bê sînor kiriye, lê eve dê beramberî wan kesên ku dibêjin azadî ji bo gelan nehête pesendkirin, dîsa beramberî çepên tirk û sosyalîstên tirk berevanîya rewatiya xwe kiriye. Li vê derê erkek gelek girîng heye ku dikeve ser milê çep û sosyalîstên tirk. Divêt ev serokên ku bi kolonyalistî û nejadperestîya xwe pesnê xwe didin, rûyê wan beramberî gelan aşkire bikin. Aşkire bikin ku ew nêrîna dêmkorasîya azadixwaz wek perdeyekî bi kar dihînin, ya rast ew xwedan hizrêk kolonyalist û nejadperestî.

Yekane rêka vê çendê jî, helwêstek zanistî ye beramberî arîşa Kurdistanê. Şikandina taboyan e û wergirtina arîşeyê di nav rehenda dem û cihê de. Gava arîşe di nav rehenda dem û cihê de hate wergirtin, hingê hemû kevlûjank radiibe, ew kirêtêya wan ya veşartî yek bi yek aşkire dibe. Bi vê rêkê dikarin peywendîyê li gel xelkê dirust bikin. Divêt MHPê wek emrazekî wergirin ku ew xalên serêkî yên kolonyalist û nejadperestîya Tirkîyê vedîşêrin. Divêt çepên tirk kolonyalistî û nejadperestîya CHPê ya pişt vê çendê aşkire bike.

Heçiyê li gel têkoşana dêmkokratî ya netewa kurd in, ji layê Bulent Ecevitî ve wek emrazên emperyalîzmê ve dihêne tawanbarkirin. Eve ne nêrîneke zanistî ye. Armanca emperyalîzm û kolonyalistîyê ew e ku bizava dêmkokratî ya netewa kurd ji bizavên din yên şoreşger dûr bixe. Nêrîneka zanistî ya beramberî aşîrê vê çendê divêt: heger emperyalîzm welatekî û netawa wî welatî parçe kiribe, kewate di vê çendê de berjewendîya wan heye. Ev yeke ji bo berjewendîya xwe kirine. Di dabeşkirina emperyalîst ya Lozanê de, Kurdistan hatîye parçekirin û netawa kurd hatîye dabeşkirin. Desthelatîya sîyasî ya çar dewletan (Engilitera, Fransa, Tirkîya, Îran) bi hevpişkî çalakîyên xwe yên sîyasî û leşkirî ev

tişte pêk anîne. Dewletên emperyalîstî yê ku siyaseta xwe ya parçe bike û bi rê ve bibe li ser Kurdistanê selimandine, hindêk îmtiyaz jî dane kemalîstan û ew kirine hevpişkên siyasêtên xwe.

Helbet dema emperyalîzmê Kurdistan parçe kir, nexşa bêaramiyê jî dirust kir. Bêguman netawa kurd yê ku jêderên wî yê siruşî hatiye talankirin, mafên wî yê dêموكراتî, netewî hatiye têkdan, dê beramberî vê çendê bitêkoşe. Di vê prosêsê de emperyalîzm yek ji wan beşên ku hatine parçekirin beramberî parçên din bi kar dihîne. Hêmaya emperyalîzmê di doza Kurdistanê de, di vî astî de ye. Kemalîst jî ji sala 1919-ê hir ve lêgeryana peywendiyê kirine li gel emperyalîzma engiliz û fransî da jî Kurdistanê beşekî wergire û di encam de jî gebiştîye vê merama xwe. Lê ya rast divêt bizava rizgarîxwaz ya antiemperyalîst girîngî nedaba van cûre qereboyên emperyalîzmê û li dûv hizir û çalakiyên wekhev yen netewan bi rê ve çûba.

Wek Bulent Ecevitê ku bi zanistî siyaseta kolonyalîzmê bi rê ve dibe, çep û sosyalîstên tirk jî ji ber ku di nav rehenda dem û cihî de berê xwe nedane arîşa Kurdistanê, ev peywendîya serikî hemû caran piştguh kirine.

Dadgehên rêveberîya tund ya li Diyarbekirê û rûdanên din yê paşî rû dane, bûye egerêk ku şoreşger, dêموكرات, welatparêz û nasyonalîstên kurd bi lez û bez bibin xwedan hizir.ew çendeyatîya ku li gel çepên kurd pêde pêde ber bi tuwanekariya çawanîyê hate veguhestin. Kurd gehiştine wê hizra têgeha kolonyalîstîyê. Di derbarê cihan û rojhelata naverast de, di derbarê statoya kurd û Kurdistanê de pêzanînen mikum bi dest xwe ve anîn. Ev hişyarîya Kurdistanê, bi taybet burjuwazîya mîlîtarîst-kolonyalîst, paşî jî sixurên xwemalî yê van çinan li Kurdistanê û emperyalîstan tirsand. Li ser vê çendê, bi taybet CHP, partiyên siyasî yê ku nûneratîya burjuwazîya mîlîtarîst-kolonyalîst dikin, beramberî bizava demokratî ya kurd, dest bi helmata tundrawiyê kirin. Nûnerên wan yê li Tirkîyê jî bi rastî gelek zêdene... armanc pêş çave. Peywendîya bizava dêموكراتî ya netewa kurd li gel bizav û rewten din biqetînin. Di vê yekê de jî serketin.

Encama van çalakîyan çîye? Encam: pesendkirina dabeşkirina emperyalîst ya Lozanê sala 1923yan. Ev ro, çepên tirk, li gel burjuwazîya xwe ya mîltîrasît-kolonyalîst, hêjta vê dabeşkirina emperyalîstî ya li ser Kurdistanê pesend dike. ewên ku pesenda dabeşkirina emperyalîst ya sala 1923yan dikin, sala 1976an digotin “welatê me, milletê me, dihête parçekirin, emperyalîzm siyaseta parçekirin û bi rêvebirinê pêk dihîne”, eve cihê pêkenîne ye. Ne cihê bawerîyê ye. Ewên ku beramberî parçekirin û dabeşkirina Kurdistanê ya sala 1923yan xwe mit kiribûn, yê ku çî caran rexne li kemalîstên ku bûne hevpişkên emperyalîzma engiliz û frensîyan negirtine, sala 1976an li gel burjuwazîya xwe ya kolonyalîst li dijî bizava dêmokratî ya netewa kurd helwêstekî wê digre eve cihê şermezariyê ye. Her çend têorî û peyvên markîsî û lénîni jî bi kar binînin eve dê çî tiştê neguhere. Bi rêka şêwaza zanîstê dikarin rêk li pêş vê çendê bigirin. Bizava çepgirên tirk, heta ku şêwaza zanîstê bi kar nehîne, di nav rehenda dem û cihê de berê xwe neda arîşa Kurdistanê, hingê dê nikare xwe ji nêrînên burjuwazîya xwe ya mîltîrasît-kolonyalîst rizgar bike û bibe xwedan hizrêka serbixwe.

Çî yasayek wesa nîne ku bibêje kes yan jî rêkxistin di nav mercên dem û cihê de nahêne guhertin. Dihêne guhertin. Di nav mercên evro de, dimenê CHPê û serokê wê eveye. Serokek û rêkxistinek li dijî zanîstê, astengek in li pêş zanîstê û bi mikumî xwe bi taboyan rapêçane da rêk li pêş zanîstê bigrin.

Em vê çendê jî diyar bikin, hizra kes û rêkxistinê hev girtî ye. Çênabe arîşeyekê bi rêka zanîstê wergire, lê arîşeyekî din jî bi rêka ne zanîstî wergire. Bo nîmune em berê xwe bidine fizîkê. Ava ku ji layekî tasê ve dihête dagirtin, di hemû layênê tasê de wek hev bilind dibe. Tu nikare rêk li pêş avê bigrî da ku di layekê tasê de bilind nebe. Hizra mirovan jî bi vî rengî ye. Nikarin bibêjin “ji bilî arîşa kurdî, em bi zanîstî berê xwe didine diyardayan”. Ji ber ku arîşa kurdî jî di nav hevgirtina diyardayan de ye. Gava bi taboyekî berê xwe bide arîşa kurd, hingê eve dibe astengek ku bi rêka zanîstê berê xwe nede arîşên din jî.

ÎSKANA MECBÛRÎ YA KURDAN ÇAWA BERÊ XWE DANE DÎYARDA ÎSKANA MECBÛRÎ?

Ji dîyarkirina komarê hir ve, li Tirkîyê, li gel sistema kapîtalî ya ku roj bi roj pêş dikeve û karîgerîya xwe bi hêztir dike, fêodalîte, nîv fêodalîte yan jî peywendiyên hemecur yên wek prêkapîtalîst dihêne bi navkirin, berdewamî didine hebûna xwe. Ev peywendiyên ku wek prîmîtîf, paşkeftî, neserdemîyane dihêne bi navkirin, li “Devera Anatoliya Rojhelat”, peywendiyên kapîtalîstî jî li deverên din yên Tirkîyê berdewamî didine hebûna xwe. Dîsa wek vê çendê, hatîye gotin û nivîsîn dema Atatirkî, têkoşanek li dijî van peywendiyên serdemîyane hatîye dan, hemû cûre pêkole hatîye kirin da civak dêmo-kratîze bibe. Li gel vê yekê, hemû caran amaje hatîye dan ku ev cûre peywendiyên paşverû yên berhemanînê, beremberî komar û şoreşê ber xwe dane û hebûna xwe berdewam kirine. Di şîyan de ye em van cûre nivîs û gotaran di gelek pertûk û nivîsên de bibînin ewên ku li hindêk dem û cihan de hatine xwarê.⁽⁵³⁾

53- Pêkan e ku wiha hin weşanên giring bêne rêzkirin. İsmail Husrev, Türkiye’de Köy İktisadiyatı, Kadro mecmuası neşriyatı, İstanbul, 1934, r. 152-203; Hasan Reşit TANKUT, Köylerimiz bugün nasıldır, dün nasıldı, yarın nasıl olmalıdır, İstanbul, 1939, r. 18-41; Ali KEMALİ, Erzincan Tarihi, Resimli Ay Matbaası İstanbul 1932, r. 117-208; Sevket Süreyya AYDEMİR, Tek Adam Mustafa Kemal, cilt: 3, 1922-1938, Remzi Kitabevi, İstanbul 1965, r.215-238; Sevket Süreyya AYDEMİR, İkinci Adam İsmet İnönü, 1. cilt, 1884-1938, Remzi Kitabevi, İstanbul 1966, r. 299-318; Doğan AVCIOĞLU, Türkiye’nin Düzeni-Dün, Bugün, Yarın, cilt: 2, Cem Yayınevi, İstanbul, 1974, r. 1136-1140; Doğan AVCIOĞLU, Milli Kurtuluş Tarihi 1838’den 1915’e, üçüncü kitap, İstanbul 1974, r. 1332-1340; İsmail Cem, Türkiye’de Geri Kalmışlığın Tarihi, 4. baskı, Cem Yayınevi, İstanbul 1974, r. 502-511; Behice BORAN, Türkiye ve Sosyalizm Sorunları, ikinci baskı, Tekin Yayınevi, İstanbul 1970, r. 183-194; Taner TİMUR, Türk Devrimi ve Sonrası, 1919-1946, DoğanYayınevi, Ankara 1971, r. 83-94.

I. NÊRÎN Û REXNEYÊN DI DERBARE YASAYA ÎSKANÊ DE

Di van nivîsan de bara bêtir, pêkole hatîye kirin da nîşan bidin ku desthelatîya navendî, ew destwerdana ku li devera "Rojhelatî" kiriye weku têkoşaneka çîni nîşan bide. Li dûv van çemkan, serhildanên Rojhelatî yên piştî salên 1919-24an anku di bingeha berxwedana kurdî de, dijayetîyeka fêodalîzmê heye beramberî peywendiyên berhemanîna kapîtalîzma ku pêş dikeve. Dîsa li dûv van çemkan, car caran bûye pêdivî ku rêforma xakê bibête kirin. Serokê giştîyê Partîya Xelkê komarê û serokkmar Mistefa Kemalî û berpirsin dewlet û hukumetî gelek caran behsa vê pêdivîyê kirine. Qanûna îskanê ya jimare 2510 ya ku sala 1934an hatîye pesendkirin, hatîye çêkirin da bibe bersivê ji bo vê pêdivîyê. Armanca vê qanûnê wesa hatîye dîyarkirin ku aşîret bihêne cîbicîkirin û bibin xwedan ax, muhacir bihêne cîbicîkirin û bibin xwedan ax, gundiye bê ax bibin xwedan ax. Di derbarê vê babetê de, bo nimûne Ordinaryos Profesora Doktor Omer Celal Saraç, di pertûka xwe ya bi navê Siyaseta Ziraat û Sinaîyê ya ku sala 1934an de çap kirî, wesa dibêje:

A- Ord. Prof. Dr. Omer Celal SARAÇ:

"... qanuna îskan ya 14-06-1934an, dibe destpêka bingeha siyaseta îskan ya rast û dirust û hevçerxana siyaseta îskan ya tirk. Bi rêka vê qanûnê ew îskanên ku heta niha bê plan hatibûne danan, dikeve nav çarçowa siyaseteka beraqilane û li dûv çavdêriya netewî, civakî û aboriyê."⁽⁵⁴⁾

Ord. Prof. Dr. Omer Celal SARAÇ, paşî armanca qanûnê wesa bi rêz dike:

"... 1- Dabînkirina hatina muhacirên ku pabendê kultura tirk bin û serjimêriyê zêde bikin,

54- Omer Celâl SARAÇ, Ziraat ve Sanayî Siyaseti, (Ziraat ve Sinaî İktisat) İstanbul Yüksek İstisat ve Ticaret Mektebi Talebe Cemiyeti Neşriyatı No: 65, Arkadaş Matbaası, İstanbul 1934, r. 102.

2- Li dûv pêdivîya egerên aborî, netewî û leşkirî, di nava wela-
tî de rewşa serjimêrîyê bihête gohorîn,

a) Li hindek deveran berbelavkirina kultura tirkî,

b) Yên ku ne li gel kultura tirkî ne, bihêne veguhastin û bihêne
nimandin li gel kultura tirkî.

c) Gundên ku li deverên teng û jiyara wan keme bihêne vegu-
hastin li deverên destdayî û mercên tendurastî tê de hene.

3- Cîbicîkirina eşîretan.

Dê alîkarîyeka zêde bihête dan ji bo yê hatine îskankirin ji bo
kiştûkalîyê. Ax, ajal, kelûpel, tov, tewle û kadîn yan jî cih dihête dan.
(made 17) Her wekî din li dûv fermana ku hikumetê daye, kereste yan
jî pare dihête dan ji bo ku cih bihêne avakirin. (made 18) ew gundên
ku ji nû ve dihêne çêkirin yan jî avadankirin, bêyî beramber li dûv
pêdivîyên hevpişk, cih dihête dan da xwendgeh, mizgeft, jûrên gund,
baregeh, sûk, bêder, goristan, çêrgeh, li dûv qanûna daristan, bivir û
kerestên din dihêne dan. (made 19)

Meziniya erdê ku dê bihête dabeşkirin, wek dekar (1/10 hektar)
wesaye:

a) Ji bo malbateka du kesî:

	Herî zêde	Herî kêr
Ji baştirîn xakê	45	30
Ji xaka navendî	60	45
Ji xaka jêr	90	60

b) Ji bo her serjimêrîya ku ji du kesan zêdetirin, kujmeya xwarê
lê dihête zêdekirin:

	Herî zêde	Herî kêr
Ji baştirîn xakê	15	10
Ji xaka navendî	20	15
Ji xaka jêr	30	20

Heçiyê xwendewarin, li dûv pileya xwendina wan dê betir xak li ser wan bihête belavkirin.⁵⁵ Beşek malên ku hatine dan ji bo yên hatine cîbicîkirin, hindêk ji wan bi pareye, hindêk ne. Sermaya gerok, kelûpelên kiştukaliyê, dezgeh û taqimên erebana, tov bê pare dihêne dan. (made 25) ji bo ewên ku li deverên serjimêriya tirk lê zêdeye hatine cîbicîkirin jî, ax û avahîyên ku hatine dan, bê parene. Lê yên ku derveyî van deveran hatine cîbicîkirin, li dûv qerzê, ax û avahî dihêne belavkirin.

Wezîrê navxwe Şukru Kaya, di kombûna 11ê Cotmeha 1934an de, diyar dîke û dibêje, heta wê demê ew muhacirên ku hatine ji erdên dewletê ax hatîye dan, lê ji vir pê de heçiyê bihên, dê bibe arîşeyek gelek mezin ku em ji bo wan ax peyda bikin.⁵⁶

Wezîrê navxwe Şukru Kaya, di axavtina xwe de behsa vê layenê kiriye. Ewên ku hatine cîbicîkirin neçar in ku bi kêmi heta deh salan li wan devaran niştêcib bibin.(made 29)

Li dûv yasayê, koçerên xwedan kultura tirk in, dê ji bo wan rêk bihête xweşkirin. Ji bo pasporta wan vîze nahête wergirtin, ajel, tov, kelûpelên ku li gel xwe dihînin, dê gumruk ji wan nehête wergirtin. Li dûv devera ku hatine cîbicîkirin, heta sê yan jî pênc salan dê baca axê, avahî û qazancê ji wan nehête wergirtin. Di derbarê leşkirîyê de dê ji bo wan rêk bihête asantirkirin. Her wesa hemû mezaxtinên koçeran dê ji layê hikûmetê ve bihête dabînkirin. Heta hatine Tirkîye yan jî heta dûmahîya sala ku hatine û berdewamîya îskana wan, dê ji layê hikûmetê ve, cihê mana wan, xwarina wan, cil û bergên wan, sotemenîya wan, dermankirina wan bihête dan. (Made: 15)⁵⁷

Komîsyonek ji layê wezîrê navxwe û hindêk wezaretên din ve hatîye dirustkirin da cihên cîbicîkirinê li dûv merc û saxletên aborî, civakî û tenduristî destnîşan bikin, lêgeryana axên kêrhatî bikin, gengeşa mercên veguhestina koçeran bikin û bi vî karî re mijûl bibin.

55- Omer Celâl SARAÇ. b. n. b. r. 102-103.

56- Omer Celâl SARAÇ. b. n. b. r. 103-104.

57-Omer Celâl SARAÇ. b. n. b. r. 104-105.

Hikumên gohorîna berbelavkirina serjimêriyê di nav welatî de, dê ji bo kultur û aboriya tirkî encamên baş bide. Serjimêriya ku li deverên jiyara wan teng û kême ji bo berhemanîn û mezaxtinê, dikarin wan veguhezin li deverên ku derfetên wê zêdene da aramiya aborî geştir bibe, berhemanîne zêdetir bibe. Ev ro hindek erdên ku derfetên wê zêdene, bo nimûne Deryaça Wanê û dewrûbera wê bi giştî çole.

Hêmayên ku li dût qanûna îskanê bi rê ve diçin, hecumên nune-ratiya kultura tirkî dike, di heman girîngiyê de ne. Weku nivîsa ku egera pêdivî diyar dike, divêt ev qanune, "me biparêze, mikumtir bike, yeklayan bike û serjimêriyeka li dût şaristaniyeta netewa me dirust bike".

Bi cîbicîkirina koçeran dê dezgehêka çaxanavîn nemîne. Li dût daxuyanîya wezîrê navxwe ya rêkeftî 14-06-1934ê li parlemenê, ji melyonekî zêdetir, nivkoçer yan jî yên hemîşeyî hene. Wezîrê navxwe, di gotara xwe ya 11ê Cotmehê de, dibêje, cîbicîkirina serjimêriyekî li Ewropa, 5.000 lîraye, li gel me bi 100 lîrayan dihête kirin.⁵⁸⁾

Di qanûna nû ya cîbicîkirinê de, diyar dibe ku girîngî nahête dan ji bo xwedan axkirina gundiyên bê ax, ewên ku xwedan rola serêkîne di cîbicîkirinê de li welatên Ewropa. Lê li Tirkîyê dana xakê ji bo gundiyên bê ax mevzuatek jî nîne. bo nimûne; li dût "qanuna erdên dabeşkirin li ser cotyarên pêdivî pê heye di nav deverên Rojhelatî de" rê daye ku eve li ser gundiyan, endamên eşîretan, koçer bihête belavkirin şîroveya rêkeftî 14-06-1934ê li ser deverên din ji hatîye dirustkirin.⁵⁹⁾

Ord. Prof. Dr. Omer Celal SARAÇ di derbarê yasaya cîbicîkirinê de van tiştan dibêje. Em li vê derê diyar bikin ku ew şîroveyan ku ord. Prof. di derbarê yasaya cîbicîkirinê de dibêje, ne hizrêk zanistî ne. Ji ber ku Ord. Prof. berê xwe dide dîmenê seranser yên diyardeyên vê yasayê. Li dût baweriyên xwe yên subjektîfî, bi awayekî req

58- Omer Celâl SARAÇ. b. n. b. r. 106-107.

59- Omer Celâl SARAÇ. b. n. b. r. 107-108.

şîroveya madeyên vê yasayê dike. lê, zanist, berê xwe nade dimenên seranser ya diyardayan, hewl dide ku wê hêza ku reng û jîyanê dide van diyardayan, peyda bike. Pêkole dike ku têbigehê ka peywendîyên navxwe û yên derê ya van diyardayan li gel diyardeyên din çine.

Ji layekî din ve Ord. Prof. Dr. Omer Celal SARAÇ, bi qestî hewl dide ku ketwarîya objektîfî û konkîrêta ketwarî piştguh bike. Ji ber hindê ji mada 15ê ya vê yasayê dest bi şîroveyan dike. Ji ber hindê helwîsta wî ya şîroveyan bi giştî helwêstek subjektîfîye. Eve pênasêyek subjektîfî ya kesokîya wî ye. Kewate ne pênasêyek objektîfî û zanistîye.

Ord. Prof. Dr. Omer Celal SARAÇ, behsa “xelkek ku kultura tirkî berceste bike” dike. ev xelke kîye? Navê wê çîye? Zimanê wê çîye? Kultura wê çîye? Ji bo çî dibe pêdivîyek ku kultura tirkî bi wan bihête pesendkirin? Arîşe çîye ku ew kultur û zimanê xwe pêş nexin? Ord. Prof. bi rîjdi van pîrsan û diyardayan piştguh dike û berê xwe nadê. Di gotarên xwe de behsa van diyardayan nake. Ya rast, van diyardayan beşdarî şîroveyan xwe nake. Ji ber ku bi qestî berê xwe nade kategorîya peywendîyên diyardan, bi qestî ji peywendîyên din cûda dike, çî gotarêkî wî nabe gotarêk zanistî.

Renge mirov hindêk diyardan yan jî peywendîyên diyardan nebîne û tenegehê. Çê dibe egera vê ji kêmasîyeka çavdêrîyê be. Leyaneyê bi giştî peywendîyên diyardayan, hêzên ku bingeha peywendîyane nebîne. Eve hemû tiştên normalin di dirustkirina rûdanên zanistê de. Ji ber ku ew kesê di nav vê prosêsê de ye, dê paşî hest bi kêmasîya çavdêrîya xwe bike, peywendîyên diyardayan li gel diyardên din û hezên wê yên ku dibine bingeha peywendîyan têbigehê. Bi vî awayî dikare kêmasîya xwe dirust bike. Lê rewşa Ord. Prof. Dr. Omer Celal SARAÇ ne wesayê. Ord. Prof. rasterast, diyardeyekê, diyarda kurdî, bi zanebûn vedîşêre û piştguh dike. eve jî nişaneyê wê çendê ye ku ew li dûv çarçowa kemalîzmê, îdeolojîya fermî berê xwe dide babetê û ne zanistî ye. Ord. Prof. Dr. Omer Celal SARAÇ, hewl dide ku îdeolojîya fermî, anku kemalîzmê wek pezanînek zanistî

destîşan bike. Lê ne di şîyan de ye bi gotarên xwe vê yekê piştrast bike. Ji ber ku propozîsyona ku bi rêka dîyardeyan nehête piştrastkirin çî caran nabe zanistî. Veşartina xalên serêkî û bi zederoyî wergirtina wan xalên veşartî, nabe helwêstek zanistî.

Ord. Prof. Dr. Omer Celal SARAÇ, di gotara xwe de, dibêje cîbicîkirina serjimêriyekê Ewropa 5.000 lîraye lê li Tirkîyê 100 lîraye. Divêt zanist vê çendê dîyar bike ka egera vê ferq û cewaziyê çîye. Divêt ser rawesta ka sîyaseta cîbicîkirina tirk ji ber çî hinde kêm mezaxtine û bi asanî bi rê ve diçe.

B- Erdogan BAŞAR:

Sala çapkirina pertûka Ord. Prof. Dr. Omer Celal SARAÇ 1934 e. Mehên dawîya vê salê ye. Salên din jî li ser vê qanûnê, gelek şîrove hatine kirin, nêrîn hatine pêş. Ji ber ku yek ji wan derfeta serincrakêşîya berewirdiyekê dide, me veguheste vê derê.

Ev gotare 30 sal piştî ya yekê, di organa weşana Partîya Karîrên Tirkîye kovara Sosyal Adelet de sala 1963ê hate xwarê. Nivîsa Erdogan Başarîye. Navê babetê “Dîrok maf û girîngiya rêforma xakê dihîne pêş”.⁽⁶⁰⁾ Erdogar Başar, nivîskarêkî kovara Sosyal Adaletê ye.⁽⁶¹⁾ Erdogan Başar, di nivîsa xwe ya bi navê “Dîrok maf û girîngiya rêforma xakê dihîne pêş” de, wesa dibêje:

“... paşî, qanûna veguhestina hindê kesên deverên Rojhelatî ji bo bajarên rojava dihên dumahîya serhildana Rojhelatî ya sala 1926ê. Ev “hindê kes” “mintaqa îdara orfî şerq li gel 1400 kes û malbatên van kesan ji bajêrê Beyazidê, malbata 8 yaxîyan û mehku-mên giran yê de deverên navbirî ne”. Li dûv mada 9 ya vê qanûnê, erd û avahîyên li ser van erdan yê kesên hatine veguhestin, dê bimîne ji darayîya weqfa gencîneya dewletê.

60- Erdogan Başar, Tarih Toprak Reformunu Haklı ve Mümkün Kılıyor, Sosyal Adalet, Hejmar: 2, 26 Adar 1963, r. 7.

61- Sosyal Adalet, Jimar: 2, 26 Mart 1963. r. 2

Di mada lê ya qanûnê de, hiceta destpêşxêriya veguhestinê ya kargêriyê dihête diyarkirin. Ev veguhestinane, "Li dûv egerên kargêrî, leşkirî û civakî" dê bihêne kirin.

Mada 10ê ya qanûna îskan jimara 2510 rêkiftî 14-06-1934ê, nîşan dide ku armanceka berfireh ya vê qanûnê heye da li gel civakê guhorînekê çê bike. Ev mada jî bi vî rengîye:

Mada 10- ev qanun rêk nade kesayeta hikumi ya eşîretan. Di vê derbarê de heger hikumek, belge, daxuyanî, piştgiriyeke hebe jî, evene hatine rakirin. Axatîya eşîran, şexî û belge, dab û nêrît, piştgiriyeke wan û rêkxistinên wan hemû hatine rakirin.

Berî pexşa vê qanûnê, hikumek yan jî belgeyek yan jî bi rêka dab û nêrîtan, ew mal û milkên ku ji bo axa, şêx, begên eşayîran bêyî merc ji bo darayîya dewletê dimîne.

Wek diyarê ev qanûna ku demeka ku komar bi helwêsteka dewletparêzî hewla serbora pêşesaziyê dide, ji bo xwe dike armanc ku bi awayekî aşkîre hez dike rêk li pêş jiyana eşîretê bigre karîgerîya beg û axayan ji nav bibe.⁶²

Hizra nivîskarê kovara Sosyal Adalet Erdogan Başar, di derbarê qanûna îskanê ya jimare 2510ê de, bi vî rengî ye. Seraray 30 sal ser re çûye, di behskirina qanûna jimara 2510an de çî guhorînek çê nebûye. Nexasme em dikarin bibêjin hêjta bi zanebûn egerên rast û dirust ya çêkirina vê qanûnê dihête veşartin. Hez dikin wesa nîşan bidin ku rûdana desteserkirina erdên şêx, axa, eşîretan, ji bo destpêka rêforma xakê bû. Nivîskarê kovara Sosyal Adalet Erdogan Başar wesa dirêjî dide peyva xwe:

"... piştî 27ê Gulanê 19.10.1960 û bi qanûna jimara 105an hindêk made li ser qanûna jimara 2510an hatine zêdekirin. Mada lê ya vê qanûnê, rêk hatîye xweşkirin, heçiyê ayînê, bike emrazek hest yan jî dab û nêrîtan yan jî emrazê îdeolojîyên biyanî yan jî bi rêka tundra û fişarê bi hêza xwe xelkê deverê tepeser bike, bitirsîne, dest-

62- Erdogan Başar, g. n. b. r. 7.

dirêjîya mafê wan bike, kar li îrada wan bike yan jî bizavên kar li berjewendîya netewî dike, bike, ew kesane û kes û karên wan dihê-ne veguhestin ji bo deverên cûda.⁶³⁾

Erdogan başar, paşî di gotara xwe de dibêje, hikumên qanûnê, têra şikandina karîgeriya sîyasî û aborî ya axayan nake, ji hindêk serederîyên radîkaltir xwe radigrin. Di berdewamiya peyva xwe de wesa dibêje:

“... ev rûdanên ku di dîroka me de jêk dût û cûda ne, di xalekî de dibehêne yek. Mulkîyeta xakê, ne têgeheke nahête guhorîn, ne hebûneka pîroze, parêzbende û objeyek cîgire. Berûvajî vê yekê, car caran hindêk maytêkirinên sîyasî, car caran yên civakî û sîyasî, car caran jî destwerdanên ku diviya guhorînên civakî pêk bihîne lê kêmbi karîger bûn, di vê gorepanê de dîyar bûne.

Heger bi qanûnekê şiyaban dawî li jîyana eşayiriyê anîbana li Tirkîyêyê axatî nemaba, niha me dê di asteka pêşverû de gengêşe li ser arîşên din kiriba. Ji ber hindêk egeran eve çê nebû. Lê êdî ev ro di şîyan de ye.

Hikumeka destûrî ev ro ku rê dide vê çendê di rewacê de ye. Di pêşeroja yasaya xakê ya tirk de nimûnên bi vî rengî gelekin ku nişan dide rêformek bi vî awayî bi maf û destûrdayîye. Gundîyên tirk, ji bo erdî arîşedar e û pêdivîya civak tirk heye ku biçe nav asteka pêşkeftî, hêvî dike ku babeta erdî bi awayekî heq û şoreşgerane bihête çareserkin.

Beramberî vê yekê, hindêk axayên xakê, hindêk kapîtalîstên ku hez nakin xelk ji bin destê axayan rizgar bibin ku vê yeke ji bo xwe wek metirsî dizanin û hundek paşverûyên piştgirîya wan da parîk nan wergirin, hewl didin ku rêforma erdî varê bikin, hikuma destûrê ya berçav, veşêrin. Ev têkoşan dê li dût berjewendîya xelkî, li dût têkoşana azadîya civakê û prensîbên destûrê bigehe encamekê. Berûvajî wê, çênabe.⁶⁴⁾

Wek dîyare Erdogan Başar qanûna îskan ya jimare 2510ê, wesa

63- Erdogan Başar, g. n. b.

64- Erdogan Başar, g. n. b. r. 7.

dîyar dike ku eve pêkoleyeka rêforma erdî ye, dabeşkirina axî ye ji bo gundiyan, parçekirina mulkîyeta xakî ya mezine, serederîyeka radîkal e. Ev hemû pêkaleyeka da konkirêta ketwar û ketwarîya objektîfî veşêre. Nivîskar diruşmên pêşverû jî bi kar dihêne, da pê ketwarîya objektîfî veşêre. Nivîskarê kovara sosyal Adalet, hindêk têkdanan jî dike da bikare kankirêta ketwar, ketwarîya objektîfî veşêre, ji hizra xelkê dûr bixe.

Nivîskar, piştî dibêje mada 10ê ya qanûna jimara 2510 eveye, babeta serî wesa dîyar dike. Lê mada 10ê ya qanûna jimare 2510ê ne tenê eveye. Erdogan Başar, di bin navê mada 10ê de bi tenê beşa benda A û benda B dide. Ya rast benda C û Ç jî hene. Di van bendan de jî eve dihêne nivîsîn:

“... C: berî pexşkirina vê qanûnê, wezîrê navxwe xwedan destpêşxere da yên ku axa, beg, şêxtî kirine û yên ku hez dikin van karan bikin, yên ku li dewrûbera sînoran niştecihin û mana wan ji bo asayîşê cihê metirsîyê ye, ew li gel malbata xwe dihêne veguhestin ji bo deverên guncaw.

Ç: wezîrê navxwe destpêşxere, eşîretên ku ser bi tirkan e lê ne ji kultura tirkan e, li gel endamên xwe bi awayekî jêk cûda li deverên jimare 2 bihêne cîbicîkirin, endamên eşîreta koçer yên ser bi tirk û kultura tirk in, bihêne veguhestin li deverên saxlem û mercên jiyanê guncawtir be, endamên eşîretên koçer yên ku ne ser bi tirk in û ne pabendê kultura tirk in bihêne veguhestin derveyî sînorên Tirkîyê.”

Nivîskarê kovara Sosyal Adalet Erdogan Başar, ji ber çî ev bendên dawî yên mada 10ê nabîne, piştguh dike û vedişêre? Ji ber ku ev bendane aşkire dikin ka ev qanûne ji ber çî hatîye çêkirin. Ji ber hindê, ev qanûne, ne qanûna îskane ye, qanûna îskana mecbûrîye. Qanûna nefîkirinê ye. Desthelatîya navendî û kemalist, bi piştgirîya hemû derfetên dewletê, hemû mal û mulkên axa, şêx û began bi darê zorê ji wan werdigrin, wan û zarokên wan bi darê zorê yên jendirmeyan re dikine sirgûnê. Nivîskarê kovara sosyal edaletê jî, bi navê ew çend axayên axê ne, hêrîşê wan dike. her weha, desthelatîya

navendî anku çîna serdest û çîna rêveber ya netewa serdest di nav pêkvebûnekê de ne. Ewe pesendkirina hemû çalakîyên faşîst, nejad-perest, antîdemokratî, kolonyalist ya çîna serdest û rêveberan e.

Pirsa ji ber çî ev kesane dihêne nefikirin nake û lêgeryana bersivê nake ji bo vê pirsê. Yê ku hatine nefikirin, ne evne bi tenê ne. Divêt em pirs bikin; nefikirina xelkê dibe rêka rêforma xakê?

Her çend axa, beg, şêx di nav peywendîyên çînî de û sistema kolonyalî de, çînên serdest û kolonyalist in, lê dihêne nefikirin ji ber ku hez nakin ew bibin alternatîfek ji bo netawa kurdî. Ji ber ku kolonyalist hewl didin alternatîfên siyasî yê çînên serdestên xwemalî bişkînin û wan li gel xwe biguncînin heta ku bikarin wê deverê, netewê bikin kolonîya xwe.

Diyare nivîsa nivîskarê kovara Sosyal Adaletê Erdogan Başar, gelek bi karîger bûye ku nivîskarê din yê vê kovarê Samim Kocagoz jî, di vê kovarê de babetek belav dike û heman hizran diyar dike.⁶⁵

Em dê rexne li kesekî din jî bigrin ji ber hizra wî ya di derbarê qanûna îskanê ya jimare 2510, anku qanûna îskana mecbûrî yan jî qanûna nefikirinê de. Ev Doç. Dr. Taner Timur e. Nivîskar, di destpêka pertûka xwe de diyar dike ku “bi karanîna teorî û şewaza sosyalîzma zanistî” ev vekolîna xwe çêkiriye. Ji ber hindê em dê vê rexne xwe di beşên din de diyar bikin.

Em dê niha hewl bidin da nîşan bidin ka egera rast ya çêkirina qanûna jimara 2510 çî ye, madeyên qanûnê çî ne, hincetên qanûnê çî ne û li dûv çavpêkeftinên parlemena Tirkîyê, behsa vê yekê bikin.

65- Samim Kocagoz, Köylümüz Kimden Yana. Sosyal Adalet, Jimar: 5, 16 Nisan 1963. r. 11.

II. DÎYARDA QANÛNA

ÎSKANA MECBÛRÎ (NEFÎKIRIN)

A. madeyên qanûnê:

Qanûna jimara 2510, 52 made ne. Sala 1934ê hatîye pesendkirin.⁽⁶⁶⁾ Emhindek madeyên qanûnê yên girîng vediguhezine vê derê. Daxuyanîyên pedîvî yên di derbarê madeyên qanûnê de, bi rêka têbînîyan hatîne kirin.

Pêşekî

Deverên îskanê

Made 1- Li Tirkîyê wezîrê navxwe destpêşxere ku niştecihbûna serjimêriyan dê li dûv vê qanûnê û programa pabendîya kultura tirkî bihête kirin

Madde 2- li dûv nexşeya ku ji layê wezîrê navxwe ve hatî kirin û wezîrên pratîkî ve hatîye pesendkirin, Tirkîye, ji layê deverên cîbicîkirinê ve xwedan 3 cûre deverane.

Deverên jimare 1: ev cihene ji bo serjimêriya kultura tirkî ne.⁽⁶⁷⁾

Deverên jimare 2: ev cihane hatine terxankirin ji bo serjimêriya ku dihête daxwazkirin da nûneratîya kultura tirkî bike.⁽⁶⁸⁾

66- 2510 sayılı İskân Kanunu, Kabul tarihi 14 Haziran 1934 Resmi Gazete ile neşir ve İlanı 21 Haziran 1934, Resmi Gazetenin numarası 2733, Düstur, 3. tertip, cilt 15, Teşrisini, 1933-Teşrinievvel 1934, Başvekâlet Matbaası, 1934, r. 1156-1175.

67- Ev herêm, bi gelemperî ji sedsalên dirêj ve, herî kêm ji 2000 salên B.Z. ve herêmên ku kurd lê dijîn in. Bakurê Kurdistanê beşên Bakur-rojavayê wê, yanî beşa Kurdistanê a ku bi peymanên Lozanê ya dabeşa Emperyalîst ji Tirkîyeyê re hiştibû. Hikûmet bi qanûna 2510an dixwaze nifûsa tirk li virê bi cih bike û serdestî têxe destê tirkan.

68- Ev deverên rojavayê Tirkîyeyê ne. Bi taybet deverên Deryaspî, Ege, Marmara, Trakya ne. Kurdan, ji warên wan ên ku herî kêm 2000 sal berî zayînê lê bûne radikînan davêjin nava tirkan bo asîmîle bikin.

Deverên jimare 3: ev cihane ji bo egerên cih, tenduristî, aborî, kultur, siyaset, leşkirîye û ji bo cîbicîkirinê qedexeye.⁽⁶⁹⁾

Di nexşa pesendkirî ya deverên cîbicîkirin ku li serî hatîye xwarê, li dût pêdiviyên paşerojê, heger guhorînek bivêt, ji ber vê çendê li ser daxwaza wezîrê navxwe, lijneya wekilên praktîkî dikarin biryarê bidin.

Fasîl: 1

Pesenda koçer û penaberan

Made 3- bi armanca yên ku ji derê bixwazin bi yekane yan jî kom li Tirkîyê niştecîh bibin, kes û eşîretên koçer yan jî yen ser bi binyata tirkî û kesên ku ser bi kultura tirkîne, li dût vê qanûnê bi fermana wekilê navxweyî dihête pesendkirin. Em dibêjine wan koçer. Bi rêka lijneya wekilên praktîkî ve dihête destnîşankirin ka kî yan jî xelkê çî bajêrêkî ser bi kultura kurdî dihête hejmartin.⁽⁷⁰⁾

Bi armanca yên ku ne ji ber neçarîyê li Tirkîyê cîbicî bûne, lê pena xwe gihandine me, em dibêjine wan koçer. Koçerên ku egerên mada 4ê li gel wan nîne, heger hez bikin li Tirkîyê cîbicî bibin û vê çendê bi nivîskî bigehînin hikumeta wê devera ku ew lê ne, ew jî koçerin. Ji bo penaberên din hikumên welatîbûnê pêk dihêt.

Wekilê navxwe, rênmayekê amade dike ji bo destnîşankirina rêkên wergirtina penaber û koçeran.

69- Ev dever dê bêne valakirin. Ji Îskan û Îkameyê re bêne qedexe kirin. Ev herêmen Agırî, Sason, Dêrsim, Zilan (Wan), Başurê Qersê, Rojavayê Diyarbekirê, Bedlîs, Bingol û Mûş in. Wekî din çend cihên din ên Anatolîyayê. Bnr. Qanûna bi jûmara 5826an, dîroka Qebûlê 3.8.1951, dîroka weşanê: 9.8.1951; Danezana 6. a Şaxa Midûrîya Giştî karên Xak û Îskânê ya bi Serokwezîrîyê ve, di 17.10.1951de û jûmar 154. jûmar 17180-3615/49500; Dîsa heman şax bi jûmara 3630-105/8836 û danezana 224an; bendên pêvek ên qanûna bi jûmara 5098an, Li hîn herêman bi van qanûn û danazînen jorê rewşa "qedexetîyê" hatîye rakirin.

70 Ev bi gelemperî koçberên tirk ên ku ji welatên wek Yugoslavya, Romanya, Bulgaristan, Yekîtîya Komarên Sosyalîst ên Sovyetan hatine. Bitaybetî hikûmet hatina vanan bo Tirkîyeyê özellikle teşwîk dike. Armanca wê cîbicîkirina wan li welatê kurdan e.

Made 4 - A: Yên ne ser bi kultura tirkin

B: Anarşist

C: Sixur

Ç: Çingenên koçer

D: yên ku ji sînorên welatî hatine derkirin

Wek koçer nahêne wergirtin ji bo Tirkîye.⁽⁷¹⁾

Nexwaşiyên vegir rasterast dihêne veguhestin û ji layê hikumetê ve bê beramber dihêne dermankirin.

Made 5- yên ku ji ber peymanek taybet bi neçarî hatine Tirkîye, li dûv hikumên ne musliman û biryarên hikumetê dihêne wergirtin.

71- Hikûmeta beyan dike ku dê mafê penaberîyê nede kesên bi kultura tirkan ve negirêdayîne, yanî bitaybetî bo kurdan, bo kurdên ku tekoşîna rizgarîya netewî didin (ji vanan re hin caran anarşist, hin caran sixur dibêje) nede. Bitaybetî divê ev mijar li ber çavan bê girtin. Piştî dabeşkirina Emperyalîst a Lozanê, hikûmetên ku Kurdistanê parvekirine yanî, emperyalîzma îngilîz, emperyalîzma fransîz, Komara Kemalîst û monarşîya Şehînsah Riza Şah, bo baş kontrolkirina vê kolonîya hevpar di nav xwe de gelek peymanan îmze kirine. Di van peymanan de xala bingehîn a tevgerê parastina ewlehîya sînoran bi hevkarîye. Ev hevkarîtî, hevkarîya leşkerî, politîk, îdarî û hiqûqî dihundurîne. Wekmînak: hikûmeta Kemalîst, di 1926an de bi hikûmeta emperyalîst a îngilîz re, di 1927an de bi hikûmeta emperyalîst a fransîz re, di salên 1930an de jî bi Monarşîya Şehînsah Riza Şah re peymanên bi vî awayî îmze kiriye. Di mehên havîna sala 1930an de sepandinek erjeng a van peymanan pêk hatîye: Kurdan li Başûrê Kurdistanê bo xweserîya Kurdistanê bi hikûmeta emperyalîst a îngilîz re ketine şerek mezin. Artêşa îngilîz, bi girtina hêzên hulo yên monarşîya ereb jî li cem xwe, bi yekîneyên xwe yên hewa û bejî hêrîşê Kurdistanê dike. Kurdên ku di heman demê de Îranê re jî di şer de ne, bi rewşên pir neyînî re rû bi rû mane. Kurdên ku ji aliyê yekîneyên artêşa îngilîz ve ketine tengasîyê heta Çolemergê hatine û ji hikûmeta Komara Tirkîyê mafê îlticayê xwestine. Hikûmeta Kemalîst, li gor peymana ku bi hikûmeta emperyalîst a Îngilîz re çê kiriye mafê îlticayê nedaye kurdan. Dîsa li gor vê peymanê di encama bi hevkarîya hikûmeta emperyalîst a îngilîz û hikûmeta Kemalîst de serokên kurdan hatine girtin û tekoşîna ku bo daxwazên kurdan ên demokratîk netewî dihat dayîn bi xwîne hatiye fetisandin. Bûyera girtina Şêx Ehmed û Mele Mistefa Barzanî ji aliyê Îngilîzan ve, darizîna wan û îdamkirina wan bi kurtî ev e. Îngilîzan paşê biryara îdama wan wergerandine cezayê miebed hebsê û serokên kurdan li Besrayê avitine zîndanê. A ev qanûna îskâna mecbûrî, bi van bendên xwe carek dî hikum dide ku dê ji kurdên bo rizgarîya netewî tekoşîn didin re mafê miltecibûnê neyê dayîn.

Made 6- A: koçer neçarin li gel endamên malbata xwe biçine ew cihên ku ji sinorî derbar bûne yan jî bi emrazekî hatine wê deverê, xwe bigehînin berpîrsên wê derê belgeya koçeriyê wergirin û belgeya wergirtina welatîbûnê wajo bikin. Belgeya koçeriyê, li şûna belgeya ji dayikbûnêye, heta salekî bi rê ve diçe.

B: yên bûne koçer, ji layê lijneya wekîlên praktî ve yekser wek welatî dihêne wergirtin. Biçûkên wan girêdayî dayik û bav yan jî kes û karên wanin. Biçûkên ku bê kes hatine, bêyî ku berê xwe bidine temenê wan, yekser dibine welatî.

Madde 7- A: koçer û penaberên ku ne ji nejada tirkî û bi nivîskî diyar kirine ku daxwaza alîkarîyê nakin, ew azad in her cihê Tirkîyê ku bivên dikarin le akincî bibin. Heçiyê daxwaza alîkarîyê ji hikûmetê kirine, neçar in ku ew cihê ku hikûmetê destnîşan kiriye, biçine wê derê.⁽⁷²⁾

B: yên ne ji nejada tirkî, her çend daxwaza alîkarîyê ji hikûmetê jî nekin, ew neçarin li cihê ku hikûmetê destnîşan kiriye, biçine wê derê, heta destûra hikûmetê nebe, ew neçarin li wê derê jî bimînin. Heçiyê bê destûr biçine erdekî din, cara yekê dihêne vegerandin, gava dubare bike, bi biryara lijna wekîlên praktîkî ve ji welatîbûnê dihêne derxistin.⁽⁷³⁾

C: penaber û koçerên ku hatine Tirkîye heger heta du salan daxwaza çibîckirinê nekin, alîkarîya niştecîhê nahête dan.

72- Çi di vê qanûnê de, çi jî di qanûnên piştî vê de, çi jî di biryarnamê û tamîrnameyên hikûmetê de tebîra "nejada tirk" li ser hev û bi îsrar dihê bikar anîn. Heta salên 1951an ev domandîye. Weka ku dê di beşa pêş de ya ku tê de hevdiîtinên meclîsê tene vegotin de bê ditin, Wezîrê karê hundir ê wê demê Şukru Kaya, li ser bi kar anîna tebîta nejada tirk bi îsrar radiweste.

Divê xwendevan bala xwe bidin vê xalê. Zîra, Kemalîstên îro jî li ser hev dibêjin ku Kemalîzm ne nejadperest e.

Di vî maddeyê de jî behsa alîkarîyên hikûmetê ku dê ji penaberên tirk re bike tê kirin.

73- Divê li virê li ser gotina yên ne ji "nejada tirk" bê rawestin. Ev kurd in. Bi taybetî kurd in. Eleqeya ku Komara Kemalîst ji kesên ji nejada tirk û ne ji nejada tirk re nişan dide balkêş e.

Fasil: 2

Veguhestinên navxwe, serederiyên kulturî û kargêrî

Madde 8- wekîlê navxwe destpêşxere, di nav Tirkîye de, gundên ku erdê wê teng e, daristan e, çiyayî ye, bi bere, ji bo jîyanê dest nade, her çend koçer bin jî, dikare xelkên deverên jimara 3yê veguheze ji bo deverên destdayî, gundên ku xaniyên jêk dûrin, wan li navendên guncaw kom bike, dikare konên wan, govên wan, zozanên wan yê di nava gundî de yan bide çêkirin yan jî qedexe bike.⁽⁷⁴⁾

Madde 9- wekîlê navxwe destpêşxere, çîngeneyên gerok yê ser bi kultura tirk in û koçerên ne ser bi kultura tirk in, bêtî ku kom bi kom dikare wan li ser bajêran belav bike, li gundên kultura tirkî lê hene wan cîbicî bike, yê ku sixuriya wan diyar bûye jî, ji dor sînoran dûr bixe, çîngeneyên gerok yê biyanî û koçerên ne ser bikultura tirkîne ji sînorên netewî derbixe.⁽⁷⁵⁾

Madde 10-

A: ev qanûna nahêle hukma kesokî ya eşîretê hebe. Her çend di vê derbarê de hikumek, belgeyek û daxuyaniyek hebe jî, ew mafene hatine rakirin. Axatî, şêxtî, begtî û belgeyên wan yan jî dab û nêrîtên wan, dam û dezgehên wan hemû hatine rakirin.

74- Biryar hatîye dayîn ku bi qetî herêmên jimara 3. werin valakirin. Çi koçber çî akincî bin, bi qetî dê herêmên jimara 3. werin valakirin û ji îskânê re bêne girtin. Naveroka veguhestina nifûsê bi bal cihên baştir ve bi mebesta veşartina diyardeya bingehîn e. Ji layê di ve ev eleqeya hikûmeta Kemalîst ne ji kurdên ku ne ji nejada tirk in re ye, ji kesên ji nejada tirk re ye yanî kesên ku ji Balkanan û Yekûtîya Komarên Sosyalîst î Sovyetan hatine re ye.

75- Ev made bi zelalî sedemê bingehîn ê çêkirina vî qanûnî derdixe holê. Kurd, dê ji cih û warên xwe bêne avêtin, bi bal nuroya 2 yê ve, yanî bo herêmên wek Deryaspî, Ege, Marmara, Trakya ve bêne sigûnkirin. Li van herêman wek "Reşandin" li nava gundên tirkan dê bêne belavkirin. Bi vî awayî dê di nava tirkan de bêne helandin. Kemalîstên "Rizgarîxwezên Netewî" raman û sepandinên wan ên bo kurdan ev in.

B: Berî pexşa vê qanûnê, hikumek yan jî belgeyek yan jî bi rêka dab û nêrîtan, ew mal û milkên ku ji bo axa, şêx, begên eşayîran bêyî merc ji bo darayîya dewletê dimîne. Li dût hikumên vê qanûnê û şewazên dewletê, ev mal û milkane ser koçer, panaberên bê xak yan jî cotyarên kê m xak dihête tapokirin.

Heger di belgeyên tapoyê de navê wan nehatibe tomarkirin, bi tenê di nav xelke de wek malê eşîrê dihête zanîn, heger endamên eşîrê jî ji bilî van milkan ne xwedan milkên din bin, ew milka ka dê yê kî be ji layê lijneya kargêrîya wê deverê dihête destnîşankirin. Ev biryara lijneyê ya ku ji layê parêzgeran ve hatiye pesendkirin, biryara dumahîye.⁽⁷⁶⁾

C: Berî pexşkirina vê qanûnê, wezîrê navxwe xwedan destpêşxere da yên ku axa, beg, şêxtî kirine û yên ku hez dikin van karan bikin, yên ku li dewrûbera sînoran niştecîhin û mana wan ji bo asayîşê cihê metirsîyê ye, ew li gel malbata xwe dihêne vegubestîna ji bo deverên guncaw.⁽⁷⁷⁾

Ç: Wezîrê navxwe destpêşxere, eşîretên ku ser bi tirkan e lê ne

76- Qanûn bi vî madeyê xwe beyan dike ku eşîran, serokatîya eşîrê, begîtiyê, axatiyê, şêxîtiyê ji holê rakirîye. Paşê dibêje ku bi awayê deletî dest danîye ser erdên vana. Paşê jî îfade dike ku dê li van erdan koçberên ku ji Balkanan û ji Yekîtiya Sovyetan hatine û li herêmên 1 numro hatine bicihkirinê, bête belabkirinê. A ev xusûs ji layê nivîskarên tirk ve, ji layê Kemalîstan ve tê xwestin ku wek reforma erd bê dîtîn. Halbûkî, tu eleqeyek vê bi hewldana reforma erd re tuneye. Carek xwedîyê erd ên lîtenê Kurdistanê yanî bes xwedîyê erd ên li Kurdistanê hedef hatine girtin. Bo xwedîyên erd ên li cihên din î Tirkîyeyê, şêx, serokê eşîran dest nehatîye dayîn. Ya duyem rêya reforma axê ne sirgûn. Bi bedêlek dîyarkirî desteserkirina erdan, ji kesên bêerd re belavkirin e. Mihtewaya "Bedêlek dîyarkirî" jî ji layê hikûmeta şoreşger ve tê te'yîn kirin. Ji ber ku erd li gundîyên bêerd tê belavkirin, bertekên ku dibe ji xwedîyê erdan we re jî tê şikandin. Ji layê din ve hewldana bingehîn a çalakiyên reforma erd ew e ku girîngî bo gundîyên herêmê yên bêerd bibin xwedî erd bê dayîn. Halbûkî di nava kesên ku ji Kurdistanê têne sirgûnkirin de gundîyên bêerd, yên kêmerd, rênçber ûhd.. jî hene. Nivîskarên tirk, Kemalîst, sirgûnkirina girseya rênçberên kurd qet li ber çavan nagirin.

77- Dîsa li sînoran bo temînkirina ewlehîyê behsa sirgûnan tê kirin. Ev teknîkek e ku emperyalîstên îngilîz û fransîzan û dewletên kolonyalîst ên di li kolonîyên xwe her dem sepandine.

ji kultura tirkan e, li gel endamên xwe bi awayekî jêk cûda li deverên jimare 2 bihêne cîbicîkirin, endamên eşîreta koçer yên ser bi tirk û kultura tirk in, bihêne veguhestin li deverên saxlem û mercên jiyanê guncawtir be, endamên eşîretên koçer yên ku ne ser bi tirkin û ne pabendê kultura tirkin bihêne veguhestin derveyî sinorên Tirkîye.⁽⁷⁸⁾

Made 11- A: Heçiyê bi zimanê tirkî nizanin, kom bi kom, ji nû ve gund, tax, grûbên karkir û sinatkaran damezrînin yan jî çênabe ev kesên wesa gundekî, taxekê, karêkî yan jî sinatekî bi tena xwe ji bo kesên xwe bihêlin.⁽⁷⁹⁾

B: Ewên ku ne ser bi kultura tirkî ne yan jî ser bi kultura tirkîne lê ne tirkî, bi zimanekî din diaxivin, bi bîryara lijna wekîlên praktîkî û wekîlê navxwe ve ji ber egerên leşkirî, siyasî, komeleyî û asayîşî serederiyên pêdivî dihêne wergirtin. Bêyî ku kom bi kom, dikarin wan veguhezin erdekî din û dikarin wan ji welatîbûnê jî derbixin.

C: Biyanîyên ku li bajêr û bajêrokan hatine cîbicîkirin, divêt rêjeya serjimêriya wan ji ya wê deverê %10 be û nikarin taxên cûda jî dirust bikin.

Fasil: 3

Îskan

Madde 12- deverên jimare 1:

A: Rêk nahête dan da çî eşîretek yan jî koçerêk ji nû ve bihête wergirtin, çî kesekî ne ser bi kultura tirkî ye, ji nû ve bihête cîbicîkirin û çî kesê ku ne bi ser kultura tirkîye, vegere û xwe cîbicî bike.⁽⁸⁰⁾

B: Li van deveran endamên eşîret û gundên ser bi nejada tirkin,

78- Wek dixuyê ji wezîrê daxilî re erkên pir mezin têne dayîn. "selahiyeta" wî ya ku dikare "Kesên ne xwedî kultura tirk in" yanî, kurd in bavêje dervayê Tirkîyê jî heye.

79- Ev made jî ji aliyê nişandana mahiyeta qanûnê, çandiniya wê ya rastîn ve pir girîng e.

80- Dîyar dike ti neferek ku ne tirk be dê li herêmên numro 1 yanî li herêmên kurd nikaribe bê bicîhkirin.

lê zimanê xwe ji bîr kirine yan jî natine piştguhkirin dihêne veguhestin li dewrûbera gund, bajêrokên ser bi kultura tirkîne.⁽⁸¹⁾

C: ewên ku berî 1914ê li van deveran mane û zimanê wan tirkîye, ji ber şerê giştî û netewî çûne bajêrên derveyî van deveran niştecih bûn û heta çebûna vê qanûnê çî alîkarîyeka akincîbûne newertine, ji bo wan dihête dabînkirin ku carêka din vegerin cihên xwe yê berê.

Ç: Koçerên ser bi kultura tirkî yê ji derê hatine, li dûv mercên werz û jîyanê, ewane li van deveran dihêne akincîkirin.⁽⁸²⁾

D: Welatîyên kultura tirk yê deverên jimara 3 yan jî derveyî deverên jimara 1ê hatine cîbicîkirin, li gel malbata xwe pêm ve li dûv mercên werz û jîyanê dihêne veguhestin ji bo deverên jimare 1.

E: Heçiyê xanenişîn û leşkirên ser bi kultur û nejada tirk in û ji bajarên derveyî deverên jimara 1ê ne, heger hez bikin li gel malbata xwe pêk ve li vê deverê akincî bibin, dîsa heçiyê ji vî bajêrî be û ji nejada tirk be û li van deveran leşkirî kiribe, piştî leşkiriya xwe dikare li gel malbata xwe yan jî heger nezewicibe, dikare bizewice û akincî bibe, eve li dûv mada 17ê dihête cîbicîkirin.⁽⁸³⁾

Made 13- Li devera jimare 2:

1- Yê li xwarê hatine nivîsîn, dihêne cîbicîkirin li wan cihên ku wekilê navxwe destnîşan kirîye.

A: Penaber û koçerên ku ji derê hatine,

B: Eşîretên wê deverê,

C: Dihêne veguhestin ji bo deverên jimare 1 û 2,⁽⁸⁴⁾

81- Dîyar dike ku dê tirk li herêmên kurdan bêne bicîhkirin.

82- Ew koçberên ku ji Balkanan, yanî Yugoslavya, Romanya, Bulgaristan û Yunanistan û ji Yekîtîya Komarên Sosyalîst î Sovyetan hatine.

83- Di vî madeyî de biryar hatiye dayîn ku kesên di 2 kategorîyan de tene komkirin bi malbatên xwe re dê li herêmên numro 1 yanî li herêmên kurdan bêne bicîhkirin.

84- Tê gotin ku dê kurd, bo herêmên numro 2, yanî herêmên Deryaspî, Ege, Marmarayê bêne sirgûnkirin.

Ç: Heger ji xelkê devera jimara 1 û 3 be û li wan deveran leşkirî kiribe, dikarin bizewicin û li wê derê bimînin,⁽⁸⁵⁾

D: ewên ne ji nejada tirkin li devera jimara 1, dikarin bihêne vê deverê û cîbicî bibin.⁽⁸⁶⁾

2- yên li xwarê hatine nivîsîn ji layê biryara lejna wekilên praktikî ve dihêne veguhestin û cîbicîkirin

A: cotyarên bê ax yan jî kêm ax,

B: kesên ku tujî karesat û rewşa ne baş bûne,

C: miroven li deverên bê ber yan jî çirav yan jî metirsî lê heye yan jî deverên qedexene ji bo leşkirî,

Ç: yên ku ji ber egerên germatîyê, siyاسî, kargêrî, komeleyî, leşkirî, aborî hatine veguhestin.

3- cîbicîkirina wan karêk neçare ewên ku ne ji nejada tirkin, bihêne belavkirin ser bi gund û taxan yan jî bêyî ku bibin kom li bajêr û bajêrokan bihêne cîbicîkirin.⁽⁸⁷⁾

Made 14- Xelkê devera jimare 3 ku hikumetê ji ber egerên cih, tenduristî, aborî, kulturî, siyاسî, leşkirî û asayîşê qedexe kiriye û daxwaza çolkirinê wê derê kiriye, li dûv mercên werz û jîyanê û vê qanûnê dihêne veguhestin ji bo deverên jimara 1 yan jî 2.

Heta biryara lijna wekilên praktikî nebe çi kesek ji nû ve nahête cîbicîkirin li deverên jimara 3.⁽⁸⁸⁾

Made 15-1- Emrazên veguhestinê yên dewletê yên erdî, deryayî bê pare koçer û penaberan li gel hemû kelûpelên wan, ajelên wan, wan digehîne heta cihê ku ewê lê akincî bin, heger ew cihê ku ew dê

85- Kurdên ku li herêmên numro 2 leşkerî kirine, terxûs bûne bo li wirê bizewicin bimînin têne teşwîqkirin.

86- Kurdên ku bixwazin li herêmên numro 2 bimînin bo mnaê têne teşwîqkirin.

87- Carek din tê gotin ku dê kesên ne ji nejada tirk, yanî kurd li herêmên numro 2 bêne belawelakirin.

88- Tê diyarkirin ku dê gelê herêmên numro 3 yanî kurdên cihên ku herêmên qedexe hatine îlankirin çawa û li kûderê bêne îskankirin.

lê bimînin, ne li ser rêka wan be, divê heta wêstgeha û bendera nêzik wan bigehînê.

Şirketên barhelgir û veguhestinê, neçar in bi bûhayekî kêr van kesan, kelûpelên wan û ajalên wan veguhezin.

Penaber yan jî koçerên ku li dûv madeyên 2-8-9-11-12-13-14-an ji cihekê hatine veguhestin ji bo cihek din û yên ku ji derê bi xwe hatine ku neçarî hindêk pêdivîyan bin:

A: Li dûv îskanê dihêne dirustkirin,

B: Mezaxtinên veguhestina wan, kelûpelên wan, xwarin, tov, ajalên hemecûr, kelûpelên wan yên ji layê gumrukê ve azadin, ji cihê wan yan jî ji sînorî heta cihê ku ew dê akincî bin, ji layê hikumetê ve dihête dan.

C: Roja hatina wan heta roja di nav sînorên me de hatine cîbicîkirin, heta salekê hemû xwerin, sotemenî, dermankirin û mana wan ji layê hikumetê ve dihête dabînkirin.

Ç: Cil û bergên yên gelek hejar jî ji bo carêkê ji layê hikumetê ve dihête dan.⁽⁸⁹⁾

3- Ewên ku ji laye hikumetê ve hatine veguhestin, yên ne hewceyî pêdivîyane û bi serbestî cîbicî bûne, mezaxtinên wan ji laye hikumetê ve nahête kirin. Lê ji cihên derfet tê de heye, ax, cih ji bo xanî, bax û bostan dihête dan.⁽⁹⁰⁾

Bi mercê ku ew bi xwe mezaxtinên xwe bikin, emrazên veguhestinê, cihê manê, xwerin, vexwarin û sotemenî ji laye hikumetê ve dihête dabînkirin.

4- koçerên ku ji laye hikumetê ve hatine, her çend pêdivîya wan hebe yan jî nebe, ji bo hemûyan benda dûyê ya vê madeyê pêk dihêt.

89- Di vê madeyê de diyardibe ku hikûmeta tirk çî qas bi germî nêzikî koçberên "ji nejada tirk û ji kultura tirk" ku ji Balkanan û ji Yakûtîya Sovyetan hatine nîşan dide.

90- Hikûmeta Kemalîst bi vebirî ifade dike ku dê mesrefên veguheztina kurdên ku ew bi xwe wan vediguhêze û wan dixê îskana mecbûrî û mesrefên di neke.

Ji cihê ku rabûne heta sînoren me, xala b ya benda 2yê anku hemû mezaxtinên veguhestinê, cihê manê, xwarin, sotemenî û dermankirina wan ji layê hikumetê ve dihête dan.⁽⁹¹⁾

5- ewên ku bi rizamendiya xwe hez dikin bi azadî xwe cîbicî bikin, ew ax, avahî û mezaxtinên ku hatine dan, ji wan dihête wergirtin û destûra cîbicîkirinê jî ji layê wekilê navxwe dihête diyarkirin.⁽⁹²⁾

6- Ji layê wekilê navxwe xişteyeka pileya pêdivîyan dihête danan ji bo yên hewceyî pêdivîyan û ne pêdivîyane jêk cûda bibin.

Made 16- A: Jin û mêr wek malbatek dihêne cîbicîkirin.

B: Zarokên nezewicî, zelum û jinên bî yên bê zarok, li gel dayik û bav yan jî li gel yek ji wan heger sax be, dihêne cîbicîkirin.

.....

E: Zarokên zewicî û neviyên zewicî, bi tena serê xwe wek malbat dihêne cîbicîkirin.⁽⁹³⁾

.....

G: Penaber û koçerên tirk li gel deverên kes û karên xwe dihêne cîbicîkirin.⁽⁹⁴⁾

Made 17- cihê cîbicîkirinê dihête çêkirin ji bo malbat bikare li dûv pêdivîya xwe xanî yan jî cihê xanî, ji bo sinatkar û bazirganan firoşgeh û dikan ji bo bikarin jiyara xwe bikin yan jî ji bo sermaye gerok ya cotyaran erdek, ajelên cotkarîyê, kelûpelên pêdivî, tov, gov û kadîn yan jî cihên wan dihêne çêkirin.

91- Ev Made jî nîşan dide ku ji layê sepandinê ve di nava kesên ji nejada tirk ne ji nejada tirk de, yanî kurd, cewazîyek mezin heye.

92- Hikûmet ji kesên ku li cihê dixwaze bicihnabin û ji mihacirên ku îskâna serbest dixwazin, mesrefên ku kiriye wek pêşin paşvedigire.

93- Jin-mêr û zarokên azeb malbatek tên hesabandin û yekeyek îskânê pêk tîne.

94- Mihacir û koçberên tirk carek dî eleqeya germ a dewletê dibînin.

Li gund û bajêrokan, ji bo sinatkaran ji dikanê cûda, bi kujmeyek nîv erd dihête dan. Xişteya dabeşkirina xakê ya ku pileya cîbicîkirinê nîşan dide, eveye:

1- Ji xaka kiştûkaliyê:

A: Ji bo malbateka du serjimêre:

Kêmtirîn dekar	Zêdetirîn dekar	
30	45	ji xaka baştirîn
45	60	ji xaka navend
60	90	ji xaka jêr

B: Ji bo serjimêriya ku ji du kesan zêdetire, kujmeyên xwarê lê dihêne zêdekirin:

Kêmtirîn dekar	Zêdetirîn dekar	
10	15	Ji xaka baştirîn
15	20	Ji xaka navend
20	30	Ji xaka jêr

2- A: Ji bo malbata ku xwedan du serjimêrin:

Ji baxçên meywe yên her cûre, baxçên narencîye ji axên baş yan jî bax û bostanên bi avî li dewrûbera bajêr û bajêrokan:

Kêmtirîn dekar	zêdetirîn dekar
6	15

B: Ji bo malbata ku ji du serjimêriyan zêdetire, du dekar lê dihête zêdekirin.....

IV- Ji layê hikumetê ve penaber û koçerên ku derçûyê xwendina bilindin ji ber xizmeta wan yên boş ji bo gelê tirk kujmeyên benda yekê yan jî du û sê dihête dan, yên derçûyê amedeyî ne, ji sêyan dû,

yên derçûyê xwendina navencî jî ji sêyan yek dihête dan.⁽⁹⁵⁾

V- Xanenişînên ku li devera jimare yekê cîbicî bûne, ewên ku ji kultur û nejada tirkin ji deverên jimare dû û sê hatine veguhestin ji bo deverên jimare yekê, beşa wan li dûv benda çarê li dûv pileya xwendina wan bi zêdehî dihête dan.⁽⁹⁶⁾

Di mada 18 û 19an de rêk asankirin hatîye nîşandan ji bo yê hatine cîbicîkirin. Mada 20 jî, diyar dike heçiyê li deverên jimara 1 akincî bûne, bi awayekî pêşin li dûv pileya cîbicîkirinê nîrxên wan heta du qat zêdetir dihête dan. mada 22 jî behsa xanî û xakên ku dê li ser akincîyan bihête dabeşkirin, dike. madeyên 22,23,24 jî, diyar dike ku parêzger û qeymeqam destpêşxerin ji bo çolkirin û desteserkirina xanî, erdan. Madeyên 26, 27, 28 jî, diyar dike ku heçiyê hatine neffikirin mal û milkên wan ji bo dewletê dimîne, dewlet bi bûhayekê kêr parêkî dide ev pare jî dê ji layê komîsyona teqdîrê ya taxê ve bihête destnîşankirin. Madeya 29ê bi vî rengîye:

Madde 29- A: Penaber û koçerên ji layê hikûmetê ve li deverên jimare 1 hatine cîbicîkirin, neçarin ku li wê derê bi kêrî heta 10 salan bijîn. Heta destûra wekilê navxweyî nebe, nikarin li erdekî din ji bo xwe cih ava bikin. Ewên ku bê destûr çûne li erdekî din cih girtine û hez dikin cih bigrin, dîsa dihêne vegerandin ji bo cihên xwe yê berê.⁽⁹⁷⁾

B: Ewên ku ji deverên jimara 1 û 3, çûne ya jimare 2, li dûv mada 1, 10, 11an hatine cîbicîkirin piştî 10 salan jî heta biryara lijna wekilan nebe nikarin biçine erdekî din ji bo xwe cih çê bikin.⁽⁹⁸⁾

Mada 30 ya qanûnê jî, ew mal û milkên ku bi qerzî yan jî bê qerz

95- Ev made jî biryar daye ku ji mihacir an koçberên dibistana bilind xwendine re bêtir erd bê dayîn. Erdê ku dê bo xwendayên dibistana bilind bê dayîn du qat tê zêdekirin.

96- Di vê fiqreya madeyê 29. de hatîye diyarkirin mihacirên ku li herêmên numro 1 ji aliyê hikûmetê ve têne îskankirin, li wirê herî kêrî divê 10 sal mecbûr in bimînin.

97- Hatîye diyarkirin ku bêyî destûra Wezîrê Daxilîye nikarin biçin cihêk dî û warez dî nikarin ji xwe re çêkin.

98- Di fiqreya B a madeyê 29. de jî, biryara malbatên ku ji Kurdistanê bo beşên cuda yê Tirkîyeyê hatine sirgûnkirin, piştî 10 salan jî li cihên dî bicihbûna wan ne pêkan e, bêyî biryara Wekilên Îcrayê li tu cihî nikarin biwar bin, hatîye anîn.

hatine dan ji bo yên demerên jimara 1 û 2, heta 10 salan nikarin bifroşin yan jî bihête baxişandin eve bi hikmê qedexeyan hatiye girêdan.

Madeyên din yên qanûnê di asta teknîkî de ne. Madeyên 31 û 37 jî, dîyar dike ku penaber û koçerên ku ji Sowyet û Balkanan dihên gumruk ji wan nahête wergirtin, mada 38 jî dîyar dike ku ew leşkirîyê jî nakin.

Madayên 39-41. Behsa hikumên darayî dike.

Madaya 39. wesaye:

Madde 39- I: li deverên jimare 1 û 2 li dûv madeyên 12 û 13, ew penaber û koçerên ji layê hikumetê ve hatine cîbicîkirin, li dûv hikumên qanûna jimare 885ê sermayeyê ku wek sinat û kiştûkal, kelûpel, ajel, erebane, tovên ku di nav sînorên cîbicîkirinê de hatine dan yan jî dê bihêne dan û xak û avahîyên dê ji bo deverên jimare 1 bihêne dan yan jî hatine dan, bê beramber û bê pareye. Ewên ku berî van bûne qerzdar, nikarin parê xwe wergirin, yên ku qîstên xwe dane jî, nikarin parê xwe wergirin.

Xakên ku li dûv benda 3 ya xîsteya dabeşkirinê hatine dan, ew jî bê parene.⁽⁹⁹⁾

2: Penaber û koçerên ku li dûv hikumên vê qanûnê ya jimare 885 li deverên jimare 2 hatine cîbicîkirin yan jî dê bihêne cîbicîkirin, ew ax û avahîyên hatine dan, li ser bingeha qerzdarîyê.

Karûbarên qerzdarîyê, li dûv qanûna navxwe, wergirtina qerzî, kirîna malî, ji layê wekaleta darayî ve dihête kirin.⁽¹⁰⁰⁾

Mada 42 behsa damezrandina komîsyona cîbicîkirinê, madeyên 43-50 jî behsa hikumen di derbarê qerzdarên de dike ku evene ji layê desteya wezîran ve bi rêka rênmayekî dihête destnîşankirin.

99- Ev made biryar daye ku malbatên koçber ên "ji nejad û kultura rk türk in", li Kurdistanê hatine bicîhkirin, alîkarîyên ku hikûmetê daye wan yanî mal û erdên dane wan bêpere ne.

100- Di vê fiqreyê madaya 39. de jî, biqet'î û zelalî hatiye gotin ku erdên bo kurdên îskankirî hatiye dayîn wek deyne.

B. Egera Qanûnê

“Pêşnûmeya egera wê hatiye pesendkirin”

Egera pêşnîyara qanûna îskana mecbûrî, ji layê wekilê navxweyî ve hatiye amadekirin û di kombûna 27-04-1932yê ya lijna wekilan de hatiye pesendkirin da bihête pêşkêşkirin ji bo Parlemena Tirkîye.

Ev egera ku roja 02-05-1932 ji layê serokê wekilan Dr. Refikî ve hatiye pêşkêşkirin ji bo parlemenê, girîngtirîn beşên wê egerê wesa ye:⁽¹⁰¹⁾

“...wek dihête zanîn nejada tirk û turanî serkêşê hemû nejadane di dema koçberîya mezin ya dîroka cihanê de.

Tirkên ku bûne bavê cotyarîyê û hesinkarîyê ye, şaristanîyet biriye li her devera ku lê maye, li demên berê û çaxa navîn de hêza wê ya ber çave û şaristanîyeta wê di dîrokê de diyar e.

... tanzîmat şûna civaka îslamî ya tirk, hemû hêma têkel kir yê, ku ziman û ayînên wan cûda û di nav Osmanî de kom kir.

Cesteya kargêrîya reha ya ku desthelatîya ayînî û emperyalîstî li welatî dirust kiriye ya rast li gel sîyaseta nûneratîya netewî nagunce. Rehatî dihêle ku hêmayên jêk cûda nekarin li gel hev bijîn, neçar dike ku pêk ve bin û perçîme bibin. Ji ber hindê divê ew koçer û penaberên ku li deverên din hatine, di nav bajêr û bajêrokên tirkên bihêne belavkirin û roj bi roj bihêne helandin. Ev xelkê ku hatine bajarên cûrewcûr, kom bi kom li wan deran gund û tax dirust dikirin û di nava tirkên de serpêçî dirust dikirin. Evne bi salan bi tenê zimanê xwe axivtin. Di hemû dîroka osmanî de tirkî wek zimanê xwe pesend nekirin. Endamên li ser nejada tirk jî, ji ber ku jêk cûda û dur jiyan di dema osmanîyan de li gel nejada xwe neguncîyan.

.....

101- Bnr. Li qanûna Cerideya Zabita Meclîsa Milleta Mezin a Tirkîyeyê (TBMMZC). Devre IV. İċtima 3, Cilt 23, TBMM Matbaası, Ankara 1934, r. 67an de bi rêza eleqedar a: 189.r.1-4

Di nav van 9 salên komarê de, piştî babetên navxwe û yên derê ku ji layê hikumetê ve hatine çareserkirin, êdî dora wê sîyasetê hatîye ku di hikumdarîya sîstemeka normal de, hebûna xwe biparêze, mikum bike, yekcure bike û li ser kultura me netewî û şaristanîyeta serdemîyane, bi destê dewletê jimara tirkî bi çawanîyetî û çendayetiye zêde bikin...

Ji bo geşkirin û bihadarkirina berhemana netewî ya li welatê me, hem ji bo zêdekirina jimara hevnejadîyên me yên ku dê ji derê bihên, hem jî ji bo zêdebûna hevnejadên me yên navxweyî, divêt em wan ji wan deverên ku kêr derfetin veguhzin deverên ku tê de aboriya wê xweş û geş bikin da nejada me bi hêztir be. Her wesa wela-tîyên me dê ji deverên ku mercên wan ji bo tenduristîyê dest nade, bihêne rizgarkirin û bihêne veguheztin ji bo deverên guncaw.

Dîsa divêt hikumên qanûnî bihêne dan ji bo hikumetê da bikare li wan deverên ku zimanê wan ne tirkîye, rêk li pêş wan bigre da jimare zêde nebe, civaka heyî belav bike, serederîyan wergire ji bo parastina yekîtiya kulturî. Her wesa divêt kesên biyanî li gundan nehêne cî bi cîkirin, li bajêr û bajêrokan de bimînin û serjimêriya wan 10 ji % derbaz neke, eve ji bo parastina hebûna netewa me gelek girînge.”

Wek dîyare, ev hincata rêkeffî 1932, dîyar dike ku tirk yekem nejada ku hêrîşên koçberîyê dike, li wan cihên ku dagir dike jî wan deveran dike tirk. Li gel vê yekê, bi taybet di serdemên Tanzîmat û Meşrûtiyetê de, ji ber îslamîyetê, girîngîya pêdivî nehatiye dan ji bo tirkîtiyê û hindê nejad û kultur di nava tirkîtiyê de neheliyane. Li dîv pênasa qanûna medenî ya tirk, “evne bi salahan sal bi zimanê xwe axivtin. Di hemû serdema Osmanî de, tirkî wek zimanê xwe yê zikmakî berceste nekirin.” Ji ber hindê ye ku girîngtirîn şixulê şoreşa kemalîstan ewe ku tirkî û tirkîtiyê li xelkên ku zimanê wan ne tirkîye, bide pesendkirin. Helandin û jinavbirina wî miletîye. Ziman, kultur û hebûna wan ji ser ziman û dîrokê bibe. Ev qanûne hatîye çêkirin da vê encamê bi dest xwe ve bihine.

Pêşnîyara qanûna ku rêkeftî 27.4.1932yê hatîye pêşkêşkirin ji bo serokatîya parlemenê, 40 madeye.⁽¹⁰²⁾

Paşê ev pêşnîyare, di desteya katî ya pêşnîyara qanûna îskanê de hindek guhorîn hatine çêkirin.⁽¹⁰³⁾

Diyar dibe ku ev pêşnîyare heta sala 1934ê çî karêkî nake. Rêkeftî 27-05-1934ê desteya katî ya pêşnîyara qanûna îskanê ya parlemenena tirk, jimara biryarê 6, bi nivîsa jimare 1/335ê, bi hindek guhorînan ve, vê pêşnîyarê pêşkêşî parlemenê dike. destê 27-05-1934ê dema pêşnîyarê pêşkêşî parlemenê dike, hindek guhorînen biçûk di ziman û derbirinên deqa pêşnîyara sala 1932yê de jî dike.⁽¹⁰⁴⁾ ew pêşnîyara ku roja 11-06-1934-aa pêşkêşî parlemenê dikin û roja 14-06-1934-ê dihête pesendkirin, bi vî rengîye:

Di pêşnîyara rêkeftî 27-04-1934ê de wesa hatîye nivîsîn:

“ev qanûne ji bo çî hate çêkirin?”

Bi koçberîya berfirehbûna nejada tirk ku ji Rojhelatî dest pê kiriye ber bi Rojava ve diçe, ji bo hemû cihanê bûye qencîyek gelek baş.

Ev koçberî di 8 rojan de dest pê kiriye (di deqê de her çend bibêje 8 roj jî, divêt ev bibe 8 hezar) (ÎB) bêtî rawestan bi hezarahan salan berdewam kiriye û her koçberîyek bûye ronahîyek li ser nejadên axa Rojava ewên ku di bin tariyê de mayî.

Ji ber ku li Asya Navîn hişkbûna deryaça, rûbar û çeman, pîrbûna xîzê li hemû deveran, hêlaye ku ji du qolan ev koçberîya ber bi Rojava dirust bibe. Ev koçberîye, heta Asya Rojava, Ewropa û Efrîqya belav bûye û bingeha şaristanîyeta ev ro dirust kirine. Yekem koçer jî tirkin.

Ne lêhatineke ku gelê tirk berbelavî çar layenan bûn da ku bikarin hebûna xwe ya li welatî biparêzin. Ev koçberîye li çî sînorêk û li

102- Zabî cerîdesîya ku li jorê navê wê bihurî, r.21-27.

103- Zabî cerîdesîya ku li jorê navê wê bihurî, r.28-45

104- Zabî cerîdesîya ku li jorê navê wê bihurî, r. 5-20.

çi welatekî rawestîyaye, li wê derê hişyarîyeka jiyane ya civakan hatîye dirustkirin, ji ber hindêye bav û bapîrên me yê ku cara yeke koçî Anatoliyê kirine, ji bo şaristanîyetê, qencîyek yekta kirine û ev şaristanîyete li ser Anatoliyê, gehîştîye hemû cihanê.

Ev xale pir bi aşkireyî dîyar dibe ku nejada tirk dîroka cihanê li gel dîroka xwe dirust kiriye, dema koçî ber bi rojava kiriye, bi tenê tiştêk ji bîr nekiriye: ew jî jiyana efendibûnê!

Eve, naverok û bingeha çebûna nîfşê tirke. Tirkê ku hemû tişt daye, bi tenê du tişt nedaye, dema ew ji destê wî diçe jî, bêyî rawestan, her astengîyek têk daye, her çi hatîye pêş ruxandîye û bûhayê wê her çend giran û sext be jî, xwe gihandîye û bi dest xwe ve anîye. Çi caran tirkan ev hizre ji bîra xwe dernexistîye: jiyana dîl û bindestîyê.⁽¹⁰⁵⁾ Eve, di dema jiyana Asya Navîn de jî wesa bû, di dema împatorîyan de jî wesa bû. Ji wê koçberîyê heta niha jî wesa berdewam kiriye. Di nav dehhezâr salan de car caran tûşî arîşan bûye, hebûna xwe ji dest daye, ketîye bin nîrê nejadên din, lê bêyî rawestan, xwe kom kiriye û rabûye ser xwe, ew cih hêlaye û li cihêk din ji bo xwe hikumranî dirust kiriye. Ev rêveçûne şeşhezâr sal berî bûna îsayî dest pê dîke, heta ev ro berdewam dîke. Hêzeka din ya tirkan heye, li wan deverên ku lê akincî dibe, şaristanîyetên ciwan dirust dîke, zû bi zû zêde dibe, hindî zêde dibe jî, ji bo armanca xwe diçe pêş, welatan dagir dîke û berbelav dibe û tîjkê şaristanîyetê dibe wan deran. Eve deh hezar salin dîrok dibîne ku ev milete her mijûle bi vî karî. Ev rêveçûne, bi kotekî be jî yê li gel xwe bi rê ve birîye, li hindêk cihan jî têkelî wan bûye, li hindêk cihan jî ew bi rê ve birîye û gihandîye radeyekî. Ev heza hebûna nejada tirkbûnê, hêlaye ku ev jîyana koçberîyê li gelek deveran bi rê ve biçê heta ev ro û ev ro Tirkman, Yorukê ku em dibînin bermaya vê çendêye.⁽¹⁰⁶⁾

105- "Nejîyana bi dîlî û di binê fermanê de" encamek mecbûrî ya geşedanên neteweyan e.

106- Bnr. Li qanûna Cerîdeya Zabîta Meclîsa Mîlleta Mezin a Tirkîyeyê, Devre 4, İçtima 3, Cilt 23, r. 67an de, layihaya esbabê mucibe, r.5

... hizra serêkî ya çêkirina vê qanûnê eveye. Di vê qanûnê de ne bi tenê anîna koçberan heye. Li vê derê hizra girîng û serêkî, kare. Ew jî bi hezarahen salin tirkên ku bir birî dijîn, wan kom bikin dawî li jiyana koçberiyê bihînin û karê kultur bibirin, ji ber hindê jî rênmayên aşkire û vebir di vê qanûnê de hatine danan. Di vê qanûnê de bi aşkireyî karên dewletê dihêne danan da ewên ku ji kultura tirkî dûr mane, li welatî cî bi cî bikin, kultura tirkî bi wan bidin bercestekirin. Komara Tirkîye neşîya wê çendê pesend bike yên ku ne dilxwazê ala tirke, lê ew mafê ku qanûn û welatîbûna tirkî didê bi kar dihîne. Ji ber hindê ye, vê qanûnê nîşan daye ku divêt yên wesa di nav kultura tirkî de bihêne helandin û rêkên pabendkirina wan peyda bikin ji bo tirkbûnê. Di dewleta Komara Tirkîye de, heçiyê bibêje ez tirkim, divêt tirkbûna wan di nav dewletê de aşkire be. Li vê derê çî caran dewlet gumanê nabe ser yên ku dibêjine xwe ez tirkim. Lê vê qanûnê ew xale jî çareser kiriye, ewê ku mifayê ji dewletê werdigre, wek tirkekî mifayê ji hemû qazancên welatî werdigre, lê hestên tirkbûnê mezin nake, bi rêka vê qanûnê ew jî hate rakirin. Komara Tirkîye vekolîna wê çendê kiriye ka evene hemû ji kê derê dihên û bi rêka vê qanûnê jî ev xale çareser kiriye. Hez dike wan di nav hebûna mezin ya tirk de bihelîne û hebûna welatîyên bira dirust bike. Ji ber hindê bingeha qanûnê ji bo hindekan nehatîye danan. Li vê derê ya ku hatîye damezrandin hestên welatîbûnê ye. Qanûn bi tenê li ser vê çendê hatîye danan. Ji ber hindê ye ku hizra dewletê ne bi tenê anîn û çibicikirina koçberane."⁽¹⁰⁷⁾

Wek diyarê, armanca serêkî, helandina kurdane di nav hêmayên tirk de, nehêlana hebûna netewa kurd e. Encumenê Muvaqat ya Layihaya Qanûna Îskanê, paşî yek bi yek nêrînen xwe yên di derbarê madayan de diyar dike.⁽¹⁰⁸⁾

Li ser mada yekê ya pêşniyara hikumetê, ev nêrîne dihête pêş:

107- Zabî cerîdesîya ku li jorê navê wê bihurî, r.8

108- Bnr. TBMMZC, Devre IV, İçtima 3, Cilt 23, r. 67'deki kanun ile ilgili olarak sıra No: 189, r. 8-20.

“... bi berçavkirina rûniştin û belabûna serjimêriya mada yekê, bi bernamêka mikum û berdewamî, divêt rêk li pêş hizrên biçûk û teng bihête girtin, eve jî bi rêkeka dirust daxwaza serkeftina vî karî anîye pêş.

Hez dike bibêje: dewlet nahêle hî çawa hez bike li dûv hizra xwe yan jî li deverêka welatî bi daxwaza xwe cî bi cî bibe û malekî dirust bike. Ev made wek daxwaza dewletê hatiye hêlan.⁽¹⁰⁹⁾

Nêrîna ser mada heftê ya Layiha Encumena Muvaqat ya Qanûna Îskanê jî wesaye:

“... Di mada heftê de, xalên wan koçberan hatiye danan ewên ku de li cihekî welatî cî bi cî bibin. Beşa yekê ya madê, ji bo kesên nejad tirke. Evne heger ji hikumetê daxwaza alîkariyê nekin jî, ew azadin dikarin li cihekî welatî xwe bi cih bikin. Lê heger daxwaza alîkariyê ji hikumetê bikin, hingê neçar in ku li cihê ku hikumetê destnîşan kirî, akincî bibin.

Bi armanca di navkultura tirkîbûnê de bihelin rêk nehatiye dan ewên ku ser bi kultura tirkîne lê bi zimanê tirkî neaxivin, ew jî neçar in ku li cihê ku hikumetê destnîşan kirîye, li wê derê akincî bibin.⁽¹¹⁰⁾

“... her çend di daxwaza hikumetê de nivîsî be ku ew koçerên ku ne ser bi kultura tirkîne, li gundên ser bi kultura tirkî dihêne cîbî-cîkirin jî, armanc ewe ku ewene bi lez û bez zimanê xwe yê zikmakî ji bîr bikin, têkelî tirkan bibin, bi mercê ku li gundekî mezin li taxekî yan jî nezîkî hev wek cîran pêk ve nebin, di rûniştina wan de çî arîşe nîne.”⁽¹¹¹⁾

109- Li virê jî bicîhbûna kurdan a li ser axa bi hezar salan e lê di jîn re “bicîhbûna belawela” tê gotin.

110- Cerideya Zabîte ya ku li jorê borî, r. 9. Çi di xalê qanûn de, çî jî di axaftinên cudayên li ser qanûn hatine kirin de, bitevî ku bo kurdan “kesên li derveyê çanda tirkan” hatiye gotin jî di sa “kesên xwedî çanda tirkan ên ku zimanek ji derveyê tirkî diaxivin.” Jî tê gotin.

111- Ev axaftin bi awayek ku qet bêtîraz sedema çêkirina qanûnê der dixê holê. Cerideya Zabîte ya li jorê borî, r.10

Di derbarê mada 11ê jî wesa dibejê:

“... mada 11ê ya ku wek rewşa mada 9ê ya berêye di daxwaza hikumetê de, armanc di vê madê de, li welatî afirandina yekitiya ziman û xwîneye.”⁽¹¹²⁾

Ev hemû daxûyanîyane gelek girîngin jî bo nîşandana naveroka nejadperest ya vê daxwaza qanûnê.

C. Çavpêkeftina Qanûna Îskanê ya Mecbûrî li Parlemenê

Peşnîyara Qanûna Îskanê ya Mecbûrî, di yekem danaşîna çavpêkeftina parlemena tirk ya rêkeftî 7-6-1934ê de hatiye pesendkirin.⁽¹¹³⁾ Em hindêk beşên vê çavpêkeftina parlemenê vediguhezîne vê derê. Bi rêka têbinîyan daxuyanîyên di derbarê çavpêkeftinan hatiye nîşandan.

“...Pêşnîyara Qanûna Îskan û Biryamama Komisyona Katî ya jimare 1/335.

SEROK- Danasîna di derbarê Desteya Rêveberîyê dest pê kiriyê.

NAŞÎT HAKKI BEY- (Kutahya)- Hevalên min yê ezîz, qanûna serêkî ya şoreşa me xwedan roleka yekta ye ji bo em bikarin şêwazekî bidine welatê xwe, li ser hebûna me ya ev ro, nîfşên azad, dewlemend û saxlem mezin bikin, da bikarin li ser van axan heta hetê best bi şeref û bûhagiranîya tirkbûnê bikin.”⁽¹¹⁴⁾

... Geli hevalan, miletê tirk yê dinya dîtî, li dora Gazî Mustafa Kemalê ku rizgarîxwazê tirkîtiyê û şoreşgerê mezin yê cihanê ye, kom bûye. Welatê dayik bi hezeka mezin tirkên derêke hembêz dike.

112- Zabîr ceridesîya ku li jorê navê wê bihurî, r.11

113- Bnr. TBMMZC, Devre IV, İctima 3, Cilt 23, TBMM Matbaası, Ankara 1934, r.67-77, r. 140-160, r.164-166

114- Behsa (qanûna cihbicihkirinê) ya ku dê rûmet û şerefa tirkbûnê bi kesên li ser van erdan bide famkirinê dike.

Eve ji du sedsal û nîvan hir ve, gelê tirk ji rûbarên Tuna heta kenarên Merîçî bi destvala û şepirzeyî ber bi welatê xwe ve koç dikirin û bi destê rêveberîya ku nezanê tendûristiya serjimêriyê çîye, dihatine qirkirin. Di nav wan de bi taybet hêmayên ku bi zimanê tirkî nizanin, dihatine parastin. Evne dema aso tarî bû jî qet şerm nakin dikarin derbazî refên dijminî bibin. Hewl didin ku ji qiraxên Anatoliyê wek xençerêkî xwe li sînga welatî bidin. Gelî hevalan niha em dê biryarêk bê vegeer wergirin, ev qanûna ku dê li hemû welatî pêk bihêt, dê dezgeheka dumahî ya civakî jî ji binî ve çareser bike.

Hebûna civaka tirk, dê xwe ji vê dîmena nakok ya ku ne hejî wê ye, xwe rizgar bike, li gel yekîtiya ziman, kultur û armancê dê bi perçîmebûna melyonan, wê kêmtewên ne siruştî, têkelî dîrokê bike. Ev encama bextewar, yekcarî nehatiye wergirtin. Ev biryara ku em ev ro bi şanazî didin, ji damezrandina Komarê hir ve encama têkoşana dijwar û serederiyên bi rijdin bi taybet ji layê hikumeta ku serokê birêz bi rê ve dibe hate dirustkirin.⁽¹¹⁵⁾

Ji bo em vê nakokiyê û çînayetiyê li ser welatî nejîn, têkoşana li dijî yên ku prensîbên me nas nakin, gelek dijwar bû. Serhildanên çekdarî, bizavên paşverû, şelandinên li çiyana û hêrîşên wan, bara bêtir hêza xwe ji giyana eşayîriyê wergirt. Rêveberîya şoreşê, bêyî tirs beramberî ewên ku hewl didin da biryara xwe li ser dewlet û xelkê biçespîne, xwina xelkê bimije, destdirêjiya mal û jiyana wan bike, têkoşa. Hebûna bê hevpişk ya vê dewletê bi hemûyan da nas-kirin. Ev ro em vê sêmbola şerefê, di dawîya vê şerê mezin, li ser sîstema ewlekari û leşkerî dirust dikin. Bi rastî ew hukmên ji bo nema-na dezgeha eşayîrî hatîne danan, bi hêze hindî têkdana vê rêkxistina rûreş. Hinde saxleme ku carêke din dê aj nede.

Têgehiştina karî ya fermanberên me yên kargêrî û wergirtina wan, dê raza serkeftinê dirust bike. Qanûn karêk dirust kiriye ji bo serkeftinê hemû destpêşxêrî daye hikumetê. Ez di vê roja miletî de,

115- Zabit ceridesîya ku li jorê navê wê bihurî r.68. Tê xwestin ku kurd bêne asîmîlekirin.

li vê kursiyê pîrozbahîya hemû welatîyên xwe yên ku ji jiyana eşayîrî azad bûne û gehîştine jiyana qazancê, karî, wijdanî û azadiyê, dikim. Çi bextewarin.⁽¹¹⁶⁾

RUŞENÎ BEY- (Samsun)- Hevalên hêja, ez dê zêde nebêjim, bi rastî hem qanûna medenîya tirk ya hikumetê, hem raportên komîsyonê, şakarêk in. Ev qanûne neşter li mezintirîn birîna welatî daye, nexwaşi aşkire kiriye, lêgeryana dermanî kiriye. Hikumetê di qanûna medenîya tirk de bi başî behs kiriye, di destpêka împaratorîyê de, bi şewazên komkirî, bi rênmayên pakkirinê, di demeka gelek kurt de, bi melyonan mirovên biyanî yên welatên biyanî, bûne dilketîyê dagirîya tirkên, beşdarî armanca tirkên bûne, tekeli kultura tirkên bûne, xwîna tirkên wergirtine û bûne tirkên kêrhatî. Li dûv wan deman, bi vê sistemê encamên gelek mifadar hatine wergirtin, paşî împaratorîyê bi tenê ayîn wergirtiye, ferq û cewazîyên din danaye rexekî. Ayînen biyanî, zimanên biyanî, nejadên biyanî bê ser û ber mane û hindêk îmtiyaz wergirtine. Ji ber hindêye împaratorîya mezin bûye cihaneka kozmopolît.⁽¹¹⁷⁾

Ji ber hindê nejadên misulman û tirkên ku zimanê biyanî diaxivin, li împaratorîyê kom û miletên cûda dirust kirine, dab û nêrîtên cûda, cil û bergên cûda hestên cûda dirust kirine. Ev civakên bi îlhama ayîne bi sedsalan tirk wek bira dizane ku ne hejî tirkbûnêne, mixabin, ji ber xweşbînîyên împaratorîyê cûdabûnên wan bi hêz bûne, lewma jî împaratorî hêdî hêdî di nav xwe de rizîye û ji ber hêrîşên derê jî xwe ranegirtiye û ji nav çûye. Em dikarin nimûneyên vê yên diltezîn di nav zimanê xwe de bibînin.

Sala 1964an li bajarê Kubanê Alexandirê duyê, çerkez gelek tengav kiriye, piştî şerêk giran, ferman daye wan, yan biçine Rusyayê, yan jî koç bikin û biçin, li ser vê yekê 840000 kes yekcarî hatine Tirkîyeyê. Miletê Tirk bi hemû germatîya dilê xwe ew hembêz kirine, ew hilgirtine nav xwe, ew li baştirîn deveran akincî kirine. Lê

116- Zabit Ceridesî, r.68, Desthilatdariya Kemalîst hemû fişarên xwe yên kolonyalist ku li hember kurdan disepîne wek "tekoşîna bi sazîyên eşîretê re" nîşan dide.

117- Gazin jî Împaratorîya Osmanî tê kirin ku netewên nava xwe çima nekirîye tirk.

mixabin, împaratorî wek hemû tiştan hewl daye ku ew bi zimanê xwe biaxivin û wesa jî hêlaye ku ew bijîn. Bo nimûne Memedî kiriye paşa û gotiye wî, Çerkez Memed paşa, gotiye yê din Abaza, yê din Corcî, navê çerkezî, abazayî, corcî li gundê wan kiriye. Li cihanê Lazistan nîne lê împaratoriyê Lazistanek dirust kiriye. Ji bo van birayên me yê tirk ku ji Kafkasyayê koç kirine hatine, ji bo wan gotiyê laz. Ji Bosnayê tirk dihên, dibêjine wan Boşnak. Ji bo wan li deverêkê taxeka çar pênc xane dihête dirustkirin. Dibêjine vê derê taxa Boşnakan. Heman tiştî jî bo albanan dikin. Nexasme ereb... Mirovên ku eve penced sale li gel tirkan cîbicî bûye, navê ereb li wan dikin. Rojên wesa çê bûn, di dema Îtihad û Teraqî de, dema hestên tirkîtiyê dest pê kir, gelek komala hatine vekirin. Weku Komala çerkezan, komala boşnakan, komala başkiran. Ez berî şerê cihanê li Rusyayê bûm. Wê demê rêveberîya Rus, rêveberîyeka tund bû. Lê qanûnek wan hebû. Dadgeh, polis, hemû tiştan li dût rustiyê şixul dikir. Civakên mezin yê 180-200 milyonan hêdî hêdî dihatine rûskirin. Li Rusyayê ji bo Memeden gotine Mamilof, Axa gotine Axayef, Hecî gotine Gcinskî û rengê rûsî dane hemû tiştan. Xwendgeh, edebîyat, jîyan, kargêrî hemûyan kar dikir ji bo rûskirinê.⁽¹¹⁸⁾

Eve sê çar sedsalên dawî, ew nexwaşîya ku saltanatê dirust kiriye, ketiye nav xwîna tirkî û hindî di nav nejadên musulmanên biyanî de maye, tirkbûna xwe ji bîr kiriye û têkeli wan nejadan bûye. Ev ro li Misirê, Felistinê, Suriyayê, tirkên li wê derê û vê derê bûne ereb, jimara wan digehête sed hezaran. Lê li sirûştê her zîndeyek xwedan mîdeyekê ye. Ew mîde jî bi xwarina tiştên zindî dijî. Anku yê zindî bi xwarina tiştên zindî dijî. Çawa mîda takekesan heye, her wesa ya miletan jî heye ew jî dijî bi xwarina mirov civakan.⁽¹¹⁹⁾

118- Zabit ceridesiya ku li jorê navê wê derbas dibe r.69. Bi tevî ku armanca asil a qanûnê jî holê rakirina kurda ye, bi gotinekî be jî behsnekirina ji kurdan belkêş e. Em karin bibêjin ku ev veşartina armancê ye. Ev taktîk, ji aliyê Kemalîstên 1976an ve jî tê bikar anîn. Kemalîstên îroyîn jî behsa Çerkez, Gurcu, Erebi, Boşnak, Arnawud, Pomakan û hewd. dikin, navê "Kurd" bikar nayînin.

119- Li virê Kemalîst tam wek Hitler diramin. têgihîştina "netwe ançax bi xwarina hev dikarin bijîn" bi awayek di derbirina têgihîştina "qada jîyanê" ya Hitlerî ye.

Emrîka bi salê 3.5 milyon biyanîyan dîke emrîkî. Lê di dîrokê de mîletek bi navê emrîkî nebû. Lê Emrîka ku bi hêdî hêdî mezin bû û hêza nûneratîya wê pêş keft, di demek gelek kurt de bi melyonan mirovên ku ji sedan mîletan pêk dihên, kiriye emrîkî dilsoz. Li cihên ku hêza nûneratîyê kême, li wan deran komên saxlem têk naçin. Em biçine Suriya, Felistin, Misirê lê binêrin. Hunê bibînin ku bi xwendingehên taybet yên kolonîyên almanên sedhezhar kesan lê hene. Bi zimanê xwe, bi kultura xwe, bi armanca xwe dijîn û hindekên din jî di xwendingehên xwe de didine xwendin û wan dikine alman. Yunanî jî wesane. Li seranserî Misirê yunanî dijîn. Ez dikarim bibêjim kar li çarenûsa Misirê dikin. Li hindek dadgehên endamên wan hene. Li Misirê her çend xanedanî hebe jî, bi sedhezaran tirk lê hene lê dadgehên endamêkî tirk jî nîne. Ji ber hindê, ne bi tenê yên navxwe divêt em wesa kar bikin ku yên derê jî bi armanca xwe, bi kultura xwe, bi xwendingehên xwe bijîn û li wan deran kolonîyên mikum dirust bikin. Niha em nejadên ku ayîn û zimanên wan jêk cûda wergirin. Di dema împaratorîyê de, ji ber wê afîkarîya ku ji dijminan wergirtine, hatine radeyek wesa ku her zarokê ku ji dayika xwe dibe wek dijminê tirk ji dayik dibe, hatiye mezinkirin ku da ziyane bigehîne welatê tirk. Evne ew hinde çûne pêş hêdî hêdî bi jiyana kultura xwe, armanca xwe, samanên xwe da tîkelî tirkan nebin, zimanên ku ne yên wane, pesend kirine, bi wî zimanî axivtine da tîkelî me nebin.⁽¹²⁰⁾ Spas ji bo xwedê, serokê me yê mezin û mezintirîn şoreşgerê cihanê Gazî Mustafa Kemal, bi saya zanîn û armanca xwe ya bilind, dîrok û zimanê tirk daye mîletê me û têgehandîye ku ew nejadên me yên ku di dema împaratorîyê de xwe ji nejadeka biyanî dizanî jî, ew tirkên resen in. Ew jî dê rojek bihêt ku bizanin ew tirk in. Dema tîkelî mîletê tirk bûn dê hingê bextewar bibin û dê têbigehên ku dê çî caran wê şerefê di wê hebûna xwe ya berê de nebinin. Êdî ji vir pê de dê ziman, hest, kultur, armanca welatîyên tirk bibe yek.⁽¹²¹⁾

120- Zabîr Cerîdesiya ku navê wê li jorê bihurî r. 70. Behsa kurdên ku di dewra Împaratorîya Osmanî de taybetmendîyên xwe î netewî parastine dîke.

121- Em carek di binin bîrê ku gotina "Xwezî bi wî dibêje ez tirk im" di van mercan de hatiye gotin.

Di qanûnê de nişan dide ku wezîrê navxwe destpêşxere ji bo serederîyan. Ez tika ji wezîrê navxwe yê me û hikumeta me dikim ku serederîyan wergirin da welatîyen me yên ku li malên xwe bi zimanekî din diaxivin, dest bi axavtina tirkî bikin.

Ez dê niha bala we bikêşim ser mada 11an ya qanûnê.

SEROK- dema made hat pêşkêş dikî birêz.

RUŞENÎ BEG- Ez dê bi kurtî pêşkêş bikim.

Di vê qanûnê de dihête gotin, wezîrê navxwe, qedexeye ku mirovên ku ziman û kulturêka din dijîn, civakên serbixwe û gundên serbixwe dirust bikin. Di heman dem de destpêşxere ku yên ku berê bi zimanekî din diaxivtin, komên cûda dirust dikirin, bêyî ku bibin kom divet bihêne koçkirin li deverên cûda.

Niha li vê derê, ez hez dikim bala we bikêşime ser xalekî. Li gel me hêmayek wesa heye ku wê bi tenê jî bavêjin nav cemawara tirk jî, dê demildest, cesteyê wê civakê bikoje û semyana wê bibe welatên biyani. Erê başe, em çi li wan bikin? Evne miletek wesane ku dema hest bi dijwarîyê kirin, yekser dibine dilketîyê welatî, welatparêzê mezin û xwebexşê mezin. Dîsa miletek wesane ku dibêjin (bijî) lê ne dîyare ka ev kî ne (dikenin). Li welatê me komên mezin dirust nakin. Lê ziyaneke mezin digehînin aborîya me û kar lê dikin. Her çend bibêjin bi serbixweyî nikarin hunerê dirust bikin, lê evne bi serbixweyî gelek şaxên bazirganîyê desteser kirine.

Bi raya min ne pêdivîye ku evne bihêne belavkirin û keçberkirin. Lê, li dûv qanûna me ya şaristanî, ev mirovên ku di bazirganîyê de behremendin dikarin têkelî tirkan bibin. Ew şerefa ku ew ji tirkan werdigrin bê sînore, her wesa mifayê ku ji tirkan wergirin jî gelege. Wekî din çi şîyan nîne ku ew bi cûreyekî din bijîn. Ji ber hindê çi pêdivî bi vekêşanê jî nîne. eve nêrîna mine. Lê ez di wê bawerîyê de me ku ne dûrî eqil e.⁽¹²²⁾

122- Zabit Ceridesiya ku navê wê li jorê derbas bû r. 70. Behsa şerefa ku dê bi tirkbûnê re were tê kirin. Tê gotin "yên bibin tirk, tirkbûyî, dê ji tirkîyê sûd bibînin".

REFİK ŞEVKET BEG- ... Di babeta zimanî de em hemû xwe wek pispor dizanin. Em wesa dixivîn weku zewqên me pîver e divêt ji layê hemû kesan ve bihête pesendkirin. Eve ne rast e. Zewqên me yên kesokî ji bo demekê ye. Ji xwe em hemû ji bo demekê ne. Di derbarê dirustkirin û pêşxistina zimanî de, divêt zewq û pîverên hindêk çînan nebe zal, eve babeteka pêşeroja nejada tirk bi taybet jî paşeroja wê ye. Ji bo berdewamîdana hebûna nejada tirk û pêkanîna jiyana tirkan da wek tirkekî bijî, mezintirîn çare ewe ku divêt zimanê tirkî bibe tirkîkirin. Armanca me eve. Ji ber hindê da em xwe bigehînin vê armanca mezin, divêt hemû kes di qada xwe de kar bike. Bi taybet divêt parlemena ku ser hemû dezgehên re ye bibe pêşengê vê çendê. Ji ber hindê yekem car e pêşniyarêka qanûnê bi zimanê Tirkîye resen dihête pêşberî me. Divêt em xwe li ber vê yekê biçemînin.⁽¹²³⁾

PARLEMENÊ NAVXWE

ŞUKRU KAYA BEG- (MUGLA):

Hevalên birêz, ev qanûne qanûneke ku dê dozeka gelek mezin ya welatî misoger bike. Lê ev qanûne bi awayekî şensî, li gel doza zimanî ku xwedan bûhayek mezine, hate pêş me.⁽¹²⁴⁾

Wek hun jî dizanin gelî birêzan, koçên tirkan û şaristanîyeta wê, bi sedsalan li gelek werzên mezin zal bû û şaristanîyet, serjimêrî û zimanê xwe jî li gel xwe bire wan deran. Çi nejadêk nîne ku di dîroka kolonyalîyê de hindî tirkan, -nexasme împaratorîya Roma jî- çî dewletek nîne ku hindî tirkan, behremendîyeka kolonyalî nîşan dabe. Ev ro li hemû deverên Ewropayê berhem û sembolên ku tirkan danaye, hene. Li wan deverên ku demekê tirk lê zal bûn, li wan deran gelek mîlet hene ku ev ro di hesreta tirkan de ne.(dengên rast dibêjî)

123- Zabit Ceridesiya ku li jorê navê derbas bû r.71. Tîpa tirkên ku bicot standardî dirame, li virê ye. Bo geşedana tirkî û tunekirina kurdî serî li her rê dide.

124- Zabit Ceridesiya ku navê wê li jor derbas bû r. 140. Carek di armanca rastîn a vê qanûnê tê derbirîn.

Gava tirk li ser zal be, li cihên ku lê bûye zal, aşfîyeka tirk dirust kiriye û aşfîya tirk bi sedsalan berdewam kiriye. Lê ji ber hindêk bêserederîyan, li wan cihên ku leşkirê tirk neçarî vekêşanê bûne, hevnejadên xwe jî li wan deran hêlane. Tirkan neviyan li dîrokê bimînin û hatine welatê xwe. Wek hun jî dizanin du cûre koçberî heye. Yek koça zordestiyê ye, yek jî koça rizamendiyêye ku eve jî koça xelkêye ku ji ber zêdebûna serjimariyêye çûne deverên din. Koçberên ku bi zordestî hatine koçkirin, ji layê reveberîya wê demê bi başî nehatine cîbicîkirin. Ev koçberene heta niha jî vê dijwariyê dibînin. Ev qanûne gelek hikuman digre nav xwe da van xalan pêk bihîne.⁽¹²⁵⁾

Her wekî din, nêzîkî du melyonan tirk hene li nêzîkî sînorên me. Divêt evene bihêne welatê xwe. Evene bi şewazên berê bi xurtî dê nehên, ewê bi rizamendîya xwe bihên. Eve jî karê me ye ku em wan li dûv bernama bizavê û nexşa aboriya pêdivî ya welatîbûnê cîbicî bikin. Di qanûnê de li dûv vê yekê hikum hene. Welatîbûna keyfî, cîvicîkirin li hemû deran bi dijwarî derbaz bûye çî welatek jî di vê xalê de ser neketîye. Dîsa yê zêde serkeftîye tirk in... ev qanûne dê welatekî dirust bike ku bi zimanekî diaxive, yek hizir dike, heman hestari xwedan dike.^(çepiklêdan)⁽¹²⁶⁾

HASAN REŞÎT BEG- (MUŞ)- Gelî birêzan, di vê qanûna navab de, peyva "binyad" çend caran hatîye dubarêkirin. Peyva binyadî di wata nejadî de bi kar hatîye. Heger wesa be, ez tika dikim ku ev peyve bi kar bihêt. Ji ber ku tiştê ku em dibêjin "nejad" penc di dawîyê de heta şeşê derkeftîye. Zanistê ev sînore danaye.

Ji derveyî sînorên Tirkîye, mirovên ne ji kultura tirk û dihêne Tirkîye, wek nejad dibêjine wan tirk. Lê ji ber ku ne ji kultura me ne

125- Zabit Ceridesiya ku navê wê li jorê derbas bû r.14. Wekîlê Daxilîye Şukru Kaya, dîyar dike ku sûda wan di sirgûnkirina kurdan bi zorê, bi cebirê de heye.

126- Zabit Ceridesiya li jorê navê wê derbas bû r.141 Dîsa Wekîlê Daxilî Şukru Kaya, diruşma bingehîn a faşîzmê "Afirandina netewek ku bi yek zimanî diaxive, heman tiştan dirame." Anîye zîman, Diruşma bingehîn a faşîzmê jî "Yek partî, yek şef, yek doktrîn, yek millet" e.

nikarin tirkî biaxivin. Ya rast ew welatîyên me yên resenin, lewma ew birayên me ne. Tikaye şûna peyva binyad, bila peyva ziman û kultura tirkî bihête danan.

MEHMET BEG- (Kutahya)- Birêz, em wek komîsyon, me di derbarê vê peyvê de bi dût û dirêjî gengeşe kir. Bi rastî jî pêşniyarên Hasan Reşit beg ya başe. Lê, qanûnek taybet heye ku ev qanûne hatî-ye parlemenê û ji layê wezîrê navxwe ve hatîye pesendkirin. Me ev peyve ji wê derê wergirt. Komîsyona me ev peyve pesend kir û lewma me bi kar anî. Risteya ku Hasan Reşit beg diyar dike, berfi-rehtir e. Heger parlemen pesend bike, ji bo me komîsyonê çi arîşe nîne.

RASÎH BEG- (Antalya)- Em nizanin ka ev peyve ji bo çi hatî-ye danan.

MEHMET BEG- Qanûna binyadê heye, birêz.

RASÎH BEG- (Antalya)- Binyad, sînordar e bi malbata mirovî. Heger li vê derê peyva binyad wê çendê dide, hingê ev peyve bi dirustî bi kar nehatiye.

WEKÎLÊ NAVXWE ŞUKRU KAYA BEG- (Mugla)- Birêz, ji hikumetê pirs dikin, li vê derê mebesta nejadê, kewate şûna peyva binyad, divêt em "nejada tirk" bi kar bihînin. Wata binyadê malbate.

HASAN RAŞÎT BEG- (Muş)- Gelî birêzan, derbirîna ziman û kultura tirkî, guncawtir e ji peyva binyadê.

SEROK- Gelî birêzan, ber destê min çi pêşniyarêk guncaw nîne. ez vê madeyê pêşkêşî pesenda we dikim.

WEZÎRÊ NAVXWE ŞUKRU KAYA BEG- (Mugla)- Birêz, em bibêjin nejad, paşî hindek têkelî dirust dibin.

SEROK- Wezîrê navxwe yê birêz pêşniyar dike ku bila li vê derê peyva nejad bi kar bihêt, heçiyê vê pêşniyarê pesend dike... yên pesend nakin... hatîye pesendkirin.

Ez madeyê bi vê şeweyê pêşkêşî pesenda we dikim. Heçiyê pesend dike... yên pesend nakin... hatîye pesendkirin.⁽¹²⁷⁾

Piştî çavpêkeftina pêşniyara qanûnê, pêşniyara hikumetê hatîye pesendkirin. Gengeşên berfireh bêtir li dor babetên wek tirkkirin, bilindkirina nejada tirk, ziman, tirkî, tirkîkirinê derbaz bûye, çî gengeşeyek li ser madên din yên qanûnê nehatine kirin.

D. Pêkanîna Qanûna Îskanê Ya Mecbûrî, Rênma, Biryarname

1. Wezaretê Navxwe, Berpîrsê Giştî yê Îskanê, sala 1934ê, di derbarê “bi lez û bez temamkirina karên îskan û serjimêriyê” de, fermanek hinartîye parêzgehan.⁽¹²⁸⁾ Ev fermane diyar dike ku dê guh nedine çî daxwazekê yên ku di bin navê “Koçberên Rojhelatî” de dihêne kirin yan jî yên ku ji ber hindêk egeran ketine nav îskana mecbûrî, her wesa yên di derbarê karên îskan û pêkanîna wê de dihêne kirin. (made:2) Di mada çarê de, ferq û cewaziyek berçav diyar dibe di navbera yên ji kultur û zimanê tirkî û kurdan de. Di vê fermanê de di derbarê kurdan de, raste rast derbirîna kurd bi kar hatîye ne ku derbirîna “yên ku zimanek din diaxivin”, “yên ku zimanê wan ne tirkî” bi kar hatîye:

“... Pare û mezaxtin nahête wergirtin di karên serjimêriya damezrandina koçberan de. Divêt em ji ber vê çendê agehdar bin: beyanname welatîbûnê, bêyî pirs demildest bi wan dihête wajokirin ewên ne ji nejada tirkin yan jî ne ser bi kultura tirkin lê bi zimanê tirkî diaxivin û ji bilî tirkî çî zimanekî din nizanin. Kaxeza koçberîyê dihête dan. (Di dana vê kaxezê de- di derbarê tirkên ku bi qaçaxî

127- Zabit Ceridesiya li jorê navê wê derbas bû r. 144-145. Wek xuyaye Wezîrê Daxilî Şukru Kaya, li ser bêjeya “neja”ê biîsrar û zanîn radiweste. Li hember angaş-tên “Kemalîst ne nejadperest bûn, neteweperwerên hemdem bûn.” Divê ev zebîtên hevdiîtinên TBMMê li ber çavan bêne girtin.

128- Wekaleta Daxiliye ya Midûriya Giştî ya Îskanê di 7.8.1934an û danazîna bijî-mara 15035/6559an

yan jî bi pasaport ji Trakya Rojava hatî û yê ser bi kultura tirkîne, heman muamele dihête kirin.) Heger guman li ser yek ji wan kesan hebe, piştî kaxeza koçberiyê hate dan, di derbarê gumanê de pirsîyar dihête bi rêvebirin.

Dê heman muamele di derbarê pomak, boşnak, tatar, karapapan de jî bihête kirin.

Kaxeza welatîbûnê bi kurdên biyanî¹²⁹, ereb, alban, misilmanên din yê ku ji bilî tirkî zimanekî din diaxivin û xiristîyanên biyanî û cihuyan nahête wajokirin. Û kaxeze koçberiyê nahête dan ji bo wan kesan. Evne dê bi muamela biyanî bihêne pesendkirin.

Di derbarê misulmanên din, corcî, lezgî, çeçen, çerkez û yen din ewên ser bi kultura tirkî¹³⁰, bi fermana navendê li ser takekesî dê kaxeza welatîbûnê bihête wajokirin.”

Benda 5/D ya vê fermana navbirî, gelek girînge. Ev benda bi vî rengîye:

“... di derbarê koçberên ku bi binyad ne tirk in û ji bilî tirkî zimanek din diaxivin de, divêt çî caran pêkanîna hikumên mada 11ê ya qanûna îskanê nehête ji bîrkirin.”

Wek me dîyar kirî, mada 11ê ya qanûna îskanê jimare 2510, daxwaz dihête kirin ku divêt agehdar bin da kurdên ku hatine mişextkirin, divêt du malbatên wan kurdan ne li gel hev bin, ew di navbera gundên “nejad tirk û kultur tirk” de bihêne belavkirin.

2. Wek dihête zanîn, benda 12/A ya qanûna îskana Mecbûrî ya jimare 2510 dibêje, divêt ewên ne ser bi “nejada tirk û kultura tirk in” li deverên jimare yek nehêne cîbicîkirin, anku rêk li wan bihête girtin da ji nû ve li deverên kurd cî bi cî nebin.

Hikumet rêkeftî 24-11-1934ê, rênmayek danaye ka ev hikume dê çawa pêk bihêt û biryarnameyek jî pexş kiriye ji bo pesenda vê

129- Divê li ser têgeha “Kurdên biyanî” baş bê rawestin.

130- Ev made bi zelalî dîyar dike ku dê kî tirk bê hesibandin û kî tirk neyê hesibandin.

rênmayê.⁽¹³¹⁾ Girîngtirîn madên vê rênmayê wesane:

“... Made 2- li dûv sînozen ku mada 2 ya qanûna jimare 2510ê diyar kiriye, cotyarên binyad tirk û ziman tirk yên bê ax, yan jî kê m ax, dê axên ser bi gencîneyê bihête dan heger axa gencîneyê jî nebe, li cihên nêzîk axên gencîneyê ji bo wan bihête dan.

Madde 3- Ji mêje endamên eşîretên ku li devera jimare 1ê akincîne û zimanê wan ne tirkîye û cotyarên wê deverê yan jî yên ku bi mebesta akincîbûnê hatine wê derê, heger bê ax yan jî kê m ax bin, ewane li dûv xalên xwarê dibine xwedan ax:

A: Deverên qedexekirî, kesên bê ax yan jî kê m ax yên ku ser vê komêne ji bo bibin xwedan ax nikarin li van deran bihêne cîbicîkirin:

I- Deverên qedexekirî yên ku bi biryara lijna wekîlan hatiye destnîşankirin û dê bihête destnîşankirin.⁽¹³²⁾

II- Deverên di nav mufetîşîya giştî ya yekê, duyê, sêyê de ku ji bo koçberên tirk yên ku ji layê wekaleta tenduristîyê ve ji welatên derêke dihên.⁽¹³³⁾

III- Deverên ji rêka asîniya stasyona Sallar ya bajêrê Diyarbekirê dest pê dike, bajêrokên Erganî, Diyabekir, Bismîl, Beşîrî, Kurtalan, Baykan, Bedlîs, Tetwan, Gevaş, Wan û Elbikê re derbaz dibe, ji stasyona Kurtalanê dest pê dike heta guzergeha rêka asîne ya ji geliyê Dicle derbaz dibe heta sînorên Iraqê 20 km her du rexên wê.

IV- Deverên Pira Firatê, Duriyan (Duriyan-Elezîz), 20 km her du rexên guzergeha rêka asîniya Diyarbekir.

131- Danezana ku li ser benda Ayê ya xala 12. a Qanûna bi jimara 2510an dê çawa bê sepandinê, di 24.11.1939, jimar: 2/12374

132- Di sepandina vê qanûnê de Lijneya Wezîran çî qasî xwediyê erkên mezin e diyar dibe.

133- Mifetîşîya jimar 1 beşa Kurdistanê ya ku li aliyê Başûr û Başûrrojhilatê Tirkîyeyê ye, mifetîşîya jimar 3 aliyê Bakûr û Bakûrrojhilat e. Mifetîşîya 4. jî herêma Dêrsim e. Mifetîşîya 2. Trakya ye.

V- Guzergeha rêka asinî ya Divrigi, Kemaliye, Erzincan, Tercan, Aşkale û heta pira Çobandere, Sariqamiş, guzergeha û 20 km her du rexên rêka asinî ya Benli Ahmet, Mumtedê.

VI- Devera 20 km her du rexên guzergeha rêka asinî ya Malatya, Fevzipaşa, Divrigi.

VÎ- Deverên 25 km ji bajêrên Urfa û Mardinê sînorên başûrî beşên erdên Tirkîye werdigre

VIII- 25 km deverên ser sînorên Suriye, Iraq, Îran û Rus yên dikevîne nav deverên jimare I.

IX-Diyarbakir-rêka Mardin û stasyona Mardinê.

Diyarbakir-Siverêk-Urfa, Akçakale,

Urfa-Birecik,

Diyarbakir-Silvan-Ziyaret,

Diyarbakir-Hani, Darahin, Çapakçur,

Bitlis- Muş, Bulanik-Malazgirt,

Muş-Hinis, Muş-Solhan,

Wan, Muradiye, Xoşap-Başkale- Gewer,

X- Ji rexê Pira Çobandereya bajêrokê Pasinler, rêka transît ya ku ji Velîbaba, Eleşkirt, Qerêkose, Diyadin, Bazîdê re derbaz dibe û li Gurbubulaqê dawî lê dihêt,

Qerêkose- Hamurderesi-Patnos,

Dogubeyazit-Muradiye,

Erzurum, Taşkesen-Hinis,

Çobandede-Sariqamiş-Benli

Ahmet Kars,

Kars-Kotek-Karabulak-Bazîd-Kaxizman,

Tuzlaca-Igdir-Cengelgedigi-Qerêkose-Kaxizman,

XI- Elazığ, Pertek-Mameki-Seyithan Darbogaz, Pulumur-Pira Muti -Sanbogazi,

Pertek-Hozat-Karaoglan-Mareşal Çakmak- Zeyni Gedigi-
Erzingan

Refahiye-Erzingan-Tercan,

Erzingan-Gumuşhane,

Eleziz-Palu-Solhan,

Palu-Karakoçan-Kigi-Tercan,

Eleziz-Duriyan-Pira Komurhan,

Deverên du rexên 15 km yên rêkên Eleziz- Gezgin- Maden-
Ergani, Eleziz-Keban-Arapkir.

XII-Beşa ku diçe devera jimare 1 yê rêka Divriği-Zara,
Koyulhisarê.

Meletiya-Hekimhan-Kangal-Ulaş,

Pazarcık-Elbistan-Darende-Gurun-Ulaş,

Elbistan-Goksun,

Beşa dikeve devera jimare yek ya rêka Maraş-Goksun-
Pinarbaşı, deverên hemû rêkê û du rexên guzergahê heta 15 km.

XIII- Deverên kanzayên hesin yê Divrik, mîsê Ergani bakır,
kromê Guleman û bajêrokê navenda Malatî û kanzayên heta deryaça
Wanê, heta 20 km.

XIV- Deverên 25 km başûr û rojavayê başûr ji Ercişê heta
Tetwanê li qiraxa deryaça Wanê.

XV- Deverên 25 km her du rexan ji sînorên bajêrê Muşê, ruba-
rê Muradê heta Palû

.....

Made 10- Birokî û Rewanî, Zeylan û kesên ji deverên qedexe-
kirî hatine, di nav yên ku deverên made 2yê de hatine cibicikirin,
heger bê ax bin, dihêne bi axkirin li deverên ku ew lê ne.

Wek bi aşkireyî dîyare, bi hikumên gelek sext hatine girêdan ku
ewên hatine mişextkirin da carêka din nevegerine deverên xwe. Ya
rast, dîyar dibe ku dema em li nexşê dinêrin ev deverên qedexekirî

hemû Kurdistanê (beşa li Tirkîyê) digre nav xwe. Ewe babetek gelek girîng e. Hez dikin babeta paşdehêlana devera Anatoliya Rojhelatî, bi yasaya "pêşkeftina newekhev ya kapîtalîzmê" şîrove bikin. Ewe piştguhkirina vê dîyardêye û helwêsteke ku pesenda sîyaseta kolonyalist û nejadperest dike. ev babete dê paşerojê de bihête gengeşekirin.

3. Dîsa fermana ku sala 1947ê ji layê wezîrê navxweyî ve hatîye belavkirin gelek girîng e ka kê dibe welatî kî nabe welatî.⁽¹³⁴⁾ Li vê derê jî di navbera yên ne ji kultura tirkan(kurd) û (mada 9) yên ji kultur tirk û nejad tirk de ferq û cewazîyek dihête kirin.

4. Dîsa heman prosêsan em di biryara Desteya Wezîran ya ku sala 1948ê di derbarê koçber û penaberên çîngeneyên gerok û koçer de dibînin.⁽¹³⁵⁾

Hikumên qanûna îskana mecbûrî, di serdema yek partiyatîyê de bi hemû sextîya xwe pêk hatîye. Hikumên qanûn, biryarname, fermanên ku li serî hatine dîyarkirin, bi hemû hûratîya xwe ve pêk hatine. Car caran Kurdistan hatîye çolkirin, li şûna wan koçberên ku ji Balkan û Komara Sowjeta Sosyalîst hatine, hatine akincîkirin. Hikumeta kemalîst, erdên axa, şêxên kurdan desteser kirine û dane koçberan. Lê çî erd nedaye wan kurdên ku hatine mişextkirin. Bi taybet rençberên kurd yên bê ax û hejar, bê kar û bê hêz bûne li wan cihên ku neçarî mişextîyê bûne. hemû caran li wan bajêrên ku hatine cîbicîkirin tûşî arîşa bûne. Hemû caran ji bajêran hatine derxistin. Ne pêdivîye di nav çarçowa vê vekolînê de em behsa van dîyardan û pêkhatan bikin.

Lê gelek girînge ku vêkolîn û lêkolîna encamên van prosêsan bihête kirin. Bo nimûne, desthelatîya kemalîst, peywendîyek çawa li gel xelkê kurd danaye? Gelek girînge ku babetên wek di van pey-

134- İçişleri Bakanlığı İller İdaresi Genel Müdürlüğü Şube 1, Tarih 12.7.1947, sayı: 8403/482.21115 .

135- Biryara Lijneya Wezîran, di 5.2.1948, bijimara 3/6992, di heqê biryarnamaya borî û biryara Lijneya Wezîran û hwd. de Bnr. Naci Kökdemir. Eski ve Yeni Toprak İskân Hükümleri ve Uygulama Klavuzu. Ankara 1952, 585 rûpel.

wendîyan de çi kanal bi kar anîye, çawa bi kar anîye? Hwd... bihêne aşkirêkirin. Eşîretek, malbatek ji deverêkî bo nimûne; ji Licê, Bedlîsê, Sasonê hwd rê bikin Edîrneyê, Antalyayê, heta wan deran çi prosêsek derkeftîye? Di vê çalakîya koçberîya neçar de, peywendîya navxwe ya eşîrêkê, malbatekê çawa bû? Li gel çend kesan yan jî çend ajelan bi rê ketîye, li gel çendan gehîştîye cihî, çendên wan mirine, çendên wan ketine destê rebiran? Çendên wan wek mişe ji bo brokrasiya kemalîstan hatine dan? Brokrasiya kemalîst di nav van prosêsan de li gel wan kesên ku çûne mişextiyê, çi peywendî dirust kiriye, kî ev peywendî dirust kiriye çawa dirust kiriye? Pêdivîye ev hemû xalene bihêne aşkirêkirin.

Heta niha, em nabînin di bin navê diyarda “îskana mecbûrî” çi şîroveyekê û vekolîneka civakî nabînin. Çend hunermendan berê xwe dane vê babetê. Eve gelek girînge ku hunermendan ev kare kirine di wê serdema aloz de ku zanistê çi caran xwe bi vê babetê re mijûl nekiriye.⁽¹³⁶⁾ Eve jî nîşan dide ku li Tirkîyêye zanistê (zankoyan) li gel sîstema heyî peywendîyeka baş danane. Hunermend jî heta radeyekê kardanawayek nîşan dane li gel sîstemê nebûne yek.

Hemû caran di şîyan de ye ku guhdariya dîdevanên van rûdanan bikin û destnîşanîya diyardan bikin, di vê derbarê de pêzanînen gelek girîng dê ev pêzanîn bin.

Ya ku me divêt em li vê derê bikin, di dema yek partiyatîyê de, di dîroka Komarê de, girîngtirîn diyarde ya “îskanê” ye. Ev diyarde ne prosêseka wesaye ku bi encama hêzên navxwe yên civaka kurd çê bûye û berdewam kiriye. Egera wê ne diyardên wek guhorîna anormal ya serjimêriyêye, ne pêşkeftina teknolojiyêye, ne pêşkeftina tîknolojiya çandiniyêye, ne jî zêdebûna berhemên bermayîye. Ne kêmbûn û zêdebûna jêderên siruştî ne ewên ku civak bi kar dihîne. Li gel van hemû xalan, ne guhorîna rêxistina civakîye, ne jî guhorîna sîstema nîrxane. Yekane egera vê diyarda îskanê heye: eve fişarêka

136- Kemal Tahir, di çîroka xwe ya bi navê ‘Kondurma Siyaseti’ de sirgûna eşîrek ji Dêrsimê bo Edîrneyê vedibêje. Çavdêrî jî vegotin jî balkêş e. Göl İnsanları, Bilgi Yayinevi, Ankara 1969, r.281-335.

mekanîke ji derve li ser civakê dihête sepandin. Dewlet dezgehên xwe yên givaştinê wek polîs, leşkerî, baregeh, dadgeh, zindanan bi kar dihîne, kurdên li ser axa xwe ya ku bi sedsalane lê dijî, diqetîne û rê dîke mişextîyê li gel serjimêrîya kultur tirk. Armanca wê ji navbirina kurdane, navê kurd û Kurdistanê ji ziman û dîrokê birine. Her wiha, dirustkirina wê derfetêye ji bo Kurdistanê bi awayekî çalak kolonîze bike. Ji ber hindê ev fişara derê, fişarêka kolonyalistî ye. Destwerdaneka kolonyalistîye. Ji ber van hemû xalan, navê diyardê "îskana mecbûrîye" ne ku "îskan"e, anku eve mişextkirine.

Em niha hewl didin da vê diyardê destnîşan bikin. Ji ber çi? Ji ber ku em bawer dikin ku eve kar li pêkhata çîna Kurdistanê, çîna Tirkîyeyê dîke.

E. Peywendîyên Brokratî û Peywendîyên Tirkîyê li gel Cihana Derê di dema çêkirina Qanûna Îskanê de

Di deqa qanûna îskanê de, amajeyên wek "yên ji nejada tirk, yê ne ji nejada tirk", "yên ser bi kultura tirk- yê ne ser kultura tirk", "yên zimanê wan tirkî ye, yê zimanê wan ne tirkî ye" gelek bi kar hatine. Amajeyên bi vî rengî, di hiceta qanûnê de, di çavpêkeftinên parlemenê de, di rênmayên ji bo pêkanîna qanûnê de, di fermanan de, di biryarên Desteya Wezîran de, di belgeyên parlemenê de hwd... gelek caran bi kar hatine.⁽¹³⁷⁾

Di organên pexşê yê CHPê de, di propagandayên îdeolojîk de jî, gelek caran hatîye diyarîkirin ku Komara Tirk, mileteke perçîme-ye bê çîn, bê îmtiyaze⁽¹³⁸⁾. Bo nimûne, Sikreterê Giştîyê CHPê Recep Peker, di peyva xwe ya ji bo bernama nû ya partî de xwendî, wesa dibêje:

"... Partîya me şoreşgere, di bernama partîya me de şoreşgerî, di biwarê civakî de, di biwarê aborî de, gelek aşkîreye ku rêk nade hiz-

137- Ayn Tarihi, Jimar: 7 Temmuz 1934, r. 71-72,76-78.

138- Têgihîştina "Girseyek bêçîn bêîmtiyaz perçîmêbûyî" diruşma bingehîn a faşîzmê ye.

rên çep û rast. Li Tirkîyêyê çin nîne, cûre nîne, îmtîyaz nîne. bizrên îmtîyazê yên berjewendîya deverêkî, derebegî, axatî, malbatî, cema-warî nîne. Li Tirkîyê bûhadarî li ser pêzanîne, têgehistîne û xebatê ve bilind dibe.”¹³⁹)

Dema mal û milkên kurdan ji dest wan wergirtin û ew rê kirine mişextiyê ji bo wan wesa digotin. “Çin nîne, îmtîyaz nîne, berjewendîya deverî nîne, neteweka din nîne ji bilî netewa tirk.” Ord. Prof. Dr. Şevket Aziz Kansuyê kemalîst ev gotare nivîsî:

“... Zarokên azad yên Anatoliyê, dozên mezin yên wek dîroka azadî û şoreşa tirk, dîrok û têza tirk dijîn. Em dikarin bibêjin îdeolojîya nasyonalîzma kemalîzmê, ev îdeolojîya bê siber, mêr û bingeha wê dirust dîke, ji jîyanê dihêt, li welatê tirk yên ciwan jîyanê dirust dîke, jîyanê bi zarokên zindî dide hezkirin, vê çendê nîşanî me dide: Em dê berî hemû tiştan li xwe bigerin. Berî hemû tiştan, li şûna nezani û hebûna xwe em dê bawerî bi nîrxê xwe bihînin. Em dê xwe li cihana jîyanê de taqî bikin. Em ji welatê tirk hez dikin. Ji ber ku em we nas dikin. Em dê zanista tirkî biafirînin. Ji ber ku em êdî baştir ji

Partiya Yekane	Doktrîna Yekane	Şefê Yekane	Netewa Yekane
Îtalya/Partiya Millî ya Faşîst	Musolinî	Faşîzm	Civaka Îtalyan ya Yekbûyî
Tirkiye/ Fikraya Gel ya Komarê	Ataturk (Paşê İsmet İnönü)	Kemalîzm	Neteweya Tirk
Almanya/ Fikraya Karkerên Alman ya Nasyonal Sosyalist	Hitler	Nazîzm	Civaka Alman ya Yekbûyî

139- Daxuyaniya xetên bingehîn ên Programa Recep Pekerî, Ayn Tarihi, jimar 18. Ağuŝtos 1935, r. 45-59; Ulku jimar: 28, Haziran 1935, r. 247-259

welatê tirk bi şeweyî tedigehên û dibînin.”⁽¹⁴⁰⁾

Di pexş û nivîsîn û axavtinên din jî li ser vê babetê gelek rawestiyaye. Bo nimûne di navbera salên 1932-34an de, kovara Kadro ya ku 36 jimare çap kiriye gelek hewl daye da vê diruşmê piştrast bike. Ji ber ku em dê vekolîneka din de li ser vê babetê rawestin, lewma pêdivî nîne ku biçime nav wirdekarîyan. Dirustkirina “miletêk bê çîn, bê îmtîyaz û perçîmekirî” babetêke ku Gazî Mustafa Kemal ji sala 1923yê kongra aborî ya Îzmirê hir ve li ser radiweste.⁽¹⁴¹⁾

Dema qanûna îskanê hate çêkirin, divêt em piçekî berê xwe bidine peywendiyên derê yê Tirkîye wê serdemê. Serokwezîr Îsmet İnönü ji ber serhildana Agirî, di axavtineka xwe ya sala 1930ê de wesa dibêje:

“...bi hêvî û bawerîya ku xewna destdirêjiyê dê peywendiyên Tirkîyeyê tûşî arîşan bike, ez dilgiran bûm. Hemû cîranên me li gel Tirkîyeyê dostin, cîranên başin, ji bo ewlekarîya sînoran, çavdêriya peymanên me kirine û hêvî nedane serserîyan. Min divêt bibêjim, piştî ev hêrîşene hatine tepeserkirin çî rû nedane wan. Ew agehdar kirin ku dê çî rêk nedine bizavên wan. Nexasme li gelek cihan pêda çûn, hatine tepeserkirin û derxistin. Ev rewşe li qada navnetewî de heza Tirkîye nişan daye, beramberî cîranên xwe dilsoz bûye. Li ser vê cîrantiya baş û ewle bersiva çalakîyên hemayen fesad daye.”⁽¹⁴²⁾

“... Heta ew welatên ku ew lê bûne penaber, li gel Tirkîyeyê

140- Şevket Aziz Kansu, *Bîyo-Sosyolojî*, Ulku jimar: 16, Haziran 1934, r. 253-262.

141- Bo van beyanên Gazi Mustafa Kemalî Bnr. Gotar û Daxuyanîyên Atatirkî, II (1906-1938), 2. baskî, TÎTE, Ankara 1939, 14 Ocak 1923, r. 50; 16 Ocak 1923, r. 60; 30 Ocak 1923, r. 82; 7 Şubat 1923, r. 97-98; 17 Şubat 1923 (Axavtinên ku di Kongreya Îktisatê ya Îzmirê de hatine kirin) r. 112; 27 Ocak 1931, r. 263-264; Tamîm, *Telgraf û Beyannameyên Atatürkî*, IV. (1917-1938) TÎTE, Ankara 1964, roja 20 Nisan 1931, bi boneya hîlbijartinê Beyanname bo Miletê, r. 550. Daxuyanî û beyannameyên Gazi Mustafa Kemalî yê derbas bûn jî wek yê jorê dê di lêkolînekê di de bêne şîrovekirin.

142- Axavtina Serokwekîl a di 22 Îlon 1930 de li MMTê, Ayn Tarihî, Jimar: 75-78, Haziran-Eylül 1930, r. 6548-6553.

bibin dost û pabendî peymanan bibin, Hingê li wan cihên ku ew lê penaberin, dê bibînin ku ew derfeta wan nine da hêriş bibine ser Tirkîyeyê.¹⁴³⁾

Serokwezîr İsmet İnönü, gelek ji peymanên li gel Engeltera û Fransaya emperyalîst kirî, bawer dike. Ji ber hindê jî rehetê. Serokwezîr dizane bi çalakîyên sîyasî û leşkirî yê hevpişkê dê kurdan tepeser bikin, ji ber hindê jî gelek rehetê. Bê guman di pertûka bi navê "Belgeyên engilîz û Arîşa Kurd li Tirkîyê, 1924-1938"¹⁴⁴⁾ de em dibînin hikumetên ku hez dikin Kurdistanê bikin kolonî û netewa Kurd ji nav bibin çawa li gel hev peywendîdarin. Ji layekî din ve dema ev qanûnê li komîsyonên parlemenê û parlemenê dihate gengeşekirin, hatina Şah Rıza li Tirkîyê û 40 roj û 40 şevan mêvanbûna wî li Tirkîyeyê, çavpêkeftinên li gel rayadarên Engiltere, Fransa û Iraqê, ji bo destnîşankirina van peywendîyan gelek girîng e.¹⁴⁵⁾ Em dê vê babetê jî di vekolîneka din de bi berfirehî wergirin lewma ne pêdivîye li vê derê zêde li dor wê rawestin.

III. NÊRÎN Û REXNÊ DOÇ. DR. TANER TÎMURÎ DI DERBARÊ QANÛNA ÎSKANÊ DE

Gava em berê xwe didine nêrînen Doç. Dr. Taner TÎMURÎ yê di derbarê qanûna îskanê de, gelek mîfayê ji bo diyardan û têgehîştina diyardan werdigrin. Ji ber ku nivîskar pertûka diyar dike ku ji bo nivîsîna pertûka xwe mîfa jî şêwaza sosyalîzma zanistî û teorîyên wê wergirtîye. Nivîskar wesa dibêje:

"... ez dê di vê xebata xwe de mîfayê ji teorî û şêwazên sosyalîzma zanistî wergirim da bikarim pêşkeftina sosyopolîtîk ya diroka

143- Axaftina li jorê navborî r. 6553.

144- İngiliz Belgeleri ile Türkiye'de Kürt Sorunu, 1924-1938, Şeyh Sait, Ağrı ve Dersim Ayaklanmaları, amadekar; Bilal Şimşir, Dışişleri Bakanlığı Basımevi, Ankara 1975, LIII+ r.311

145- Ayn Tarihî, Jimar: 7 Temmuz 1934, Şahê Îranê li Tirkîyê, r. 1-56; Ulku, Jimar: 17, Temmuz 1934, Îran û Tirkîye, r. 321-324.

me ya nêzîk aşkire bikim.”¹⁴⁶ “ez di vê xebata xwe de, hewl didim, li dûv şîyan û derfetên xwe xizmetekê ji bo pêşkeftina sosyopolîtîk ya Komara Tirkîyê bikim; xebateka bi vî rengî, 1. dê hem şewaza berhermanîna Tirkîye û pêkhata çînî, bi kurtî binaxa wê, 2. dê hem rengvedana vê binaxeyê li ser asta îdeolojîk, 3. hem jî ka emperyalîzmê çî kartêkirinek li ser mercen berhermanîna Tirkîye ya îdeolojî-ya wê kiriye, dîyar bike, heger bikare vê çendê li dûv astek baş aşkire bike hingê dikare xwe wek serkeftî bihejmêre.”¹⁴⁷

Li dûv vê şewazê, em dikarin pêdaçûnekê li ser pertûka Doç. Dr. Taner TÎMURÎ ya bi navê “Desthelatdarî, çîn û Kapîtalîzm” bikin.

“... pêkoleya serincrakêş ya di derbarê kiştûkalîyê de, bê guman qanuna îskaneye ya ku sala 1934ê hatî pesendkirin. Bi rastî zêde girîngî nehatiye dan ji ber hindê jî di gelek weran de girînge. Dema em de xalên pêş de berê xwe bidine rejîm û pêşkeftina îdeolojîyan, hingê em dê dubare berê xwe bidine vê babetê. Ya ku min divêt li vê derê amaje pê bidim, ew jî girîngiya kiştûkalîyê di biwarê sîyasî de û bûna wê wek qanûneka rêforma axê.

Wek min gotî şoreşa tirk, şoreşeka burjuwazîyê ye. Şoreşeka burjuwa, divêt peywendiyên prêkapîtalîst yê kiştûkalîyê çareser bike û kapîtalîzmê pêş bixe. Ewe jî, yan divêt kesên xwedan ax bikin cotyarên kapîtalîst, (bi rêka Prusya) yan jî bi şewazê rêforma axê (bi rêka Emrîka), dibe. Wek em dizanin di dema yek partîbûnê de ewe bara pêtir bi rêka yekê dihate kirin da kapîtalîzm pê pêş bikeve egera vê yekê, serjimêrî kêr, axên neçandî jî zêde bûn. Li gel vê yekê, hindêk pêkole hatine kirin da gundiyên bê ax yan jî yên kêr ax bikin xwedan ax. Qanûna îskanê nimûneyeka vê çendêye.”¹⁴⁸ Wek dîyare, Doç. Dr. Taner TÎMUR, qanûna îskanê, wek qanûna rêforma axê bi nav dîke. nivîskar dibêje, dewletê hez dikir cotyaran, kesên xwedan

146- Taner Timur, Türk Devrimi ve Sonrası, 1919-1946, Doğan Yayinevi, Ankara 1971, r.10.

147- Taner Timur, B.n.d., r.14

148- Taner Timur, B.n.d., r.170

axên berfireh, bike cotyarên kapîtalîst. Gundîyên bê ax yan jî kê m ax bike xwedan ax. Ji ber hindê jî qanûna îskane derxist.

Eve, reda ketwarîya objektîfî, konkîrêta ketwarîyê ye. Piştguhkirina wê ye. Kewate berhemanîna zanyarîyekêye ku ji dîyardan dûre. Ji ber hindê ne zanistîye. di beşên berî niha yê n vê xebatê de me bi d û r û dirêjî behsa xalên qanûna îskan, baheneyên wê, çavpêkeftina wê ya li parlemenê û biryarnama û rênmayên pêkhatina wê, biryarên desteya wezîran kiribû. Bi aşkîreyî dîyar dibe, çi peywendîya vê qanûnê li gel rêforma axê nîne. Eve qanûna kolonyalîstîye. Armanca serêkî, ji navbirina ziman, kultur, hebûna netewa kurd e. Koylekirina gelê kurd û kolonîzekirina Kurdistanê ye.

Rewşa konkîrêt vê yekê wesa nîşan dide lê Doç. Dr. Taner TÎMUR vê qanûnê wek qanûna rêforma axê nîşan dide, eve jî nîşaneya wê yekê ye ka ew çawa ji dîyardan dûre, konkîrêta ketwar, ketwarîya objektîfî piştguh dike.

Doç. Dr. Taner TÎMUR qanûna îskanê, wek "pêkolekirineke ji bo gundîyên bê ax yan jî kê m ax bikin xwedan ax" werdigre, evê çendê jî bi qestî dike. wek me berê di dema analîzên madeyên qanûnê de dîyar kirî, mada 13 ya vê derbirinê wesaye:

"... Made 13- di deverên jimare 2 de:

.....

2- yê n ku li xwarê hatine nivîsîn, bi biryara wekîlên praktîkî ve dihênê veguhestin û cîbicîkirin.

A: cotyarên bê ax û kê m ax...

3- cîhê neçarîyê ye, heçîyê ne ji nejada tirk in, li gund û taxên cûda bihêne belavkirin û bêyî ku bibine kom û komik li bajêr û bajêrokan bihêne cîbicîkirin."

Jêdera nivîskarî ya ku dibêje "gundîyên bê ax yan jî kê m ax bibin xwedan ax" ev xale.

Le wek me berê jî amaje pê dabû, devera jimare 2 ew deverin ku

kurd lê hatine cîbicîkirin ku kurd ji wê axa ku bi salahan sale li ser dijî, ji ber siyaseta fişara dewletê ji wan deran hatine çolkirin neçarî vê îskanê bûne, anku hatine mişextkirin ji bo van deveran. Deverên rojava ya Tirkîyeye. Ege, Marmara, Trakya, Deryasîpî hwd... Disa wek di madeyê de jî diyare, armanc ne ewe ku "cotyarên bê ax yan jî kê m ax bikin xwedan ax", armanc cîbicîkirina wan anku mişextkirina wane. Di navbera van her du diyardayan de ferq û cewaziyên girîng hene. kewate, ev hikme çî caran neşê nîşan bide ku ev qanûne wanûna rêforma axêye. Bi tenê vê yekê nîşan dide: ne bi tenê endamên çînên xwedan mal û mulk yên kurdan wek axa, beg, şêx hatine mişextkirin, her wesa kurdên bê ax yan jî kê m ax jî, anku rençderên kurd jî tûşî vê mişextiyê bûne. Doç. Dr. Taner TÎMUR, bi qestî vê çendê piştguh dike. Gelo rêka bi axkirina rençderan rêka mişextiyêye? Ew axa ku behs dikin, bi tenê li Kurdistanê, li ser serjimêriya tirk hatiye belavkirin. Ma gelo li deverên din yên Tirkîyeyê, şêxên xwedan ax nebûn? Ma ewe ne cihê pirsêye ka ew kesane ji ber çî ber vê yekê neketin û ma bersiva vê nîne? ew xîsteyê ku nivîskar behs dike, ji bo wan bi xwe ye. Yên çûne mişextiyê, bi taybet rençder ji bilî zilmê, hejarîyê çî tiştek din nedîtine. Ji bo çîye, gelek kesên ku ew ro li Rojhelatî dijîn, navê wan Îskane, ji bo çî navê wan Mecbûr e? Ji ber vê çendêyê lewma! Nivîskar hewl dide da van çalakîyan ku li dijî netewa kurd rû daye, veşêre û piştguh bike. Ji ser halan re jî behs dike ku şewaza markisî bi kar anîye.

Ya ku pêdivîye em li vê derê li ser rawestîn, ev nivîskare çawa gehîştîye vê encama şaş. Bi tenê egerêka wê heye, ew jî, ew girîngiyê nade diyardan, diyardan piştguh dike. Ji ber hindê em dibêjin divêt zanist li ser diyardan bibe ji diyardan dûr nebe. Lewma em çend dubare bikin û bibêjin diyarde, disa jî keme. Çî propozîsyoneka ne li ser diyardan be di zanistê de nahête pesendkirin. Çî hîpotêzê ku bi rêka diyardan nehatîye kontrolkirin, nahête piştrastkirin.

Divêt em berê xwe bidine wê xalê jî ka nivîskar ji ber çî egerê hizrêk dûrî diyardan dike, her çend rexê qanûnê yê nejadperestî diyar be jî, ji ber çî vê yekê aşkire nake û wek rêforma axê nîşan dide. Egera vê yeke, îdeolojîya kemalistî bi xwe ye. Ji ber ku nivîskar li dût îdeolojî-

ya kemalistî diçe û nikare sînore wê bibe zîne, hingê nikare bi azadene çavdêriya diyardan bike. Bi vê helwîsta xwe bi tenê kemalizmê piştrast dike û çalakîyên nejadperest û kolonyalist pesend dike. Lê ew nivîskarê ku hêj di destpêka nivîsa xwe de diyar dike ku şewaz û teorîya sosyalîzmê bi kar anîye, divêt li dûv diyardan û peywendîyên we yên navxwe û derê û guhorînên wê bere xwe daba babetê.

Doç. Dr. Taner TÎMUR, di vekolîna xwe de her çend behs bike û bibêje ev cîbicîkirina li ser binyata “nejadê” çêbûye⁽¹⁴⁹⁾ le dîsa jî egerên wê yên dawîyê aşkire nake. Hiç behsa arîşa sirgunê, îskana mecbûrî nake. Nivîskar wesa dibêje:

“... qanûn, berhemê qonaxa lutkeya nasyonalizma Tirkîyeye. Lê, wek sîyaseta aborî, di helwîsta îdeolojîk de jî hindêk paşkeftinane çêbûne û bi guhorîneka sala 1935ê, têgeha “nejad” ji têksta qanûnê hatîye derxistin.”⁽¹⁵⁰⁾

Divê em berê xwe bidine têkdan û şaş behskirina nivîskarî. Diyar dike ku peyva “nejad” bi guhorîneka sala 1935ê ji têksta qanûnê hatîye derxistin. Ewe jî binî ve çavdêriyeka şaşê. Şaşîyeka bi qestîye. Çi caran peyva nejad ji deqa qanûnê nehatîye derxistin. Wek me li serî hindêk nimûnên wê jî daye, di biryarname, rênmayên desteyên wezîran de hemû caran behsa “nejada tirk”, “yên ne ser bi nejada tirk”, yên ne ser bi “kultur û nejada tirkin” hatine kirin. Her wesa çî egerêk nîne ku wê demê peyva nejad ji deqa qanûnê bihête derxistin. Nejadperestîya kemalist bi hemû fişara xwe berdewame. Hemû derfetên dewletê bi kar dihêt da saxletên netewa kurd ji nav bibin û gelê kurd bikin koyle.

Sala 1935ê qanûnek din hatîye çêkirin ji bo di vê qanûnê de hindêk guhorînan çê bikin.⁽¹⁵¹⁾ Lê ew guhorînan, ne ew bu ku peyva nejad ji deqa qanûnê derxistiye. Ev guhorîne bi tenê kar û barên mişextkiri-nê yên ser bi wezaretên navxwe bû, dide pêş destpêşxerîya “wekîlê alfakariyê civakî û tendurîstî”. Her wiha yên ne ser bi nejad û kultura tir-

149- Taner Timur, B.n.d. r.171-172

150- Taner Timur, B.n.d. r.200

151- Di 21.11.1935an de û Qanûna bijimara 2848an.

kin, zimanê wan ne zimanê tirkî ye, di bin navê ku ew diçine cihên bi tendurist û saxlem, çûna wan ya îskana mecbûrî û mişextîyê dihête veşartin. Di praktîkê de bi xizmeta wezaretê afikariyê yên tenduristî û civakî kurd ji cihên xwe dihêne qetandin, di rêkê de ji hatine perîşankirin, bi nexwaşîyan û hejarîyan hatine şepirzekirin.

Di vê rewşê de, divêt em bi başî berê xwe bidine derbirinên Doç. Dr. Taner Timurî. Ji ber ku wek me berî niha jî amaje pê dayî, ev pertûke, "mifa ji şewaz û teorîyên sosyalîzma zanistî wergirtîye" û wesa hatîye nivîsîn. Anku, li dûv pêdivîyên şewaza zanistê hatîye nivîsîn. Ji ber vê yekê divêt em rexne lê bigirin û çavdêriya xal û encamên wê bikin. Ji ber ku nivîskar bi giştî ji diyardan dûre û di nav çarçowa îdeolojîya kemalîzmê ye. Em dikarin berê xwe bidine du xalan. Nivîskar yan jêderên serêkî nedîye, anku cerîdeyên zabitî yê parlemenê di derbarê qanûna îskanê de nedîtiye yan jî bi konkîrêti çavdêriyên xwe aşkîre nekiriye⁽¹⁵²⁾. Hewl daye ketwarîya objektîfî veşêre da layê nejadperestîya îdeolojîya kemalîzmê diyar nebe. Her du helwîst jî dijî şewaza zanistêye. Berhemê helwêstek bi vî rengî ya ku qerebo dide nejadperestîya kemalîzmê, çî caran nabe berhemek zanistî. Ji ber ku ew propozîsyonên zanistî, merce li dûv diyardan bihêne kontrolkirin. Dema em bi rêka diyardan kontrolê li ser propozîsyonên Doç. Dr. Taner Timurî dikin, hingê em dibînin nivîskar hêjta di destpêka nivîsîna xwe de ketwarîya objektîfî piştguh dike. Wê qanûna ku bi armanca nejadperestî û kolonyalistî hatîye çekirin, wek qanûneka "qanûna rêforma axê". Doç. Dr. Taner Timur çî caran li dûv wê şewaza ku ew behs dike, neçûye. Anku vekolîna xwe, li dûv teorî û şewaza sosyalîzma zanistî nenivîsiye. Bi veşartina diyardan û têkdana wê, berhemana pezanîna zanistî çênabe. Bikaranîna diruşmên markîsî û bikaranîna terminolojîyên wê, nabe nişaneyê berhemana pêzanîna zanistî. Ew nikare ketwarîya konkîrêti û konkîrêta ketwar veşêre. Nivîskar di vekolîna xwe de ve yekê jî diyar dike:

"... layê serincrakêş ji bo nasyonalîzma wê demê, ew pêşkeftîna ye ku em dikarin ji bo wê bibêjin "nasyonalîzma kulturî"⁽¹⁵³⁾

152- Tê famkirin ku nivîskar eslê Zabit Cerideya TBMMê nedîtiye.

153- Di derbarê pirtûkên girin ên vê mijarê de Bnr. Doğan Avcioğlu, Türkiye'nin→

Wek dîyare nivîskar di vê derbarê de jî ketwarîya objektîfî nişan nade. Seraray nejadperestîyeka req ya ku bi giştî hewl dide netewa kurd ji nav bibe, nave kurd û Kurdistanê ji ser dîrokê, zimanan û rûyê erdê rake, ew saxleta wê demê bi têrima wek "nasyonalîzma kulturî" bi nav dike.

Me dîyar kir ku şewaza wergirtina babetî ya Doç. Dr. Taner TİMURÎ ne zanistîye. Erê, çawa dikare bi zanistî babetê wergire? Divê wesa be: çawanîya nakokiyên heyî yên di nav pêkhata civakê çine? Di vê pêkhatyê de wateya nakokiyên netewî çiyê, divêt ew bihêne aşkirêkirin. Heger em lê binêrin ku pêşniyara qanûna îskanê di dema berxwedanên gelê kurd de hatiye çêkirin, lewma divêt vekolînek li ser beşên din yên Kurdistanê jî bihêne kirin eve gelek girînge, ew dewletên ku Kurdistan dabeş kirine, helwîstên wan yên hevpişk beramberî kurdan û divêt vekolînek li ser çalakîyên wan yên siyasî û leşkerî jî bihêne kirin.

Ya duyê, di nav zincîra hevpişkiyeka bi vî rengî de, çekirina qanûnê li ser daxwaza çî tex û çînane, divêt em ser van xalan rawestin. Her

→Düzeni, cilt 1-2, Cem Yayınevi, İstanbul 1974; Doğan Avcıoğlu, Milli Kurtuluş Tarihi, 1, 2, 3, İstanbul 1974; İsmail Cem, Türkiye'de Geri Kalmışlığın Tarihi, 4. baskı, İstanbul 1974; Behice Boran, Türkiye ve Sosyalizm Sorunları, 2. baskı, Tekin Yayınevi, İstanbul 1970; Şevket Süreyya Aydemir, Tek Adam, Cilt: 3, 1922-1938, Remzi Kitabevi, İstanbul 1965; Şevket Süreyya Aydemir, ikinci Adam, 1. cilt, İstanbul 1966, 2. cilt, İstanbul 1967, Remzi Kitabevi; Mahmut Goloğlu, Tek Partili Cumhuriyet, (1931-1938), Ankara 1974; Mahmut Goloğlu, Milli Şef Dönemi 1939-1945; Oya Sencer, Türk Toplumunun Tarihsel Evrimi, Habora Yayınevi, İstanbul 1969; Özlem Özgür, Türkiye'de Kapitalizmin Gelişmesi, 2. baskı, Gerçek Yayınları, İstanbul 1975; Korkut Boratav, Türkiye'de Devletçilik, Gerçek Yayınları, İstanbul 1974; Suat Aksoy, Türkiye'de Toprak Meselesi, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1969; Cavit Orhan Tütengil, Kırsal Türkiye'nin Yapısı ve Sorunları, İstanbul 1975; Gerçek Yayınevi; Emre Kongar, İmparatorluktan Günümüze Türkiye'nin Toplumsal Yapısı, Cem Yayınevi, İstanbul 1976; İbrahim Yasa, Türkiye'nin Toplumsal Yapısı ve Sorunları, TODAJE, 2. baskı, Ankara 1973; Nevzat Yalçıntaş, Türkiye'nin Sosyal Bünyesi, İÜİF yayını, İstanbul 1972; DİE, Türkiye'de Toplumsal ve Ekonomik Gelişmenin 50. Yılı; DİE yayını No: 683, Ankara 1973; Akın Düren, Toprak Hukuku Dersleri, AÜHF, Ankara 1972; Ali Gevgili, Türkiye'de Kapitalizm'in Gelişmesi ve Sosyal Sınıflar, Sosyal Siyaset Konferansları, cilt: 21, İÜİF, içtimaiyat Enstitüsü yayını, İstanbul 1972.

wesa xala din ya girîng ewe, ka kombûnên hêzên ku hewl didin bi sîya-
set û çalakîyên hevpişkî Kurdistanê bikin kolonî, rawestin. Bo nimûne,
hêj berî hatina peşnîyara qanûnê ji bo parlemenê, ji bo çi heta 40 roj û
40 şevan şahê Îranê Şah Riza li Tirkîyê bûye mêvan? Gelo çavpêkefti-
nek di navbera komîserê bilind yê Engeltera emperyalîst û desthelata
kemalîst de çê bûye? Heger çêbûye, gelo naveroka wê çîye? Wezîrên
Melîk Feysalê ku kûkla Engeltereya emperyalîste, ji bo çi li Tirkîyêne?
Vekolîna vê rûdanê û yên wek wê gelek girînge, ji bo têgehiştina hêma-
yên derê di çêkirina dîyarda îskanê de, her wesa têgehiştina peywendî-
yên vê dîyardê li gel dîyardên din, da bikarin xalê aşkire bikin.

Ya sêyê, dikarin çavpêkeftina qanûna îskanê yên li parlemenê
çêbûyî, bihête wergirtin.

Ya çarê, dikarin xala pêkhatina qanûnê û guhorînên ku li ser pêk-
hata civakê kirî, bihête wergirtin.

Ya pêncê, ev pêkhate kêrî çi çînekê dihêt, vekolînek ji bo netewa
kurd û tirk bihête kirin.

Nivîskarî yek ji van xalan jî pêk nehanîye. Di nav çarçoweya îdeo-
lojîya kemalîstî de, derbirinek jêkçûda, bê ser û ber û têkdayî bi kar
anîye. Hizra qebara vê pertûkê ji bo vê çendê dest nade, wek hicetek
nahête pesendkirin. Dikare bi kurtî ji behsa van hemû xalan bike. Ev
dîyarde gelek girîngin da em bizanin ka çîn çawa pêşkeftin, çînên ser-
destên tirk çawa mifa ji hemû derfetên dewletê wergirtin û mal û mil-
kên çînên serdest yên kurd desteser kirin, ew rêkirine mişextiyê.

Nivîskar hîç girîngîyê nade peywendîyên dîyardan, ewên ku dibê
bingeha şêwaza zanîstê û heta niha bûye cihê bawerîyê ji bo mirovatî-
yê. Nivîskar hîç berê xwe nedaye wê yekê ku bi demê re hemû dîyar-
de dihêne guhorîn.

Nivîskar gelek behsa pêşkeftina kapîtalîzmê dike. helbet divêt
behs bike. Vekolîne ser baca rêkê, baca ajelan, arîşa kredîyê bike. Lê,
li wê Kurdistanê ku çîna wê serdest û rênçderên wê, jin û zarokên wê,
jê hatine çolkirin, qedexeye ku ew carêke din vegerine cihên xwe û niş-
tecîh bin, dê kapîtalîzm çawa li Kurdistanê pêş bikeve?. Nivîskar bi

zanebun van hemû xalan piştguh dike. berê xwe nedaye vê diyardê.

Li gel van hemû xalan, heger li gel jêderên siruştî yên ku civak bi kar dihîne, (zêdebûn yan jî kêmbûn) bêyî guhorînekê, bêyî guhorîneka têknolojîya berhemanîne, anku di berhemanîne de guhorînek nebe, di pêkhata serjimêriya civakê de guhorînek nebe, di rêxistina civakî de, di sistema nirxan de guhorînek nebe, bi serederiyên bê bingeş hindêk tişt hatine kirin, ev xalane jî nehatine wergirtin û nebûne beşa vê vekolîne. Her wesa, ketwarîya objektîfî, bi zanebûnî jî diyardên ku dibine pêkhata gitbûna objektîfîyê, anku yek ji parçeyan hatiye piştguhkirin wergirin. Nehatiye hejmartin ku ka ev diyardê çawa jî wan diyardên din daxbar dibe û çawa daxbarîyê li ser wan diyardên din dike.

Em li vê derê amaje bi vê çendê jî bidin. Nivîskar her çend bi şaşî behsa qanûna îskanê bike, behsên wî ne rast bin jî, ketwarîya objektîfî veşêre jî, lê hindêk tişt jî nivîsiye. Hindêk nivîskarên din dema behsa pêşkeftina kapîtalîzmê dikin pêşkeftina wê li Rojhelatî dikin, çî caran behsa diyarda qanûna îskanê nakin. Seraray vê yekê, her çend ev diyardê veşartine jî lê dişa li dewrûberên Tirkîyê hindêk vekolîn kirine. Her wesa hêriş birine ser axa, beg û mîran, bi vê helwîsta xwe jî şoreşgerîya xwe nîşan dane.⁽¹⁵⁴⁾

Li gel vê çendê, çend kes hene ku behsa qanûna îskanê kirine, evene jî kêm û zêde nêzikî nêrinên Doç. Dr. Taner Timurî behsa hindêk xalan kirine.⁽¹⁵⁵⁾

154- Dişa dikarin li jêrenota jorîn binêrin.

155- Çend nivîsên têkildar ev in: Vasfî Raşîd Sevig, Toprak Hukuku dersleri, AÜHF yayını, Ankara 1953, s. 296-298; Şakir Berki, Toprak Hukuku, 3. baskı, AÜHF, Ankara 1967, s. 136-140; Şakir Berki, Türkiye'de Toprak Davası ve Mevzuat Karşısında Toprak Rejimi, DPT, Ankara 1971, s. 65-67; Bülent Köprülü, Toprak Hukuku Dersleri, cilt 1, İÜHF yayını, İstanbul 1958, s. 136-137; Muzaffer Sencer, Türkiye'de Köylülüğün Maddî Temelleri, Ant Yayınları, İstanbul 1971, s. 87; Fehmi Yavuz, Politika ve Yerleşme Sorunlarımız, 9. İskân ve Şehircilik Haftası Konferansları, SBF, Ankara 1969, s. 126-127; Fehmi Yavuz - Ruşen Keleş - Cevat Geray, Şehircilik, Sorunlar - Uygulama ve Politika, SBF, Ankara 1973, s. 734, s. 875-878.

IV. BERAMBERÎ DÎYARDA ÎSKANA MECBÛRÎ PÊŞKEFTINA NEWEKHEV YA KAPÎTALÎZMÊ ÇÎYE?

Li Tirkîyê bi taybet jî, di nav “sosyalîstên” tirk de nêrînek berfireh heye: “rûdana paşdemana Rojhelatî yan jî paşdehêlana wê, ne ji ber taybetmendiyên etnî ya xelkên wê deverê ye. Ewe rasterast ji ber yasa kapîtalîzmê ya ku pêşkeftina newekheve. Ji ber hindê “arîşa Rojhelatî” ne arîşek netewîye. Ji ber pêşkeftina kapîtalîzmê rû daye. Çareserîya wê guhorîna sîstema kapîtalîzmê damezrandina sîstema sosyalîzmê ye.” Ji bilî “sosyalîstên” tirk, rewşenbîrên tirk, dêmokratên civakî yên tirk, beşek rewşenbîrên kurd jî, hema hema li ser vê hizrê bûn. Bo nimûne, di sîstemeka sosyal dêmokratî de, yan jî di dêmokrasîyeka azadîxwaz de ev arîşe dê çareser bibe. Çareserîya ku sosyal dêmokrasî pêş dixê, asîmîle û koylekirina kurdan, nehêlana taybetmendîya netewa kurde.

Rastgirên ku bi diruşma dêmokrasîya azadîxwaz derketin jî, nexasme rastgirên tundra wê jî, kêr û zêde li ser vê nêrîna dêmokratên civakî bûn û dîyar dikirin ku geşepêdan dê di nav çarçowa Tirkîye de pêk bihê û bêsengîya di nav deveran de heye, dê bihête çareserkirin.

A. Nêrîn û Rexna A. Doçent Dr. Behice Boranê

Em dê li vê derê, bi tenê, amaje bi nêrîna Seroka giştî TÎP (Partîya Karkirên Tirkîya) Behice Boranê û kewate ya Partîya Karkirên Tirkîye bidin.

“... sîstema kapîtalîstî bê guman, di navbera çinan de ferq û cewazîyê dirust dîke, wek ferq û cewazîya gund-bajêrî, di navbera deveran de jî bêsengîyê, cemserîyê dirust dîke.”⁽¹⁵⁶⁾ Bbêsengî, ferq û cewazîyên ku li deverên Tirkîyê hene, ji ber vê rastîyêye. Heger ketî

156- Behice Boran, *Türkiye ve Sosyalizm Sorunları*, 2. Baskı, Tekin Yayınevi, İstanbul 1974. r.184

rêka kapîtalîstî, hingê ev ferq û cewazî û bêsengî zêdetir dibe, ji ber ku xalê serêkî yê kapîtalîzmê, qazanc e.”⁽¹⁵⁷⁾

“... di vê xalê de hindêk fakterên din yê derveyî fakterên aborî-civakî, fakterêk destwerdayî di biwarê zanîstê de, tekeli hêmaya maytêker ya peywendiyên eger-encamê. Ew jî ji ber ku piraniya zimanê zikmakî ya xelkê wê deverê ne tirkî ye. Niha texa xwendewar hest bi vê ferq û cewazîyê kiriye, dema xelk hewl dide da bi serbora xwe van pêşkeftin û astê aramiya di navbera deveran de heyî dibîne, hewl dide ku pênasayekî ji bo vê bike, wesa dizane ku ferq û cewazîyeka etnî peyda kirine. Bawer dikin ku egera vê çendê eveye. Em dikarin bi çend xalan egera vê hizra wan aşkire bikin.

Ev yeka ji ber ku pêş çave li ser xaleka diyarê, lewma bi asanî dihête dîtin. Asta hizira pêzanîna rewşenbîran jî kêma ji bo bikare egera aborî û civakî ya vê babetê bibîne û têbigehê. Bi tenê rewşenbîrên sosyalîstî dikarin rewşê bi rastî diyar bikin û bi rastî aşkire bikin. Texa rewşenbîr, ji ber çawanîya xwe ya burjuwa biçûkîyê, nezîkî îdeolojîya hindêk devergerîyêye ku eve jî ji ber fakterên serxana civakî dihêt.”⁽¹⁵⁸⁾

Divêt em behsa vê yekê jî bikin: bêguman kapîtalîzm pêşkeftîneka newekhev dirust dike. le eve ne egera serêkîyê ji bo arîşa kurdî. Nexasme em dikarin bibêjin kapîtalîzmê, kes û rewşenbîrên xwedan dû hizir jî dirust kiriye. Bo nimûne, çînen xwedan milk, ew zengîn û xweşîya ku ji bo xwe divêt, jibo çînen rênçder hizir nake. Ji bo xwe hizrêk, ji bo çînen rênçder hizrêk din dikin. Eve jî ne egerêke ji bo arîşa kurdî. Arîşa serêkî eve ewa ku di derbirinên seroka Partîya Karkirên Tirkîye Behice Boranê de diyarê:

“... sosyalîstên tirk ne hevgirtina dewlet û miletî ne ji ber pesendkirina hikmên destûrî berevaniya wê dikin, ji ber ku eve pêdivîyeka sosyalîstîye lewma dikin.”⁽¹⁵⁹⁾

157- Behice Boran, B.n.d. r. . 185

158- Behice Boran, B.n.d. r. . 188

159- Behice Boran, B.n.d. r. . 192

Wek dîyare, seroka TIPê behsa hevgirtina miletî dike. Kewate pêkhata miletî ji kurd û tirkên dirust dibe. Behîce Boran, dibêje ku eve hikumeka destûrêye û sosyalîstên tirk jî, her çend li dûv çarçoweya desturê kar bikin jî, lê eve pêdivîyeka sosyalîstîye. Lê ya rast eve ne li dûv sosyalîstî ye. Ji ber ku sosyalîzm dibêje divêt her xelk bi xwe çarenûsa xwe destnîşan bike. Ew hebûn û yekîtiya ku bi fişara çekî bi bindestkirina neteweya din hatiye dirustkirin, helbet nabe yekîtiyeka dêmokratî. Lê ji ber ku seroka giştî ya partîya karkirên Tirkîye, di nav mercên konkîrêt û rehenda dem û cihî de berê xwe nade babetê, bi çavekî yeknetew berê xwe dide tirk û kurdan. Dema wesa jî dibe, anku, ewên ku di bin seywana dewletekê de dijîn wek neteweyekî bihête hejmartin, hingê dikare bêsengîya nav deveran ya pêşkeftina newekhev kapîtalîzmê dîyar bike. Bo nimûne, hingê dikare ew bêsengîya civakî, aborî û kulturî ya di navbera Stenbol û çankiri yan jî Îzmir û çorumê dîyar bike. Lê dema babet dihête ser pêkhata etnî ya wê de vera ku paş de maye yan jî hatiye paşaxistin, divêt hingê lêgeryana hindêk egerên din bikin ji bilî yasa pêşkeftina newekheviya kapîtalîzmê.

Destûr, ji ayê kî ve û ji bo çi netewekî hate çêkirin?

Wek me bi dirêjî di beşên qanûna îskanê de behs kirî, di navbera çinên rêveber û serdestên tirk û netewa kurdî de nakokîyek mezin heye. Eve nakokîya netewîye. Di dema peymanê Lozanê de Kurdistan di navbera hêzên emperyalîst de hatiye dabeşkirin û desthelatîya kemalîst di vê dabeşîyê de beşek wergirtîye. Di vê prosêse de li gel emperyalîzma engilîz, frensî û monarşîya Îranê hindêk çavpêktin çê kiriye. Car caran hindêk qerebo hatine dan, hindêk caran jî hindêk qazanç bi dest xwe ve anîye. Desthelatîya kemalîst, beşa ku ji Kurdistanê qazanç kiriye, da bikare di nav cesteyê dewleta tirkî de bihelîne û baştir kontrolê li ser deverê bike, şewazên kolonyalîstî bi kar dihîne. Bo nimûne, piştî Lozanê hemû serhildanên ku kurdan kirine da bikarin bi xwe çarenûsa xwe destnîşan bikin, bi çalakîyên sîyasî û leşkerî yên hevpişk ji layê emperyalîzma engilîz, frensî, dest-

helatîya kemalîst, rêveberîya şah Rizayî ve bi xwînelo hatîne tepe-serkirin. ya ku me li serî bi berfirehî diyar kiriye ev prosêse ku qanûna îskanê jî di vê prosêsê de rû dide. Qanûna îskanê di vê pêkhateyê de ne destpêkek ne jî dumahîyeke. Qanûna îskanê, serederîyeke di dema yek partîbûnê de, di nav rehenda dem û cihî de hatîye danan ji bo pêkanîna çalakîyên kolonyalîzmêye.

Kewate, li gel netewa tirk ya ku ji destpêka vê prosêsê de netewa serdest bû (çînen rêveber û serdestên netewa tirk) û netewa kurdî de nakokîyek gelek girîng heye. Ji ber hindê jî gelê kurd, axa, şêx, gundî, rênçber, keç, kur, zarok hemû hatine mişextkirin. Samana dewlemendan hatine desteserkirin, talankirin. Vegeryana wan ji bo Kurdistanê hatîye qedexekirin, hemû serederî hatine wergirtin da ew hejar bin û şepirze bibin.⁽¹⁶⁰⁾

160- Berî Qanûna Îskana Mevbûrî ya jimar 2510an jî hin qanûnên kurdan sirgûn kirine ev in:

1- Di heqê Koçber û Penaberên ku bêdestûr cihê îskanê xwe terk kirine û eşîran de,

Di 10 Kanûnêvevê 1925an de û qanûna bijimara 675an.

2- Di 31 Gulan 1926an de û qanûna bijimara 885an.

3- Di 10 Hazîran 1927an de û bijimara 1097an, Hin Kesan ji Devera Şerqê bi bal Xerbê ve.

Qanûna li ser Veguhaztina bibal Parêzgeha wan ve.

4- Di 12 Kanûna 1927an de û bijimara 1178an Qanûnê li ser Rakirina hukmê Qanûnan a Lijneya Wezîran.

5- Di 11.6.1929an de û bijimara 1505an, Qanûnê li ser li Herêma Şerqê belavkirina zevîyan li kesên muhtac.

6- Di 11.6.1933yan de û bijimara 2263yan, di heqê lêzêdekirina bendek li ser xala 3. a qanûnê Îskanê ye bijimara 885an.

7- Di 14.6.1934an de û bijimara 2510an Qanûna Îskanê. Li ser vê qanûnê zêdekirina qanûnên bijimarên 2848, 3657, 3667, 3683, 4062, 5098, 5227, 5420, 5826an an hin xal hatine rakirin.

8- Di 29.12.1934an de û bijimara 2644an Qanûna Tapûyê, derxistina Qanûna Îskanê, berî vê, qanûnê li ser astengkirina tecawîza xeyrêmenqûlan jixwe habû, ev girîng e. Bi vî awayî, xaka kurdan a ku ji layê dewletê ve desteser bûbû, di sa ji layê dewletê ve bi kesên ku li Kurdistanê hatine bicihkirin tê tapûkirin û ev kar qetî dibe. Di 24.6.1933yan de û di qanûna bijimara 2263yan de, hukmê li hember xeyrêmenqûlên ku hatine tapûkirin tecawuz dê bine astengkirin heye.

9- Di 26.12.1934an de û bijimara 2650yan, 2510an Qanûnê di heqê zêdekirina bendek li xala 44.a qanûnê de ye.

10- Di 21.11.1935an de û bijimara 2849an, Qanûnê li ser dewra Karên Îskanê bo Wezareta Tendirustê û Alîkarîya Civakî û bi Budçeyek Cuda birêvebirina wê ye. →

Netewa kurd hewl dide da bikare bi xwe çarenûsa xwe destnîşan bike, çinên rêveber û serdestên tirk jî, hevkarîyê li gel mezintirîn hêzên emperyal yên caran û hikumetên cîran dike da van hewlan tepeser bike.

Ev hernû xalane nîşan dide ku dê çi roleka kurdan çênebe di çêkirina destûra sala 1924êde. Destûra sala 1924ê ji layê çinên rêveber û serdestên tirk û kadirên wan ve, ji bo netewa tirk hatîye çêkirin. Ji ber hindê li vê derê arîşeka destûrî ya girîng heye.

Wek diyarê, împaratorîya Osmanî ji gelek netewan pêk dihat. Ji nîva sedsala 19ê hindek netewan bi xwe çarenûsa xwe destnîşan kirin û ji împaratorîyê veqetîyan û dewleta xwe ya serbixwe damezrandin. piştî şerê cihanê yê yekê jî, împaratorîya Osmanî bi giştî hate ruxandin. Dewleta Osmanî beramberî engiliz û fransiyên emperyalîst li gel almanya emperyalîst beşdarî şerî bû, di dawîya şerî de jî dewleta Osmanî erdên gelek mezin ji dest xwe da. Engeltera û Fransa emperyalîst, cihana erebên ku ji împaratorîyê cûda bûye di nav xwe de parçe kirin û dewletên kolonîyal çê kirin. Taybetmendîya serêkî ya vê statuyê ebebû: dewletên emperyalîst dê heta demekê kargêrîya van kolonîyan bike, da ew jî bikarin xwe bi xwe bi rê ve bibin. Paşî jî de serxwebûna wan dabana wan. Di dawîya dawî de jî wesa bû.

Hizra emperyalîzmê ya di derbarê Kurdistanê jî gelek cûda bû. Emperyalîzma ku cihana ereb parçe kir û dewletên kolonyal dirust kir, armanca wan helandina Kurdistanê bû di nav van dewletan de. Ji ber vê yekê jî siyasetên hemecûr, çavpêkeftinên nehîni û aşkire hwd. kirin û Kurdistan parçe kirin. Egera serêkî ya vê parçekirinê, dewlemendîya siruştî bi taybet ji pêtrola Kurdistanê bû. Siyaseta "parçe bike û bi rê ve bibe" ku di cihanê de nimûneyek yektaye, li vê derê pêk anîn. Sala 1920-ê di derbarê Rojhelata Navîn de raportek dihête

→11- Di 25.12.1935an de û bijimara 2884an, Qanûnê di heqê Îdareya Dêrsimê de. Ji van qanûnan cuda feqet bi palpiştîya vanan gelek biryarname, tamîm, danezan, biryara Lijneya Wezîran û hwd. hatîye derxistin.

pêşkêşkirin ji bo melîkaya engilîzî û tê de dîyar dikin ku ji bo jêderên siruştî Kurdistan cihê gelek dewlemende lê wek yekparçe rêvebirina wê derê gelek zehmete.¹⁶¹ Li ser vê yekê Kurdistan hatiye parçekirin. Ji ber ku kurd û Kurdistan bûye çar parçe, rêvebirina wê jî gelek asantir bûye.

Ya ku niha m peywendîdar dike, rewşa we ya li Tirkîyêye. Girîngtirîn parçê Kurdistanê ji bo komora Tirkîye ku berdewamiya împaratoriya Osmanîye hatiye helan, anku di nav sînorên dewleta tirkî de maye. Lê navê dewletê serincrakêşe, Dewleta Tirk. Eve bi destûra sala 1924ê di çavpêkeftinên parlemenê de gelek caran hatiye dîyarkirin. Encumenê esasiya qanûnî ku di bin serokatîya Yunus Nadi de ye, wesa dibêje:

“... Dewlet ji bilî tirkan çî mîletekî din nas nake. Ji ber ku di nava welatî de, kesên ji nejadên din hatine lê ji layê yasayî ve wekhevî li gel me, wan wek nejadek cûda nas nake û eve ne raste. Weku her mîletek nû, mîletê tirk jî, hindê kesên ji nejadên din jî di nav xwe de wergire. Lê eve cemaata tirkîye, xwedan wê behremendîyêye ku wan digehîne hev.”¹⁶²

Em bi kurtî dikarin wesa bibêjin:

Di nav wê dewleta ku berdewamiya împaratoriya Osmanîye û sala 1923yê ji nû ve hatiye damezrandin, ji bilî netewa tirk, netewa kurd jî heye. Eve di raporta encumenê esasî qanûnî de jî hatiye pesendkirin. Lê navê dewlete, dewleta tirk e.

Wek raporta esasî qanûnî jî bi aşkireyî dîyar dike, behremendîya rêvebirinê bi tenê ji bo netew û nejada tirk e. Yê din, kurd bi tenê dê bihêne rêvebirin. Ewê pabendê tirkan bin. Di nav tirkan de bibû-

161- Arnold Wilson, *Mezopotamia, 1920-1927*, Londra 1931, r. 144. Dê di lêkolînek bê de li ser kolonîzekirina Kurdistanê, bê rawestîn.

162- Şeref Gözübüyük-Zekâi Sezgin, 1924 Anayasası Hakkındaki Meclis Görüşmeleri, SBF, Ankara 1957, r. 7; Edward C. Smith, 1924 Anayasası Üzerinde Meclis Görüşmeleri, Wer. Mümtaz Soysal, SBF, Cilt 13, hejmar: 3, İlon 1958, rr. 106-131.

jin. Paşî salên 1930an wezîrê dadê yê wê demê Mahmut Esat Bozkurt evê çendê wesa dîyar dike:

“... li vî welatî ewên ne tirk bi tenê dikarin bibin xwedan mafekî: ew jî dikarin bibin xizmetkarê tirkan, bibin koyslê tirkan.”⁽¹⁶³⁾

3. Li gel çînen rêveber û serdestên tirk û netewa kurd nakokîyek mezin heye. Çînen rêveber û serdestên tirk, ezmûna hemû rêkan kirin da bikarin Kurdistanê bikin kolonî, hebûna netewa kurd ji nav bibin, bi rêka mişextiyê Kurdistan çol kirin, serjimêriya tirk anîn li şûna wan cîbicî kirin, deverên qedexe çê kirin.

Êdî bi aşkireyî dîyare di çêkirina destûra sala 1924ê de çi rola hem çînen serdestên kurd yên wek axa, şêx, seyîdan û hem jî çînen kedkarên wê jî nîne. Anku, pîrsa nêrînen hwd, nehatîye kirin. Di navbera kurd û tirkan de çi pêkhatinek konsesûsek nîne. Ewe ne yekîtiyeke ku li ser rizamendiyê çê bûye. Bi rêka fişar û givaştinê hewl hatîye dan da taybetmendiyên tirkbûnê bidine kurdan. Rasterast ji layê îrada layenekî ve mafê netewî û dêmokratiya netewa kurd hatîye desteserkirin. Bi rêka fişar û givaştinê hewl hatîye dan da taybetmendiyên tirkbûnê bidine gelê kurd. Destûra sala 1924ê ji layê çînen rêveber û serdestên tirk ve ji bo netewa tirk hatîye çêkirin. Kewate, yasayek bi vî rengî nabe jêdera behskirin, berevanîkirin, çareserkirina arîşa kurd bi rêkên dêmokratiya. Çênabe bi wê çarçoweya ku netewa serdes danaye, berê xwe sidî arîşa netawa kolonî. Ji ber ku, yek netewa kolonyalîste, ya din netewa kolonîye. Netewa kolonyalîst, helbet dê yasaya xwe ya serêkî li ser baştirîn kolonîzebûnê dirust bike.

Em niha berê xwe bidine destûra sala 1961ê:

Piştî kodetaya 27ê Gulanê, Komîteya Yekîtiya Netewî, Komîsyoneka Destûrî damezrandin. Ev komîsyone dest bi xebatê kirin da destûrêk nû amade bikin. Çalakîyeka din ya ku Komîteya

163- Mahmut Esat Bozkurt, Milliyet, Hejmar: 1655, 19 Îlon 1930.

Yekîtîya Netewî bi lez û bez dirust kirî, destgîrkirina 485 kesên kurd bû û hinartina wan bû li kempeka bajêrê Sîwazê. Her wesa çalakîyeka din ya girîng jî ewe ku Komîteya Yekîtîya Netewî sibeha 27ê Gulanê hemû girtiyên siyasî yên zindanan azad kirin, lê girtiyên siyasîyên binyat kurd ku bi navê 49an bernîyasîn nehatine azadkirin.¹⁶⁴ Dîsa wek vê yekê guhorîna navên gundan yên kurdî û şûna wê danana navên tirkî û qedexekirina navên wan yên kurdî, girîngtirîn çalakîyên 27ê Gulanê ne. Ev hemû xalane ji bo destnîşankirina helwîsta 27ê Gulanê ya beramberî kurdan, gelek girîng in.

Girîngtirîn çalakîyeka kodetaya 27ê Gulana 1960ê, bêguman qanûna jimara 105 e ya ku wek pêvekek li ser qanûna iskanê ya jimare 2510ê hatiye derxistin.¹⁶⁵ Li dût vê qanûnê, çînen serdestên kurd yên wek axa, seyîd, şêx 55 kes hatine dîrxistin ji bo Anatoliya Rojava.

Wek me li serî jî amaje pê daye piştî kodetaya 27ê Gulanê, 485 kesên ji çîna serdestên Rojhelatî wek me li serî jî dîyar kirî, hatine destgîrkirin û birine kempên Sîwazê. 485 kes li wê derê heta 6 mehan hatine girtin. Hatîye qedexekirin ku kes û karên xwe bibînin. Li gelek fermangehan de pirs li wan hatine kirin. Êşkencê sext xwerrine. 55 kesên ku ji van 485 kesan hatine helbijartin li dût qanûnê hatine mişextkirin. Da bikarin berawirdiyê li gel yên vê bikin, em dê vê qanûna jimare 105 ku wek pêveka qanûna iskanê ya jimare 2510ê hatiye derxistin, veguhezine vê derê. Xuyakirina di derbarê madeyên qanûnê de, wek caran dîsa em dê bi rêka têbinîyan aşkîre bikin.

“... Made 1- hestên ayînî yan jî dab û nêrîtên wan yan jî

Ew kesên ku bi zengîniya mal û milkên xwe, li ser xelkên deve-re bi karîgerin, fişar û givaştina xelkê bi karanîna dab û nêrian, hestên ayînî yan jî îdeolojîyên biyanî û tundrawiyê

164- Kurdên ku bi angaşa kurdîtiyê kirine hatibûn girtin, Wê gavê li Stenbolê di hucreyên Qışlaya Herbiyeyê de bûn. Piştî 27 Gulanê hemû girtiyên siyasî yên li Tirkîyê serbest hatin berdan, lê girtiyên kurd ji hucreyan anîn kawîşan.

165- Pêveka Qanûna Îskanê ya bijimara 2510an, dîroka qebûlê 19.10.1960, dîroka weşanê ya di Rojnameya Fermî de 25.10.1960 (10638), jimara Qanûnê: 105, Qanûnên Înkîlâbê, Îlmî ve Kazî İctihatlar Serisi No: 1, Ege Matbaası 1961, r. 459-460.

A: Zeyanbexşîya darayî û wêreyî li ser xelkên wê deverê, têkdana wan û bi karanîna wan.

B: Hêrişbirina ser mafên takekesî yan î bi fişardanana ser takekîsî û şikandina hêza wan.

C: Çalakîyên ku ziyan digehîne berjewendîyên netewî.

Di bin berpirsiya berpirsê astbilind yê wê deverê, di encama berpirsiyarên ku ji layê yekîneyên ewlekarîyê ve dihêne kirin, heçiyê gunehbar bihête dîtin, hewce bike, hemû kes û karên wan pêk ve li ser daxwaza wezîrê navxwe û biryara deseya wezîran ew bêyî ku carêka din vegerin wê deverê, hemû jêk cûda dihêne hinartin jibo deverên cûda cûda.⁽¹⁶⁶⁾

Ew rayedarê ku di pêkanîna vê qanûnê de ve berpirsiyê û erkê xwe jibo berjewendîyên xwe yên kesokî bi kar bihîne, kêrnî heta salekî û zêdetir bi sizayê zindanî ya giran dihêne sizadan.⁽¹⁶⁷⁾

Madde 2- ew kesên ku biryara veguhestin û koçkirina wan hatîye dan, li taxên ku ji layên yên wezaretên navxwe û wezaretên îmar û îskanê ve bi hevpişkî hatîye dîyar dîyarkirin, dihêne cîbicîkirin, veguhestina wan jî, ji layê wezaretên navxwe ve dihête kirin, cîbicîbûna wan jî li dûv mercên werz û jiyan û pêşeyên wan li gund, bajêrok û bajêrên guncaw ji layê wezaretên tenduristî û alîkarîdana civakî, îmar û îskanê ve dihêne kirin. Li dûv samanên wan û asta wan ya civakî, yan bi qerzî, yan jî bi kêş li dûv rewşa malbat û pêşeyê erd û sermiyaneka guncaw li wan dihête dan.

Madde 3- Ewên ku biryar li ser wan heye ku koç bikin û bihêne cîbicîkirin, dikarin malên helgirtinê, kelûpelên navmalê, emrazên pêşeyî li gel xwe bibin.

166- Wek ku tê dîtin, Pêveka jimar 105 ku bi qanûna 2510an ve hatîye çêkirin ji layê naverok ve ti cudahî tune, yanî ew jî wek serdemî Yek Partîyê ye. Vê carê Kemalîstan li cihê "Nejada tirk û Kultura tirk", perdeya tekoşîna li hember dîn bikar anîne.

167- Di serdemî Yek Partîyê de sepandina qanûnê di destê Wezîrê Navxweyî de bû, niha dane destê Wezîrê Navxweyî û yê Tendirust û Alîkarîyê. Ji 1930an heta 1960an ev guherîn çêbûye.

Ji bilî wan, malên bi tapo yan jî bê tapo li dûv hikumên ew peyrewa ku bi hevpişkî ji layên wezaretên darayî, kîştûkalî, navxwe, îmar û îskan, fermangeha bingehên qanûna bi axkirina cotyaran û qanûna îskanê ve hatîye amadekirin, ji layê dewletê ve dihête ji navbirin.

Di vê peyrewê de dihête destnîşankirin ka ew kes û malbatên ku hatine veguhestin dê çi malan li gel xwe bibin û malên ku mane jî ka dê çawa bihêne ji navbirin.⁽¹⁶⁸⁾

Madde 4- Li dûv vê qanûnê, ewên ku hatine veguhestin û cîbicîkirin, neçarîn li wê deverê niştecih bibin, bi mercê ku ji wê deverê dernekevin, dikarin bi serbestî geştê bikin. Lê nikarin biçine welatên xwe. Erkê leşkiriye û fermanberîye jî nikarin bikin. Sînorên van deveran ji layê wezaretê navxwe ve dihête danan. Bêyî biryara desteya wezîran nikarin devera xwe ya îskanê biguherin.

Heçiyê çavdêriya van neçarîyan neke, ji salekî heta 5 salan bi zindanê dihêne sizadan, heger carêka din dubare bike, ev care jî bi du carî zêdetir dihêne sizadan.⁽¹⁶⁹⁾

Madde 5- Mezaxtinên ku dema veguhestin û cîbicîkirinê ji bo rêk û xwarinê hatine kirin, li dûv mada 425ê ya bodça berpirsiya giştî ya karên ax û îskanê ve dihête dan. Heger bodçe têrê nekir jî, wezîrê darayî berpirse ku ji bodçeyên din kujmeyerê terxan bike.⁽¹⁷⁰⁾

Made 6- Pexşa vê qanûnê di dema xwe de dikeve rewacê.

Made 7- Desteya Wezîran hikumên vê qanûnê bi rê ve dibe.

Têbinî: Berê xwe bidine 1- ev qanûne peywendîdare bi qanûnên jimare 2510, 2650, 2837, 2848, 3123, 3371, 5057, 3367, 3683, 4062, 5098, 5227.

168- Ev made nîşan dide ku malê kesên tene sirgûnkirin dê ji layê dewletê ve bêne desteserkirin.

169- Ev made emir dike ku kesên hatine sirgûnkirin êdî nikarin vegehin cih û warên xwe. Wek serdema Îskana Mecbûrî ya Yek Partîyê ye.

170- Di serdema Yek Partîyê de mesrefa veguheztina kesên sirgûnkirî ji wan dihat sendin. Li virê dewlet jî hevkarîya mesrefan dike.

2- Dustur berg 15. Laper 1156,

3- T.C. Qanûnên Meri, çapa 1. Berg 2, laper 426,

4-T.C. Qanûnên Meri, çapa 2, berg 2, laper 527”

Qanûna pêvek ya ser qanûna îskanê ku piştî kodetaya 27ê Gulanê hatî derxistin û kurtîya pêkhata wê bi vî rengîye. Bi aşkireyî dîyar dibe, çî rola kurdan di çêkirina destûrê de nîne. peywendiyên netewa tirk û netewa kurd çî caran ne peywendiyên konsesûsekêye. Çî caran nikarin behsa yekitîyeka rizamendîyê bikin. Hemû caran, hizr û bîra yeklayanî ya çîn û texên serdestên tirk hatiye pêş. ev îrada yeklayanî, hemû caran daxwazên netewî û dêmokratî ya netewa kurd desteser kiriye, kurdbûn ji nav birîye, hewl daye ku taybetmendiyên tirkbûnê bide wan. Ji ber hindê, têgehên wek “netewa tirk”, “tirk” çî caran kurdan newergire. Divêt em çî caran ji bîr nekin ev têgehene, cûdabûna netawan nîşan dide. Rêjîmê “çînên serdest” hinartîye mişextîyê ji ber ku ew nakok bûn li gel nerîn û çalakîyên wan. Eve qanûna surgunêye. Em berê xwe didinê, her çend peyvên wek dabeşkirina axê, rêforma axê, nîşan bidin jî, nave wê jî tê de derbaz nabe. Koma 49e ya ku em dikarin ji bo wan bibêjin rewşenbîrên kurd, ji xwe di zindanan de ne. Di rewşeka wesa de gava destûrêk bihête çêkirin helbet dê “hêz û jêdera xwe ji nasyonallîzma tirk wergire.”ji ber ku yê ku destûra sala 1961-ê çêkirine, kemalîstin. Alîkarîdane ji bo mişextkirina kurdan. Hiç nerazî nebûnê ji ber girtina koma 49ê ewên ku ji ber nerînên xwe yen sîyasî hatine girtin. Sibeha 27ê Gulanê hemû zindan hatine valakirin(tawanên sîyasî) lê girtiyên sîyasî yên kurd nehatine azadkirin û çî nerazîbûnek ji bo vê yekê ji nîşan nedane.

Di rewşeka wesa de tiştek gelek normale ku “hêz û jêdera xwe ji nasyonallîzma tirk wergirin” ji bo amadekirina destûrêkê da bikarin netewa kurd asîmîle bikin, kontrolê baştir li ser Kurdistanê bikin. Lê ev destûra ku bi giştî rengevedana nêrîna netewa serdeste, nikare bibe çareserîyek ji bo arîşa kurdî, her wesa sosyalîstîya wê jî dêmokratîya wê jî nikare çareserîyekê peyda bike. Jixwe di destûre de

hemû cûre serederî hatine wergirtin da ev arîşe çareser nebe, kurd taybetmendîyen xwe yênetewî bi lez û bez tek bide.

Divêt em li vê derê du xalan jêk cûda bikin. Bo nimûne, çî sosyalîstek yan jî dêmokratîk pêşniyar nekirie ku Mozambîk yan jî Angola bibe deverêk Portuqalêye, xelkê wê derê jî parçeyek xelkê portuqalîye. Li dûv destûra Portuqalî arîşên Mozambîk yan jî Angolayê çareser bikin. Ji ber ku destûra Portuqalî hatîye çêkirin da arîşên wan deveran li dûv berjewendîyên dewleta kolonyalîst çareser bike, anku berdewamî bide mercên kolonyalîyê ya wan deveran. Lê çînenê kedkarên portuqalî di têkoşana desthelatîya xwe de di nav dem û mercên hikûmên destûra de pêşniyar hatîye kirin da mifa ji vê çendê wergire. Lê li gel vê çendê, di têkoşana çînenê kedkar de çî caran berjewendîya çînenê serdest nebûye jêdera wan.

Nimûnên vê yekê li Tirkîyê aşkîre. Sibeha 27ê Gulanê dergehên hemû zindanan hatine vekirin, hemû girtîyên sîyasî hatine azadkirin, lê ji ber vê eqiliyetê girtîyên sîyasî yênetewî kurd, nehatîne azadkirin. Desthelatdarî ji bo pêşxistina burjûwazîya tirkî di karên hawirde û hinardeyê de rêk xweş kir, kredîyen bank hwd da, lê ji bo kurdan hizra wî bi tenê mişext û dûrxistin bû, ev yeka jî encama hizrêka bi vî rengîye.⁽¹⁷¹⁾ Ev xalene sala 1976ê ji layê serokê giştîye CHPê Bulent Ecevitê ku xwe wek sosyal dêmokrat bi nav dîke, gelek caran bi aşkîreyî hatîye dîyarkirin: "Azadî, lê ne ji bo hemû kesan, azadî, dêmokrasiya azadîxwaz bi tenê ji bo netewa tirke. Dê ew derfet nehête dan ji bo ewên ku dibêjin azadî azadî ji bo gelan. Baştirîn têkoşer emin li dijî wan."⁽¹⁷²⁾ Wek bi aşkîreyî dîyare, serkirdeyê "azadîxwaz" yê CHPê hem behsa azadîyê dîke hem jî dîyar dîke ku dê çî caran dest ji wê serdestîya li ser Kurdistane bernede. Dîyar dîke ku dê çî caran rê nede ku gelê kurd wek mirovan û wek kurdekî bijîn. Pesnê nîrê xwe yê kolonyalîstî jî dide. Ewe ji ber çî ye? Ji ber destû-

171- Ji 485 kesên li kampa Sêwasê hatine komkirin û heta ji 55 kesên ku hatine sirgûnkirin hemû jî ne axa, beg, şêx û serokên eşîran e. Di nava vanan de gundîyên bêerd jî hene. Tenê jiber hişmendîya wan a netewî heye hatine sezakirin.

172- Axaftina Bülent Ecevitî ya bi Abdi İpekçiyî re Milliyet, 25 Temmuz 1976.

rêyê, ev destûre, destûra kolonyalistên wek Bulent Ecevitî ye.⁽¹⁷³⁾ Lê ev destûre parastina kurdên ku têkoşana mirovatîyê didin, yan jî layengirên vê têkoşanêne, nake. Em dikarin hemû caran bibêjin ev destûra ku ji layekî ve pêşniyar dike ku bi awayekî xîretmendîyê bijîn, ji layekî din ve jî hemû cûre serederîyan werdigre da bikare Kurdistanê wek kolonîyeke bi rê ve bibe.

Eve şasiya serêkî ya seroka giştîyê Partîya Karkirên Tirkîye Behîce Borane jî, şûna ku mercên sîyasî û civakî yên konkîrêt, bingeha mercên aborî yên konkîrêt ku dibine xalên serêkî diyar bike, ew berê xwe dide pîverên yasayî yên destûrê. Pabendîya wan beramberî hizra "Dewlet û Milet hevgirtîye" dê çi mifayê negehîne sosyalîstên tirk. Heger behsa hevgirtineka wesa bikin hingê dikarin bibêjin egera paşdemanê pêşkeftina newekhev ya kapîtalîzmêye. Lê di praktikê û di konkîrêtîyê de ne wesaye. Kombûna tirk û kurdan dê nebe pêkhateyeka organîk. Eve dê dîsa bibe kombûna kurd û tirkan. Nabe egera hevgirtineka din. Wek kombûna ereb û kurdan. Weku kombûna sêv û hirmeyan tiştêk din dirust nake, sêv dîsa sêve hirmê dîsa hirmêye. Heger hindêk netew li ser rizamendîyê bihêne cem hev, eve tiştêk dine, lê yê bi hêz, ewê bê hêz bi rêka tundrawîyê bike bin nîrê xwe û pêkhateyekê dirust bike, hingê eve dibe yekîtiyeka bi destê zorê, eve jî tiştêk dine. Gava merc û diyardên konkîrêt nehêne hêlengandin, bihête piştguhkirin, veşartin, hingê dikarin behsa hevgirtineka bi vî rengî bikin. Dikarin behsa pêşkeftina newekhev ya kapîtalîzmê bikin.

Behice Boran wesa dibêje:

"... çînen serdestên me, rewşenbîren burjûwa biçûk û desthelatdar, ji hizra nasyonalîzma ku Atatirkî dirust kiriye û destûr wê diparêze, dûr ketine. Mada 54ê ya destûrê diyar dike ku "her çi kesê ku welatîyê dewleta tirk e, ew bi xwe tirk e." Anku, mercê wê ewe ji bo tirkbûnê divê bibe welatîyê dewletê."⁽¹⁷⁴⁾

173- Divê neyê ji bîrkin ku asta Kurdistanê ji asta kolonîya klasîk pir berjêtir e. Çunkî, ji aliyê dewletên kolonîst ên ku Kurdistanê kolonî kirine ve tê xwestin ku Kurdistanê, navê kurdan, zimanê kurdan ji dirokê bê hilanîn.

174- Behice Boran, B.n.d., r. 189.

Behice Boran li vê derê jî helsegandina mercên konkîrêt nekirîye. Li dûv hikumên destûrê pênasaya tirkbûnê kirîye. Heçiyê hest bi tirkbûnê bike ew dibê tirk. Hinde asane. Baş e, ewên ku dibêjin bila bextewarî û xweşîya tirkbûnê ji bo we be, ez xwe kurd dizanim û min divêt bibim kurd" dê çi li rewşa wan bihêt? Ma nabe pêdivî ku lêgeryana mercên konkîrêt ya vê çendê bihête kirin.

Em dikarin hizra seroka giştîyê Partîya Karkirên Tirkîya wesa pêş bixin: bo nimûne em hizir bikin ku Kibris ji layê leşkîriya tirkî ve bi giştî bihête dagirkirin, bila li Kibrisê, bi navê Dewleta Kibrisa Tirk bihête damezrandin yan jî, Kibris bi giştî ser bi Tirkîye ve bihête girêdan. Yan jî bila bibe bajêrêkî Tirkîye. Piştî vê çalakîyê bila qanûnekê çê bikin û bibêjin "hemû kesên ku li Kibrisê dijîn Tirk in, hemû tirk jî wekhev in. Heçiyê welatîyê dewleta Kibrisa Tirk in yan jî ya dewleta Tirk in, hemû tirk in". Bila bibêjin "ji bo tirkbûnê ewê ku bibêje ez tirk im, bese" hwd... ma eve dibê rêgîriyek beramberî rumên Kibrisê, rêk li pêş berevanîkirina taybetmendîya rûmbûnê digre? Seraray hinde yasayên milîtarîzmeka bi vî rengî, de bikarin têkoşana mafên rûmbûnê bikin? Rum dê bikarin têkoşana rizgarîx-wazîya netewa rumî bikin? Bi kurtî, çalakî û hizrên bi vî rengî, dê ruman bike tirk? Bê guman nexêr. Jamara kesan kêma rabe li dûv mercên vê demê ji bo vê yekê bibêje belê.

Di vê derê de divet sosyalîstên tirk, dêmokratên tirk, piçekî bi aqilane berê xwe bidine babetê, xwe ji nixên xwe rizgar bikin, hikumên zû nedin, bi şewazeka zanistî berê xwe bidine dîrok, civak, dîyarde û rûdanan. Pirs wesaye; piştî dabeşkirina Kurdistanê ji layê emperyalîstan ve sala 1923yê, gelo sîyaseta dewleta tirk ya nû beramberî Kurdistanê cûda bûye? Gava te got heçiyê li Tirkîya dijîn hemû tirk in, hemû tirk wekhev in, hingê eve dibê astengîyek beramberî berevanîkirina mafên civakbûna kurdan, parastina taybetmendîya netewa kurd?

Em wesa hizir bikin ku eve wek me gotî di nimûneya rewşa Kibrisê de rû daye. Hingê sosyalîstên tirk, ereb, faris, kurd dê vê

yekê şermezar bikin. Lê ji bo çî ev rewşe beramberî kurdan çênabe? Sosyalîstên tirk û yên din, ji bo çî ji sala 1976ê hir ve ji bilî pesendkirina dabeşkirina emperyalîst ya sala 1923yê, tiştêk din nekin. Wê yekê rast û dirust dizanin û berevanîya wê dikin. Egera serêkî ya vê çendê, fişar û givaştina hêzên derêkeye ewên ku li ser Kurdistanê dihête kirin. Ev hêze hem bi cihî hem jî bi qebareyîye. Hem jî bi demî ye. Mezintirîn dewletên emperyalîst yên caran, bi hevkarîya dewletên herêmê yên ku rêk dane wan da carêke din dirust bibin, hewl dane ku Kurdistanê parçe bikin û hebûna wê ser rûyê erdê û dîrokê ji nav bibin. Ewe fakterê qebareyîye. Fişarên derêke yên li ser Kurdistanê, bi çalakîyên leşkerî û sîyasî yên hevpişk, li ser gorepaneka berfireh de hatîye kirin. Li ser rojhelat, rojava, bakur, başûrê Kurdistanê ev destwerdane heye. Dewletên emperyalîst û kolonyalîst, pêk ve bi hevkarî ev destwerdanê pêk anîne. Bo nimûne leşkiriya engilîzî, dema li başûrê Kurdistanê şerê kurdan dikir, desthelatîya kemalîst jî li Bakurê Kurdistanê heman tişt li dijî kurdan dikir. Erkê şerê Rojhelatabakurê Kurdistanê jî, ya Şah Rizayê Îranê bû. Ewe jî hêmayê cihî ye. Ji sala 1920ê hir ve, ev destwerdane, ji layê yekî yan jî yên din ve bi hevpişkî hemû caran hatîye kirin. Heger, bi praktîkî çalakîyên leşkerî bihête kirin jî, ev care jî bi nedana mafê îltacayê ve çalakîyên hevpişk berdewam kiriye. Ewe jî hêmayê demî ye. Ev hemû hêmayene, bikaranîna emrazên îdeolojîk yê dewletê ve hatine mikumkirin. Emrazên ragehandinê yên wek çapemenî, weşan, radyo hemû caran ji bo sîyaseta dewletê bi kar hatine. Hemû cûre serederî hatine wergirtin da kurd mifayê ji van emrazan negirin.

Ji ber van hemû xalan, hikumeta Komara Tirkîyê, çê dibe dudil be di derbarê bi giştî dagirkirina Kibrisê de. Çêdibe ji sosyalîst û dêmokratên Tirkîye, raya giştîya cihanê bi karîger bin, lewma ev çende pêk nehanî. Lê, gelek rehetê di çalakîyên xwe yên ser Kurdistanê de. Ji ber ku ew bi tenê vê yekê nake, ew li gel dewletên emperyalîst û kolonyalîst pêk ve vî karî bi rê ve dibe. Îdeolojîya kolonyalîst bi hemû civakê û sosyalîstên tirk jî daye pesendkirin. ⁽¹⁷⁵⁾

encama van xalan wesaye: sosyalîstên tirk piştî şerê cihanê yê yekê,

ji ber deverên ku ji destê Osmanîyan derkeftî, wek Iraq, Suriya, Felistin, Yemen hwd... ber xwe nakevin. Lê ji sîyasetên ser Kurdistanê jî kêfxweşin. Qet ji vê yekê nerazî nabin û şerm nakin. Nexasme aşkire bûye ku ev sîyasetê ji layê dewletên emperyalist yê zilhêz ve hatiye bi rêvebirin.

Bi vê helwîsta xwe, "sosyalîstên tirk", bo nimûne: ji burjûwazîya Fransî ya sedsala 19ê paşkeftîtir e. Ji ber ku burjûwazîya Fransî dîyar dikin ku ew şermê dibin ji ber çalakîyên kolonîkirinê yê wan deman. Em dikarin vê şermê di nivîsinên Jean Jacegus Rousseau de bibînin.¹⁷⁶ Lê, "sosyalîst, dêmokratên" tirk ji vê yekê şerm nakin ji ser halan re jî hemû tiştan dikin da ev pêkhate berdewam bike. Ji ber vê yekê dîyardên wek qanûna îskanê yê mecbûrî nabînin û pesnê kemalîzmê didin.

Behice Boran, dibêje, çînen serdest, rewşenbîrên burjûwa biçûk, desthelatdar ji diruşma Nasyonalîzma dûr çûne ewa ku Atatirkî anîye û destûr parastina wê dike. Ji ber çi dûr çûne? Nasyonalîzma Atatirkî çîye û di çi xalan de dûr çûe? Nasyonalîzma ku sala 1934ê ku qanûna îskanê ya mecbûrî derxistiye çi nasyonalîzm e? Nasyonalîzma ku berî wê û piştî wê bûye bingehek çi nasyonalîzm e? Erê eve nasyonalîzme, yan nejadperestî ye? Gelo ferq û cewazîya ku dibêje "yên ser bi kultur û nejada tirk", "yên ne ser bi kultur û nejada tirk", di dema Atatirkî de nehatiye çêkirin û pêkanîn? Madem wesaye, ma gotina ew ji nasyonalîzma Atatirkî dûr çûne, çîye? Heger ev ro Suleyman Demirelê serokê Partîya Dadê, Serokê giştîyê CHPê Bulent Ecevit, serokê giştîyê CGPê Turhan Feyzioglu, Serokê giştîyê MHPê Alparslan Tirkeş yan jî serokê giştîyê Partîya Yekitiyê

175- Îdeolojiya fermî, Kemalîzm dê di lêkolîneke dî de bê kirin. Li virê em ew qasî bibêjin ku serkeftina Kemalîzmê ya herî mezin ew e, karîbiye xwe li ser "bizava Sosyalist a tirk" wek îdeolojiyek sereke bide qebûlîkirin.

176- Ev jî ew e ku karîbiye binyada raman û karê xwe yê kolonyalîst û nejadperest heta roja îro veşîre. Wekminak, Bnr. İnsanlar Hakkında Müsavatsızlığın Doğuşu ve Esasları Hakkında Nutuk, Çev. Selmin Evrim - Mehmet Evrim, Türkiye basımevi, İstanbul 1945, 6 kitabı ile Rousseau, r. 60-139.

Mustafa Timisi dibêjen em atavî ne û hingê çi egerêk nîne ku em ji vê yekê bawer nekin. hemû jî atavî ne. Bi giştî di bin nave “nasjonalizmê” de berevanîya nejadperestîya kemalist dikin. Çi ferq û cewazîyek di navbera Bulent Ecevit û Alparslan Türkeşî de nîne her çend jêk cûda û dijber dîyar bibin jî. Bi tenê yek ji wan wêrêktir dîyar dike ka dê çi bike û çawa çê bike, yê din jî hewl dide bi têgehên wek “azadî”, “dêmkraşîya azadîxwaz” ve kesayeta xwe ya antîdêmkokrat û sîyaseta xwe ya kolonyalist veşêre. Gelek caran jî hîç neveşartîye. Di mîtingên CHPê de, heçiyê diruşma “azadî ji bo gelan” bilind kirîye, bi taybet ji layê serokê giştî ve hêrîş çûye ser wan. Eve jî girîngtirîn rûdana Tirkîyeya sala 1976ê ye. Eve dibe xalek girin ji bo nîşandana naverok û berfirehîya sîyaseta kolonyalistî.

Nejadperestî salên 1930an, bi awayê “yên ser bi kultur û nejada tirkî, “yên ne ser bi kultur û nejada tirk”bi rê ve diçû. Niha êdî derbirînên bi vî rengî bi kar nahêt. Lê naveroka çalakîyan bi heman şêweyî ne. Nejadperestî, kultur û zimanê tirkî, bi destê zorê li ser netewa kurd bide pesendkirin, taybetmendiyên netewa kurd parçe bikin, ji nav bibin, netewa kurd bikin koyle, Kurdistanê bi emrazên mikumtir bike kolonî û berdewamî bide sîyaseta xwe ya kolonyalistî.

Seroka giştîya Partiya Karkirên Tirkîye dema berê xwe nade dîyardên konkirêt û konkirêta ketwar, girîngiyê dide destûrê, lewma jî bivê nevê hingê pêkhatyên nejadperestî yên wek qanûna îskanê ya mecbûrî piştguh bike. Paşî jî, dibêje dûrçûnek heye ji hizra atavîkî. Her wiha dibe dijbera şewaza zanistê. Li dûv şewazê divê em berê xwe bidine pêşeroja xwe da em ev ro bizanin. Ne di şîyan de ye heta em berê xwe nedine dohêya xwe û bi objektîfî nehelsengînin hingê em nikarin evroya xwe bizanin. Lê Behice Boran pêkole dike da pêşerojê nebîne, nehelsengîne. Dema wesa jî, bi hizrêka dijî zanistê, berê xwe dide pêşerojê. Îdeolojîya ev ro ya fermî jî, kemalîzm e. Bi hemû civakê dane pesendkirin. “sosyalîstên” tirk jî di bin karîgerîya vê yekê de ne. Ji ber hindê jî dikarin pesnê kemalîzmê bidin. Nexasme hindê jî dikarin bibêjin “ji atavîkî” dûr çûne.

Helbet gava girîngî nedine diyardan, piştguh bikin, veşêrin, analîza konkîrêt ya mercên konkîrêt nekin, hingê nikarin bizava dirust bikin. Di merceka wesa de, ew kesa dê li dûv nîrxên xwe yên subjektîfî bi rê ve biçê. Yek ji nimûna serinc ku di vê derbarê de daye Îlhan Selçuke. Îlhan Selçuk di nivîseka xwe ya bi navê “nasyonalîzma nûjen û nasyonalîzma CIA” de,⁽¹⁷⁷⁾ dibêje ku nasyonalîzma kemalîstî li dijî nejadperestîyê ye. Çawa dibêje? Diyardan nabîne, girîngî nade konkîrêta ketwar û piştguh dike. Me di beşên berî vê babetê de, dema me behsa madeyên qanûna îskanê, baheneyên qanûnê, çavpêkeftinên parlemênê kirî, me gelek cihan de behs kir ku nejadperestîya kemalîstî bi şeweyek konkîrêti derkeftîye. Me amaje pê da ka Wezîrê navxwe Şukru Kaya çawa behsa peyva “nejad” dike. Me got, derbirinên wek “yên ser bi kultur û nejada tirk- yên ne ser bi kultur û nejada tirk” ji bilî nejadperestîyê ne çî tiştek dine.

177- Sûd bi kurtî di vegotina gelo çima Îlhan Selçukî vê nivîsê (Cumhuriyet, 27 Mayıs 1976.) nivîsiye, de heye. Nivîskar di rojnameya Cumhuriyeta 28 Ocak 1976an de, nivîsek bi sernivîsa “Barzanî û Tirkez” nivîsiye. Nivîsek e ku ramanên subjektîf ên ji diyardayan dîr, ku diyardayan di ji derveyê rehenda dem û cihê digire dest, derhişî yên nivîskar tîne zimên. Ev nivîs di nava civata kurdan de bûye sedemê bertekên pir mezin. Kovara Rîzgarîyê, di jîmara yekem de, di nivîsa bi sernava “Nivîsek Îlhan Selçukî û Li ser Karakterê Nejadperest, Şoven, Paşverû yê Neteweperwerîya Netewa Fişarkar” de, vê nivîsê rexne kiriye. (Rîzgarî, Jîmar: 1, 21 Mart 1976, r. 17-46.)

Di roja ku hejmara yekem a kovarê dertê de, kovar hat qedexekirin, beşek ji kovaran li çapxaneyê hate desteserkin. Mehmed Uzunê berpirsiyarê kovarê ew roj hatiye girtin. Piştî jîmara duyem a kovarê derket ji berpirsiyarê Weşanxaneya Komalê Orhan Kotan hatiye girtin.

Di vê demê de CHP jî ketiye navê. Bi boneya ku tekoşin li hember kesên dibêjin “Ji Gelan re Azadî” nayê kirin, ji hikûmeta MCê re, ji lijneyên ewlehiyê yê dewletê re şikayet kir: “Ev iqtîdar ne neteweperwer e. Bi kesên ku dibêjin ‘Ji Gelan re Azadî’ re, tekoşînek cidî nakin. Tekoşîna vê ya herî baş em dikarin bikin” têgotin. Di vê navê de, rapora ciwanên CHPê ku bi rastî rapora MÎTê a “Rapora Nihênî” tê weşandin. Bülent Ecevitê Serokê Giştîyê Partîyê çend roj paşê di axatîneke ku di televîzyonek de kiribû; bi gotina “Dê li hember kesên ku dibêjin ji Gelan re Azadî tekoşînek mezin bê dayîn,” îma dike ku vê raporê dipejirîne. Di raporê de, hemû rêxistinên çep; di vê navê de şoreşvanên kurd jî têne jûrnal kirin. Çawa rapor hat weşandin û li ser provakekirina Bülent Ecevitî yê Serokê Giştî yê CHPê, bi boneya→

Ji bilî van hemû xalan, peyva kemalistên wek Serokê giştîyê Komala Tirk Hamdullah Suphî Tanrıöver, Cemil Sait Barlasên ku di 7. Kongira CHPê de pêşkêş kirine, danpêdanekî jî dikin.

“... lê me salên borî, beramberî gencan kêmasîyên mezin kirin. Dema me got tirkîti, hingê me di wateya ewropî de wek “nejadperestîya Nazî” hêlsengand.”¹⁷⁸ Kemalîsten navbirî, hez dikin bibêjin, “em wê demê nejadperest bûn, lê ev ro êdî ne nejadperestin”. Lê dema vê yekê dibêjin jî, nejadperestin û berdewamî didine nejadperestîya xwe.

Nivîskarên wek İlhan Selçukî, heta vê diyarda konkirêt ya ku ji dema yek partîbûnê de mayî, piştguh bikin, veşêrin, hingê dikarin encama wek “nasyonalîzma kemalist nûjene, li dijî nejadperestîyê ye” diyar bikin. Kemalîst dikarin wê hevkarîya ku li gel emperyalîzma engilîz û fransîyan kirine û bi vê yekê beşdarî dabeşkirina Kurdistanê bûne û beşeka mezin wergirtine, nebînin, ji raya giştî veşêrin, rêk li pêş raya giştî bigrin heta ku agehdar nebin ji vê yekê, di vê rewşê de dikarin bibêjin nasyonalîzma atatirkî antiemperyalîste. Lê evene propozîsyonên ne zanistî ne. Ji ber ku dûrî diyardeyan e. Li dûv rehenda dem û cihî de bere xwe nade civakê. Eve ji bilî berevanîkirina îdeolojîya fermî ya ku bi derewan peyda bûye, ne çî

→ku bi Kovara Rîzgarî re eleqedar in, hemû damezrîner û rêveberên Komeleya Çanda Demokratîk Şoreşger a Enqereyê têne girtin. Di vê navê de, hema bêje dîsa bi van sedeman rêveberên “Komeleyên Çanda Demokratîk” ên li Rojhilat jî têne girtin. Li ser van fişaran Parêzer Rûşen Arslanê xwedîyê Rîzgarîyê bi daxuyanîyek çapemenîyê radigihîne ku “dê demek navber bidin weşanê”. Bi tevê ku Serokê Giştî yê CHPê baş dibîne û têdîgihîje ku MC jî bi kurdan re tekoşîn dike, dîsa jî tawanbarkirina MCê di vê mijarê de didomîne.

Nivîsên İlhan Selçukî, di demeke ku hewil dihat dayîn da mixalefeta kurdan a şoreşger demokratîk, bi sazîyên zorkar ên dewletê yên wek qereqol, zîndan, dadgeh, polîsan bê şikandin û tepeserkirinê de, derketina wan ne tesaduf e, Nivîsên wî yên bi navê “CIA ve Milliyetçilik” (Cumhuriyet, 26 Gulan 1976) û “Çağdaş Milliyetçilik ve CIA Milliyetçiliği” (Cumhuriyet, 27 Gulan 1976) bi tevî ku nav nedaye jî bersiva nivîsa Rîzgarîyê ya bi navê “Nivîsek İlhan Selçukî û Lî ser Karakterê Nejatperest, Şoven, Paşverû yê Neteweperwerîya Netewa Fişarkar” e.

178- CHP, 7. Kurultay Tutanağı, (21.11.1947 - 4.12.1947) Ankara, 1948, r. 395

tiştêk dine.

Helbet eve ne zaniste. Pragmatîzm e. Peywendîdare bi pragmatîzma kemalîzmê. Jixwe kemalîzm, pragmatîzm e. Çiye pragmatîzm? Lênin wesa pênasî pragmatîzmê dike:

“... Ya ku rengê xwe dide pragmatîzmê eveye; her tiştê ku wê gavê serkeftinê bi dest xwe ve dihîne di biwarê zanist, ayîn, rewîşt, dab û nêrît de, hemû tişt rast û dirust e. Divêt hemû tişt bi rijdî bihête wergirtin. Her wesa divêt her tiştê ku armançekê dirust dike û me digehîne çalakîya wê, bibe xaleka bi rijd.”¹⁷⁹

Em dikarin bi kurtî pragmatîzmê wesa bi kurtî şîrove bikin. “Çiye ya bi mifa û rast û dirust”, anku heqîqate li dûv hizra kemalîstan heger salên 1970yê gotina kemalîzm ne nejadperest e, kêrî wan bihêt, hingê ev propozîsyon ya rast e. Heger gotina Kurdistan ne kolonî ye, kêrî wan dihêt, eve jî propozîsyonek rast e. Li vê derê, pîvera “rastîyê” kêrhatin, mifawergirtine. Lê di zanîstê de bi tenê yek pîvera “heqîqatê” heye, ew jî dîyarde ne. Çi propozîsyonên ku jêdera wê ne konkîrêta ketwarî be û dîsa bi rêka dîyardan nehête kontrolkirin, çi caran nabin propozîsyoneka zanîstî.

B. Mîrov dikare “di nav guborînê de” anku di nav rehenda dem û cihî de ji civakan têbigehê

Seroka giştîya Partîya Karkirên Tirkîye Behîce Boran, di xebata xwe de behsa van xalan jî dike:

“... axa, şêx hêzên xwemalî yê din jî di paşdeman û hejarîya deverên Rojhelat û Rojhelatabaşûrî de bûne xwedan rol û ji ber hebûna wan dever tûşî danûstendîyên cûda bûne. min di geştê xwe ya dawî de, hest bi nêrîneka wesa kir ku hez dikin vê yekê berbelav bikin. Ma kengî jî bo Rojhelatî xwendgeh, nexwaşxane, kargeh, rêk hate çêkirin û axa jî beramberî vê çendê rawestîyan. Anku hez dikin

¹⁷⁹- Lenin, Felsefe Defteri, Wer. Atilla Tokatlı, Sosyal Yayınlar, İstanbul, 1976, r.384

bibêjin, egera arîşê ne sîstema aborî, peywendîyên çîna civakîye. Xelkê Rojhelatî ji ber ku ji etnîyek dine bi qestî dihêne piştguhkirin li dûv deverên din helwêstek cûda beramberî wan heye. Rola axayan di vê çendê de nîne. Lê ew desthelatîya ku xizmetek hindî ya deverên din nebiribine Rojhelatî, dîsa ew desthelatin ku di heman dem de rêforma axê nekirine, anku, dest nedane sîstema axa û şêxan.”⁽¹⁸⁰⁾

“... desthelat ji layekî ve sîyaseteka dûrî pêdivîyên rastiye bi rê ve dibin, ji layekî din ve jî li gel hêzên xwemalî yên wek axa û şêxan jî pêk dihên da bikarin kontrola xwe li ser deverên Rojhelatî bikin. Ewe jî bûye sîyaseteka berûvajî û nehêla ye arîşa Rojhelatî ber bi encameka erênî ve biçe.”⁽¹⁸¹⁾

Behice BORAN, di vê beşa pertûkê de, behsa peywendîyên “çînên serdestên kurd” yên wek axa, şêx û seyîdan dike. Ewe hevgirtina burjûwazîya netewa serdest û çînên serdestên netewa kolonyalîste.⁽¹⁸²⁾ Heger em hizir bikin ku salên 1960an ew çînên serdestên kurdên ku hatine mişextkirin, hingê em dikarin bibêjin ew hevgirtine ji sala 1965ê dest pê dike salên 1970an bi çir û pir dibe. Ev nêrîna Behice Boranê nêrînek gelek girînge û behsa dimena civaka kurd ya salên 1970yan dike.

Li vê derê pirsê serêkî eveye, ew civake çawa gehîştîye vê xalê? Bêguman civak di nav guhorînê de ne, anku di rehenda demê dîyarkirî û cihê dîyarkirî de dihête wergirtin. Rasterêya dîrokî ya civakan bi tenê heger di nav rehenda demê û cihê de bihête wergirtin hingê dikare encamek beraqilane bide.

Behice BORAN, seraray ew pêkhata salên 1970yê destnîşan kiriye, lê dest nedaye wê xalê ka ew pêkhate çawa dirust bûye, çi prosêsen pêşerojê rû dane heta ku ew pêkhate amade kirine. Çi peyvek jî

180- Behice Boran, B.n.d. 188

181- Behice Boran, B.n.d. 190

182- Me di gelek cihan de dîyar kiribû ku Kurdistan, ji koloniyên klasik bêtir di binê sepandinek barbar de ye. Têgeha çînên desthilatdar ên kurd jî di eslê xwe de çewt e. Bnr. Jêrenota destpêkê.

negotiye da pêşeroj bihête zanîn.ji ber hindê her çend xaleka girîng be jî, encamên ku ji vê xalê wergirtî, yên şaşin. Arîşa ku pêdivîye bihête aşkirêkirin, evye: çîna rêveber û serdestên tirk û kadirên wê, dema salên 1930an çînen serdestên kurd hinartine mişextîyê, ew bi sêdaredan û komkûjiyan ji nav dibirin, bûne egera reva wan ji bo welatên derêke, ji bo çî salên 1970yê rabûn li gel wan hevkarîyek dirust kirin? Kewate naveroka diyarda salên 1930 û yên salên 1970yan jêk cûdane. Her du naverokên dijber jî du diyardeyên serêkî ne. Erkê zanistê aşkirêkirina vê guhorîne ye. Heta ev guhorîn nehête aşkire kirin, ne dikarin pêşkeftina pêkhata çînen Tirkîye, ne peywendîyên çîni yên li Kurdistanê, ne jîpeywendîyên di navbera van herduyan de, anku ji peywendîyên di navbera dewleta kolonyalist û layenê kolonî de, têbigehên. Seroka giştîya TÎP hem arîşê di rehenda demî de wernagire hem jî rehenda cihê jî piştguh dike. Wesa dibêje:

“... piştî damezrandina komarê, rûdana serhildanên li devara Rojhelatî(Serhildana Şêx Seîd, Bizava Dêrsimê) hêlaye ku gumanek li ser desthelatîyên me yên berê be di derbarê Rojhelatî de. Li du welatên cîranê sînorên me, hebûna xelkê ku bi jimarêk zêde bi zimanê kurdî diaxivin, li Iraqê têkoşana çekdarî beramberî hêzên hikûmetê, vê gumanê zêdetir dike. desthelatdar şûna ku di biwarên aborî, civakî, pisikolojîk berê xwe bide arîşê, bi hizrêka sakar û req sîyasetên fişar û gefdanê bi rê ve birine. Behskirina arîşên aborî û civakî yên deverên Rojhelat û Rjhelatabaşûr, hêvikirin ji bo çareserîya vê yekê, ji ber zimanek cûda diaxivin, bihêne tepeserkirin, ji ber fişarê, daxwaza çareserkirina vê yekê, wek cûdaxwaz, kurdinî dihêne tawanbarkirin, fişara polîsan bi kar dihêt û hêjta jî bi kar dihêt.”¹⁸³

Li vê derê behs dike ku li du welatên cîranên sînorî, xelk hene ku bi zimanê kurdî diaxivin, lê di derbarê danana wan sînoran de çî gotinekê nake. Kewate seroka karkirên Tirkîye, danana van sînoran wek tiştek siruştî dizane wek data pesend dike. rexnegirtina ser vê

xalê wek tiştêk bê wate dîyar dike, li Tirkîyê jî vekolîna dîmena peywendîyên xelkê ku kurdî diaxive û hikumeta Tirkîye salên 1970yan dike. dema behsa serhildanên “Şêx Seîd, Bizava Dêrsimê” dike jî, weku ev dîyarde ji dîyardên din jêk cûdane.

Eve helwêstek dijî zanistê ye. Bi prensîba ku divê em pêşeroja xwe bizanin heta ku bikarin paşerojê têbigehên. Li dûv îdeolojîya serdestan eve dibe hêlsengandina pêşerojê. Heger kartêkirina dîyardan li hev û peywendîyên dan û stendîne nebînin, eve hingê hewleke ji bo jêkcûdakirina van peywendîyan. li vê derê pîrsa serêkî ewe pêdivîya bersivê ye: di dawîya dema împaratorîya Osmanî de, di dumahîya şerê cihanê yê yekê de, rewşa Kurdistanê çawa bû? Di dumahîya şerê şîhane yê yekê, balansa cihanê çawa dirust bû? Şoreşa Bolşevîkan ya Cotmeha 1917ê çi karêk li ser balansa cihanê kiriyê? Naveroka şerên tirk-ermen, tirk-yunan peywendîya tirk û kurdan çîye yê ku di navbera salên 1919-1922 de li Anatoliyê di sîstema sosyalîst û kapîtalîst de rû dane,? Di nav van hemû sîstema têkel û çir û pir de parçekirin û dabeşkirina Kurdistanê li dûv daxwaza çî hêzan rû daye? Wateya peymanên nehîni Sykes-Picot Nîsan 1916, St. Jean de Maurienne Nîsan 1917, konferansên Parîs Çîle 1919, San Rome Nîsan 1920, peymana Sêvr Tebax 1920ê çîye? Naveroka piştî peymana Sêvrê, ya konferansa London Reşemî 1921, Parîs Adar 1922yan çîye? Hikumên van konferans û peymanên nehîni di derbarê Kurdistanê de çîye? Li dûv konferans û peymanan Kurdistan çawa parçe bûye û çawa parçebûna wê pêk hatiye? Di vê biwarê de çawanîya peymana Lozanê Tîrmeh 1923 çîye?

Peywendîyên dewletên emperyalîst ew ên ku bi rêka leşkirî û sîyasî planên xwe li ser Kurdistanê pêk anîne ligel hikumetên xwemalî anku ewên ku hikumetên ku bûne hevkarên emperyalîstan çawa bi rê ve çûne? Naveroka çavpêkeftinên nehîni, çavpêkeftinên aşkire, peyman û hevpeyman, qerebo û qazancên wan çîne? Hêzên emperyalîs û kolonyalîst şîyane plan û nexşên xwe li ser Kurdistanê bise-limînin? Naveroka kardaneweya vê çendê çîye? Hêzên emperyalîst

û kolonyalistên ku kontrolê li ser Kurdistanê dikin, çi cûre peywendî bi rê ve birine heta ku bişên van kardaneweyan bê karîger bikin, biryar û serederiyên çawa wergirtine û pêk anîne?

Gelek girînge ku ev peywendiyane hem di rehenda demî, hem jî di rehenda cihî de bihête vekolînkirin. Bi tenê dikarin bi vê şêwazê di derbarê civakan de, di derbarê pêşkeftina civakan de pêzanînen dirust wergirin. Em vê yekê jî dîyar bikin, armanca me di vê vekolîne de ne ewe ku em bersiva van pirsan peyda bikin. Babeta me ewe nişandaneke ka mirov çawa dîyardan werdigre, çawa berê xwe dide dîyardeyan. Em dibêjin bi tenê em dikarin di nav rehenda dem û cihî de berê xwe bidine dîyardan wekî din jî çênabe. Ew dîyardeyên ku jî rehenda dem û cihî dût, dê pêzanîneka zanistî nede ber destê me.

Seroka giştîya TÎP Behice BORAN, civaka kurd, peywendiyên serêkî yên civaka kurd bi kêyfi jî rehenda dem û cihî veqetandîye, analîzek bê bingeh dirust kiriye.

“... Xelkê Rojhelatî jî ber pêşkeftina newekheviya kapîtalîzmê tûşî reftarên cûda dibe ne ku jî ber zimanê xwe yên cûda.

Lê jî ber ku xelk nikare rewşê şîrove bike, heta ku TÎP derket jî kesekî jî bo wan behsa rastîyê nekiriye, wan jî bawerî bi hindêk pênaseyên asan û sakar anîne.”⁽¹⁸⁴⁾

Anku egera paşdemana xwe û paşdehêlana xwe bi cûdabûna zimanî ve girêdidin. Çarerêka ku Behice BORAN nişan dide wesa-ye:

“... Çarerêk, 1) li dûv mada 3 ya destûrê, anku li dûv çarçoweya hikma dewleta Tirkîyê bi welat û milletê xwe, yekparçeye û nahête dabeşkirin, mada 12, hikma bêyî ferq û cewazîya ziman, nejad, ayîn hwd, hemû welatî beramberî qanûnan wekhevin, bihête praktîzekirin. 2) li hemû welatî, rêforma axê çê be û sîstema axatîyê nemîne.”⁽¹⁸⁵⁾ Dema çavderî wesa bê ser û ber bin, dê encamên wê jî ew

184- Behice Boran, B.n.d. 190

185- Behice Boran, B.n.d. 192-193

hinde bê ser û ber bin. Encama vê di biwarê sîyasî de wesaye: “Gelê kurd têdikoşin ji bo zimanê xwe. Rojhelatî egera paşdemana xwe yan jî paşdehêlana xwe bi cewazîya zimanî ve girê didin. Yasaya pêşkeftina newekhevîya kapîtalîzmê nabînin. Bi tenê sosyalîst dikarin vê yekê bibînin.”

Em bi kurtî bibêjen: kadirên rêveber yên ku sala 1930an bi başî dest danane ser desthelatîyê, çînên serdestên kurd, anku xwedan ax, şêx û axayan neçar kirin ku berê xwe bidine welaten derêke. Hinartine kolonîyan. Bi komkûjiyan ew ji nav birin. Li Kurdistanê deverên qedexekirî dîyar kirin. Ev deverene ji bo kîştûkalîyê hatine daxistin. Li Rojhelatî bi karanîna leşkîriyê êdî xelk bêzar kir. Dema di vê pêkhatê de, naveroka hizra kadirên rêveber yên kemalîst her çî be, bi objektîfî naveroka çalakîyên wan yên leşkîrî û sîyasî rêk li pêş pêşkeftina kapîtalîzmê girtiye li kurdistanê. Wekî din em nikarin hizir bikin. Gelo ji ber çî ev çalakîyane berdewam dikin? Gelek aşkîreye. Da bikarin baştir Kurdistanê kontrol bikin, bi organîkî beşdarî dewletê bikin û bihelînin. Da bikarin netewa kurd bikin koyle û Kurdistanê bikin kolonî. Ji ber vê yekê jî divê hemû hêmayên opozîsyonîst bihêne şikandin. Têkoşana li dijî çînên serdestên kurd ji ber vê yekêye. Ji ber hindê ew çalakîyên ku kurdan kiriye da bikarin bi xwe çarenûsa xwe destnîşan bikin, bi xwînelo hatine tepeserkirin. Divet em çî caran ji bîr nekin ev çalakîyane bi hevkarîya leşkîrî û polîtîk ya engilîz û frensîyen emperyalîst û kemalîstan ve hatine serkutkirin.

Dezgehên ku li dijî koylebûna kurdan û kolonîzekirina Kurdistanê rabûye, zimanê kurdî, kultura kurdî û malbatên kurdî ne. Lewma, kadirên rêveber yên kemalîst, beramberî zimanê kurdî, kultura kurdî û malbata kurdî bi karanîna hemû organên dewletê ve dana têkoşaneka bi karîger, helwîstên dijmanane, ji bo koylekirina kurdan, kolonîzekirina Kurdistanê ye. Armanc nehêlana hêzên opozîsyonîst in da rêk li pêş vê koylekirin û kolonîzekirinê negirin. Ji ber vê yekê polis, jendirme û tehsîldar rêk li pêş kesên kurdî diaxivin, girtine. Ji

ber yeke gundiyan ku di sũkê de kurdî axivtine, serê her axavtineka kurdî tũşî dane 5 qiruş sizadana pare bũne û ev siza ji layê polis û jindirmeyan ve hatine tehsilkirin.⁽¹⁸⁶⁾ Ji ber vê yekê malbatên kurd hatine parçekirin û endamên heman malbatê yek û yek hatine mişextkirin ji bo deverên cũda cũda..

Ev hemũ rũdanene, serederiyane, rêk li pêş aborî û pêşkeftina kapĩtalĩzmê girtĩye li Kurdistanê. Ewe kêm û zêde li deverên din yên Kurdistanê jĩ bi heman rengĩ ye. Ev rewşê li Başurê Kurdistanê di bin kontrola engilizan, Rojavaya Kurdistanê di bin kontrola frensiyan, Rojhelata Kurdistanê di bin kontrola İranê de jĩ bi heman şeweyĩ ye. Madem wesa, tẽkoşana ku ji bo zimanê netewî, kultura netewî dihête dan çĩ caran ji diyardên din serbixwe, ji wan cũda nahête wergirtin. Tekoşana ji bo zimane netewî, mafên hatine wergitin û mafên dẽmokratik, parçeyek tẽkoşanêye li dijĩ kolonyalĩzmê. Ewe fakterên girĩngin bêyĩ wan çênabe. Helbet heta ku peşhatayên Kurdistanê li dũv rehenda dem û cihê de, bi hemũ nakokiyên xwe yên navxwe û derêke nehête hewsengandin, ne di şĩyan de ye ku ev yeke bihête tẽgehĩştin. Behice Borana ku di çapa 1-2 ya pertũka xwe de diyar diki ku wek "sosyalĩsteka tirk" bi rêka diyardan berê xwe dide arĩşên Tirkĩye û Cihanê⁽¹⁸⁷⁾ divêt bikare wek "sosyalĩsteka kurd" jĩ berê xwe bidê.

Di vê rewşê de ne raste heger bibêjin şoreşger û dẽmokratên kurd ji bo zimanî tẽdikoşin yan jĩ egera paşdamana Rojhelatĩ "etnĩ" ye. Kurd bi tenê ne ji bo zimanî tẽdikoşin. Ew tẽdikoşin beramberĩ dewletên emperyalist û kolonyalist ewên ku hez dikin navê kurd û Kurdistanê ji zimanan û dirokê bibin û bi vê rêkê netewa kurd bikin koyle û Kurdistanê di nav sĩstemeka kolonyal de bihêlin heta hetê.

186- Divê xwendevan bo vê diyardeyê pir baldar bin. Di dewrên ku besa wan tẽ kirin de kũloya genim, bi 1,5-2 qiruşan bũ. Mũçeya mamostayek 15-20 sal ked dayĩ li dora 30 lĩra ye. Mũçeya mebũsên ku ji layê Gazi Mustafa Kemalĩ ve dihatin te'yĩnkirin jĩ 500 lĩra ye. Di rewşek wiha de 5 qiruş çĩ qasĩ sezayek giran e. Bilindkirin û girankirina seza jĩ di destê parêzger de ye.

187- "... Niha jĩ ez ê di vê beşê de, dema ez wek Sosyalĩsteka tirk ji Tirkĩyê li Dinyayê dinêrim, ez ê rewşa dinyayê û cihê bizava Sosyalist a tirk di nava vê dinyayê de vebêjim." B.n.d., 2. bask, r. 85.

Eve naveroka çalakîya wan e. Armanca wan e.

Ev rewşe wesaye lê ya girîng ewe ka sosyalîstên tirk di vê tekoşanê de li gel kê ne û li kê derêne, em wê çendê destnîşan bikin. Êdî bi aşkireyî diyar e, di vê qonaxê de sosyalîstên tirk li gel burjûwazîya xwe ya mîlîtîrasît û kolonyalîst in. Ji ber vê yekê jî çî caran di nav rehenda dem û cihî de berê xwe nadine pêşkeftina dîrokî ya civaka kurd û behsa peymanê Lozanê nakin ewa ku bi hevkarîya engilîz û frensîyên emperyal ve Kurdistan dabeş kiriye. Ji ber hindê ye, ji bo têgheştina evro berê xwe nadine dohî, ew berê xwe didine evro ji bo têgheştina dohî. Ji ber hindêye dibêjin "layanên nazik" rêk didine têkoşana "sosyalîst" lê beramberî vê babetê behna wan tenge, dê "partîya me qedexe bikin". Em tekoşana sosyalîstî didin, ne kovarên me dihêne komkirin, ne jî kadirên me dihêne girtin, heger em destkarîya kurdî bikin, dê kom bikin û me bikine zindanan... ji ber hindê ye dibêjin divêt em xwe derveyî vî tiştî bigrin da berdewamî bidine têkoşana sosyalîstî. Ji ber hindêye bi teorîyeka kêr û teng diyarda kolonyalîzmê şîrove dikin bi gotina wek "yasaya newekhevîya kapîtalîzmê" ku di cihanê de çî nimûneyeka bi vî rengî ya statuya kolonyal nîne, rewşa ber çav vedîşerin. Ji ber hindêye serokê giştîyê CHPê ewe ku bi aşkireyî û bi pesindanekî nejadperestî kolonyalîstîya xwe diyar kiriye, ranagehînin.⁽¹⁸⁸⁾

Bizava sosyalîstên tirk di wateya giştî de wesaye. Xalê hevpişk ya ku hemû fraksîyonan digehîne hev, beramberî arîşa kurdî layen-

188- Serokê Giştî yê CHPê Bulent Ecevitî, Ji kesên ku ji gelan re azadî dixwazin re dibêje "divê pêşî ji gel re rêzdarî hebe". (Milliyet, 8 Kasım 1976, wêkî dî bnr. Hurriyet, Cumhuriyeta heman dîrokê). Helbukî, bi li hember derketina ji azadîya gelan re, bi kudandina nêrî kolonyalîst, bi tune hesibandina kesayeta kurd, rûmeta kurd û netewa kurd ji gel re rêz nayê girtin, "Çepên" tirkên, pêşniyazên Bülent Ecevitî yên wek "Rêzgirtina ji gel re" dipesînin, feqet kesayeta wîya kolonyalîst û nejadperest a ku bîngeha vê helwestê ye piştguh dike. Diyar nakin ku kesên reda mafên bîngehînan ên kesayeta netewekî dikin, kesên ku armanca wan ew e nîrê kolonyalîst bêşert û merc bimeşînin nikarin, bi van gotina xwe veşêrin. Ji ber vê me di beşa destpêka pirtûkê de, me hewil da ku em qesta serokê giştî yê CHPê ji gotina "gel" çîye vebêjin.

giriya burjûwazîya xwe ye. Bo nimûne eve nêzîkî du salane, sosyâlîstên kurd, teza Kurdistan kolonîye anîne pêş.⁽¹⁸⁹⁾ helwîsta bizava sosyâlîstên tirk gelek serincrakêşe beramberî vê têzê neaxive, nebîne, nebihîse. Beramberî vê têzê, du şêwazên helwîstan hene. Ya yekê heger dîyarda kolonîbûnê pesend dikin, hingê bibin layengirê layengirê tekoşerên dijî kolonyalîzmê, ya duyê heger ew bawerî heye ku ev têze ya ne rast e, hingê vê yekê binivîsîz, biaxivin, behs bikin û gengeşe li ser bikin. Li gel bizavên çepgirên tirk, sosyâlîstên tirk ev her du helwîste jî nîne. ew li gel burjûwazîya kolonyalîst ye xwe ne, lewma naaxivin, nabînin, nabihîsin. Ragehandina kovara Rizgarî û rûdanên ku piştî wê çê bûyî, dîyardeyek gelek girînge ji bo nişandana helwîstên bizavên çepgirên tirk û sosyâlîstên tirk beramberî bizava dêmokratî ya netewa kurd.⁽¹⁹⁰⁾ Li gel vê yekê, bizava sosyâlîstî ya tirk ku bi nedîtin, nebihistin û neaxavtina mercên konkîrêt, serkeftînek bi dest xwe ve anîye, bi hizrên Markîsî, Lênîni, Stalîni ve gelek caran rastiyên giştî dubare dike. Bi diruşmên markîsî, hewl dide da we helwîsta xwe ya ku layengirê burjûwazîya xwe ye, veşêre. Her çend bi helwîst û refîtarên xwe dibe layengirê burjûwazîya xwe, kurdên ku li dijî kolonyalîzmê tédikoşin jî, tawanbar dikin wek cudaxwaz û neşoreşgerane.

Xaleka din ya girîng jî heye. Ew jî eveye: nîfşê me bi rêka pertûkxaneyan dema yek partîbûnê û berxwedanên kurd dizanin. Bi rêka rojname û kovaran. Bi xwendin û guhdana yadîgariyen kesên

189- Komal, Irak Kürt Halk Hareketi ve Baas İrkçılığı, Komal Yayınevi, Ankara 1975, r. 5-25 (Pêşgotin); Komal, Koçgiri-Halk Hareketi, 1919-1921, Komal Yayınevi, Ankara, 1975, r. 5-31. (Pêşgotin); Komal, Felsefe İncelemeleri, Doğaya, Topluma ve Olaylara Bakış Yöntemi, Ankara 1976. Wekî di Bnr. Rizgarî, jimar: 1, 21 Mart 1976; Rizgarî, jimar: 2, 21 Nisan 1976. Ū Devrimci Demokratik Kültür Derneği, Çıkış Bildirgesi, teksir metin, Ankara 1974, r. 1-17

190- Di vê navê de tê dîtîn ku Kovara Sosyalist Kurtuluşê ji jimara pêşîn ve li ser Kemalîzmê û kolonîstîyê radiweste. Kovar teza kolonîyê dipejirîne. Kurtuluş, ji hev veqetîn, Kurtuluş jimar: 1, Haziran 1976, r. 16-48; Kurtuluş, Li Tirkîyê Kêşeya Netewî, Kurtuluş jimar: 2, Temmuz 1976, r. 24-61; Kurtuluş, Rexneyên Li ser Kêşeya Netewî, Kurtuluş jimar: 3, Ağustos 1976, r. 11-48; Kurtuluş, Kêşeya Kolonîstîyê, Kurtuluş jimar: 6, Kasım 1976, r. 78-132.

wan deman tişt li wan qewimîne.⁽¹⁹¹⁾ Lê bo nimûne Behice Boran bi xwe ev rûdanane jîyaye. Hem dema zankoyê, hem jî di xebatên derveyî zankoyê de. Di nav têkoşana sosyalîstî de bû (li dût penaseya wê demê, civakîbûn). Çawa nizane ka kurd çawa tûşî îskana mecbûrî bûn, Kurdistan çawa hate çolkirin? Çawa bêagehe ka Kurdistan çawa bi çalakîyên hevpişk yê engiliz û frensîyên emperyalist li gel kemalîstan, hate parçekirin, beramberî taybetmendîyên netewa kurd çî fişarêk giran hatiye sepandin? Bo nimûne, em berê xwe bidine rûdanên 12ê Adara 1971an. Zarokek ku sala 1980 ji dayîk bûyî, dema bû 25-30 salî, (bo nimûne sala 2010) hewl bide da vekolîna 12ê Adarê bike, lê heger şorşgerêkî wê demê ku 12ê Adarê zilim dîtî, zindan dîtî, di vekolînên xwe de hîç behsa vê diyardê neke, nebîne, her wesa yê ku 12ê Adarê dirust kirine (bêyî ku navê wan bide) wek şoreşger nîşan bide, ma dê hingê nebe cihê hêbetîmanê?

C. Nêrîna TÎP (Partîya Karkirên Tirkîye) nû ya “Pêşkeftina Newekhevîya Kapîtalîzmê”

Di dema rêjîma sala 1971an de, di kongra çarê de, ji layê dadgeha destûrê, bi baheneya biryarên di derbarê arîşa kurdî de, TÎP daxist, roja 30ê Nîsana 1975an dîsa bi heman navî ji nû ve hate damezrandin. Dîsa Behice Boran bû seroka wê. “Yuruyuş”, “Çark-Başak” organên weşanê yê partiyêne.

Di kovara Yuruyuşê de, Galip Tekin di gotara xwe de hatiye xwarê:

“... çawanîya serêkî ya prosêsa pêşkeftina kapîtalîzmê, bêsengîya wê ye. Berî hemû tiştan, ev bêsengî di pêşkeftina kompayên cûda di şewazên cûda de dihête pêş. Her kapîtalîstek hewl dide da qazancê zêde bi dest xwe ve bihîne û ji ber encama wê jî têkoşana hevri-

191- Jixwe zanko di vê mijarê de ti zanîn bernahînin, zanko bo kêşeya kurd lênekolin astengîyên ku hene rastîyek mezin e. Rastîyek di jî ev astengî bi destê rêveberên zankoyan têne kirin e.

kî dibe egera serêkî di pêşkeftina vê newekhevîyê de.”⁽¹⁹²⁾

“... şêwazê wergirtina hindêk kesan jî rêk li pêş burjûwazîyê xweştir dike. evênê, bo nimûne, wesa behs dikin dibêjin kolonîkirin cûreyek peywendîya mirovan e, ji hevkolonîkirina deverên cografîk ji bîr dikin û behsa kolonîkirina Rojava ya li ser Rojhelat dikin. Nejad bi fîzyolojîkî jêk cûda ne, lê kolonîkirin diyardeyek çînîye, ji ber vê vê egerê jî ji bîr dikin ku fîzyolojî jî dikarin jêk kolonî bikin û dibêjin nejadêk dikare nejada din bike kolonî. Diyarda serêkî yasa-ya pêşkeftina newekhev ya kapîtalîzmêye û siyasetên şoven û nejadperest di destê çînên serdest de wek çekek bi kar dihêt da binkeftina kapîtalîzmê sernixum bikin, vê yekê ji bîr dikin û dibêjin jêdera paşdemana Rojhelatî û Rojhelatabaşûrî siyaseta nejadperest û şovenîst e. Rûdanên salên dawî bi aşkireyî diyar kir ka ev cûre şîrove û enca- mên wê kêrî çi beşekî civakê dihêt.”⁽¹⁹³⁾

Galip Tekin jî Tirkîyê, wek bi millet û welatê xwe hevgirtineka yekparçe dihêjmêre. Weku burjûwazîya militarîst û kolonyalist. Gava hemû Tirkîye yek netew bizane û hevgirtinek bibîne, hingê nikare kolonyalîzmê bibîne û nişan bide. Bê guman veşartina kolonyalîzmê ne di berjewendîya layenên rencder de ye. Divêt layenên kedkar ketwarîyê, ketwarîya objektîfî bizanini. Yê ku ji ketwarîya objektîfî ditirse, burjûwazîye.⁽¹⁹⁴⁾ Galip TEKİN, di rehenda dem û cihî de berê xwe nade babeta Kurdistanê. Vê reva xwe wek berjewendî-ya çînên kedkar nişan dide. Ma burjûwazîya militarîst û kolonyalist bi cûreyek din dike?

Hindêk kes, dibêjin deverên cografî hev kolonîze dikin.⁽¹⁹⁵⁾ Lê

192- Galip Tekin, Bêbalansîya Herêmi Berhema Kapîtalîzmê ye. Yürüyüş/Yuruyuş Jimar: 49, 16 Mart 1976, r. 8.

193- Galip Tekin, A.g.m., r. 9, Wekî di Bnr. Yuruyuş, Di Berhemhînana Kapîtalîst de Bêbalansîya Herêmi; Yuruyuş, jimar: 23, 16 Eylül 1976, r. 8-9.

194- Vê rastîyê Benice Boran jî tîne ziman. “Selîmandina Objektîfî bikêrî layek tê, bikêrî layê di nayê. Ji layan yek alîgirê derketina holê ya heqîqetê, rastîyê ye, yê di nîne...”

195- Nivîskar bi gotina “hin derdor”! û nezelaîyê çewtî dike. Divê nivîskar derfete bide kes an derdorên ku tawanbar dike, bo peywendî danîne pêk bîne. Ji vê hêlê→

eve ne naveroka wan behsane ewên ku di derbarê Kurdistanê de dihêne gotin. Kurd behsa vê yekê nakin lê nivîskar hez dike van gotinan bi kurdan bide gotin. Eve berhem û nêrîna wî ya subjektîfîye. Nabêjin devera cografî ya Portûqal, devera cografî ya Angola kiribû kolonîya xwe. Dibêjen Angola kolonîya Portuqalê bû.

Li vê derê, dibêjin Kurdistan kolonîye, hem jî kolonîyek navdewletî. Erkê nivîskarî ewe ku heger ne li gel vê nêrînêye divê destnîşan bike ku Kurdistan ne kolonîye. Nivîskar, bi têgehên naveroka wê yên objektîfî nîne wek "kolonîkirina hev ya deverên cografî", kolonîkirina hev ya nejadan" arîşa serêkî vedişere. Kovara Yuruyuş ya ku gelek caran têgehên wek "civaka tirk", "karkirên tirk" bi kar dihîne, lê ji ber çî hinde ji bi karanîna peyva "kurd" direve? Yan jî têgehên sexte yên wek "civaka Tirkîye", "xelkê Tirkîye", "karkirên Tirkîye" bi kar dihîne. Em berê xwe bidine vê nimûne:

"... dema axayê Qiziltepeyî wan fişarên xwe bi rê ve dibe, hemû caran jî hewl dide da mifayê ji ferq û cewazîya ayînzayî bigre. Gundiyên Yasînce suryanîne. Ji ber ku suryanîne, hewl didin da piştgirîya gundiyên din yên APyî wergirin."⁽¹⁹⁶⁾

Nivîskarên Yuruyuşê ji bi karanîna peyva kurd direvin, ji ber çî wesa bi asanî dikarin peyva suryanî bi kar bihînin? Egera wê aşkireye. Burjûwazîya militarîst û kolonyalist û kemalist ji ber vê peyvê ew hinde nerazî nabin, lewma.

Seroka giştîya TÎPê Behice Boran jî heman nêrînên xwe yên berê dubare dike.

"... Li Tirkîyê, rewşa deverên Rojhelatî û Rojhelatabaşûr, ji layekî ve encama qanûna pêşkeftina newekhev ya kapîtalîzmê ye, ji laye-

→ve divê bi zelalî kes an derdorên bi fikir û nivîsên xwe diyar bike. An na, karê têkirin dibe "qaşaxî". Zîra, gotinên ku "li hewa" bimînin kes wan li xwe nagire. An na dibe tereddudên "gelo ev e, ew e" dizên. Halbûkî yê esas nîqaşkirin e. Ji bo vê jî divê têgehên wek "hin derdor" ên ne diyar neyên bikar anîn.

196- Yuruyuş, Di Tehrikariyê de Karbeşî Didome, Yuruyuş, Jimar: 80, 19 Ekim 1976, r. 12.

kî din ve jî encama sîyaseta fişar, cûdakirin ya burjûwaziya nasyonalist û şoven e. Divêt têkoşan beramberî her du rewşan jî bihête kirin.¹⁹⁷

Li vê derê, hemayek din li ser qanûna pêşkeftina newekhev ya kapîtalîzmê dihête zêdekirin. Lê dîsa jî berê xwe nadine wê yekê ka di nav rehenda dem û cihê de ew nasyonalîzm û şovenîzm çawa pêşkeft û rola wê çîye. Da mirov bikare di derbarê civakan de û rasterêya pêşkeftina civakan de pêzanînen zanistî berhev bike û sîyasetên zanistî dirust bike, çî rêkek din nîne ji bilî wergirtina rehenda dem û cihê de.

V. ENCAM

Girîngtirîn taybetmendîya zanistê, diyardeyîbûne. Ji bo têgehiştina cihanê ya ku şewaza zanistê ji şewazên din wek ayîn, mîtolojî, felsefe, huner, edebîyat, cûda dike ev taybetmendî ye. Çî propozîsyona ku bi diyardan bizavê neke, nabe zanistî. Çî teorî yan jî hîpotezê ku bi rêka diyardan nehête kontrolkirin nahête pesendkirin. Diyarde di nav rehenda demek diyardirî de dihête wergirtin. Hevgirtin û peywendîya diyardan li gel diyardên din di rehenda cihê de dihête wergirtin. Wergirtina prosêsa guhorîna wê jî di rehenda demê de dihête wergirtin. Eve rêka wergirtina pêzanînan e di derbarê civakan de. Şîroveyên bêyî rehenda dem û cihê, nikarin pêzanînan bidin di derbarê civakan de.

Zanist, nikare diyardeyekî veşere, nebîne. Ji ber îdeolojîya fermî, nikare diyardeyan jêk cûda bike. Berûvajî wê be, hingê şîroveyên wî dê kêm û şaş bin. Dema di derbarê civakê de pêzanînan kom dike divêt hêmayên wê civakê yên serêkî jî aşkire bike. Ji ber hindê jî divêt pêşerojê baş bizane. Bi zanîna pêşerojê em dikarin evroya xwe bizanin. Bêyî zanîna pêşerojê, em nikarin evro bihelsen-

197- Behice Boran, Çîna ku Dimije û Zordarî Dike Her Dem Çinek Civakî ye, Yuruyuş jimar: 52, 6 Nisan 1976, r. 16; Wekî di Bnr. Behice Boran, Hesabên Burjuvazîyê û TÎP, Yuruyuş jimar: 55, 27 Nisan 1976, r. 8-9.

gînin. Bêyî bingeh nikarin dîyarde û civakan bihelsengînin. Eve jî dibe şîroveyeka kêma û şaş.

Di vê vekolînê de, li ser girîngtirîn dîyardeya dîroka Komarê hatîye rawestandî. Eve îskana mecbûrî ya gelê kurd e, anku hinarîna wan jî bo mişextîyê ye. Eve dîyardeyeka ku bi kûranî kar li arîşên pêşkeftina kapîtalîzmê, peywendiyên çînî yên Tirkîyê û Kurdistanê kiriye. Ji ber ku di nav prosêseka demdirêj de hatîye pêkanîn. Ji damezrandina komarê hir ve, di hemû demên yek partîbûnê de ev pêkhate heye. Divêt zanist vê dîyardê, di nav hevgerîna dîyardên din di rehenda dem û cihî de wergire. Divêt bizane çawa jî dîyardên din bi karîger bûye û çawa kar li yên din kiriye hemû nakokî û guhorînên wê yên navxwe û derêke bizane. Bizava serêkî ya vê xalê jî, pesenda ketwarîyê, dîyarda netewa kurd e. Heta ev pesende nehête kirin, anku bêyî pesenda konkîrêta ketwar, ne di şîyan de ye di derbarê babetên wek “pêkhata çînî ya Tirkîyê”, “pêşkeftina kapîtalîzmê li Tirkîyê”, “pêşkeftina kapîtalîzmê li Kurdistanê”, “pêşkeftina bêsengîya deveran”, “paşdemana devera Rojhelat”, “paşdehêlana Rojhelat” de encamên rast û dirust wergirin. Bêyî pesenda konkîrêta ketwar, bi veşartina konkîrêta ketwar, bi piştguhkirina wê ketwarîya konkîrêta ketwarîya objektîfî bi dest ve nahêt.

Di vê vekolînê de, wek hemû belgeyan de jî dîyar e, li Tirkîyeyê, çî caran berê xwe nedane van prensîbên serêkî. Endamên zankoyan, navendên ku berhemana pêzanîna dikin, nivîskarên ku xwe markîsî dîyar dikin û dibêjen şewazên markîsî bi kar anîne, berê xwe nedane van dîyardan, ew piştguh kirine. Pêzanînek bê dîyarde dirust kirine. Helbet eve ne helwêstek zanistî ye. Kewate, li Tirkîyeyê, zankoyan, nivîskaran wek dihête zanîn, şewaza zanistê bi kar nehanîne. Ew pezanînen ku îdeolojîya fermî bi rêka dewletê li ser rewten çepgir empoze kiriye, nabe pêzanînen zanistî. Ev dezgehene, bi tenê xizmeta vê îdeolojîyê kirine û erkê rêvebirina wê pêk anîne.

Em nikarin bibêjin, hindek dîyardan bi zanistî, hindekan jî nezanistî binêrin, wek îdeolojîya fermî fermanê dide wesa lê binêrin.

Heger yek ji dîyardan jî ne zanistî be, hingê em nikarin ji wê hevgirtina dîyardan têbighên. heger dîyardeyek bibe tabo, hingê eve dibe rêgiriyeke li pêş zanistê. Dîyarde li gel hev di nav danûstendinê de ne, kar li hev dikin, divêt em çî caran vê yekê ji bîr nekin.

Ev helwîsta bê zanist û be şêwe, şêwaza rengvedana wê ser jiyana sîyasiya evro, dihêle ku serokê giştîyê CHPê Bulent Ecevitî, wek mîlîtanekî hêrîş bibe ser diruşma dêmokratî weku "azadî ji bo gelan". Bi kolonyalîstiya xwe, nejadperestîya xwe, antîdêmokratbûna xwe pesnê xwe bide. Bi raporta şaxên gencên CHPê ku ya rast ev raporte raporteka MÎTê ye, hêrîşê dibe ser hêmayên şoreşger, dêmokrat û welatparêzên ku têkoşana hebûnê didin di zindan û dadgehên de û wan tawanbar dike.

Ji bo Kurdan, wateya "İskana Mecbûri" gelekî giring e. Di qirna 19'an de Mîrektiyên Kurdan, di qirna 20î de serokeşîr û eşîrên kurdan koçber kirin û tabîyî "İskana Mecbûri" hiştin. Serokeşîr û eşîr û herêmên ku nexwestin ku biçin koçberiyê û berxwedan, ji aliyê dewleta dagirker ve siyasetek bi komkuji li dijî gelê Kurd hate bikaranîn.

Di vê kitêbê de siyaseta dewletê ya Komara Tirk bi planeke bingeîn û dijwar, weke "İskana Mecbûri" ku dijî gelek neteweyên ditir û bi taybeti li dijî Kurda hattîye bikaranîn. Lê ev bûyer ji aliyên "rewşenbîr" û zankoyên li Tirkîyayê, hiç demekî nebûye mijara nivîsekî an gengeşiyâ rexne û xwerexneya rojane. Di vê kitêbê de mijara vê bêdengiyê parvebûye.

Di vê kitêbê de encam ev bû ku, "İskana Mecbûri ya Kurdan" di qirna 20î de çawa pêkan bûye bi şewaza zanistê were pênasekirin, ragihandin û şîrovekirinî. Daku di zanîngeh, çapamenî, medya û sazîyên ditir yên Tirkîyayê de çawa bi îdeolojîya fermî ve girêdayîne û rola zanistî û etîka zanistiyê, karê çapemenî û medyayê binpê dikin bi nîrx û şewaza zanistê aşkere bike û rabîgîhîne.

ISBN 978-605-9073-33-2

